

szlovákiai magyar írók folyóirata

OLIS

11. évfolyam, 6. szám
Felelős kiadó: Hodossy Gyula
Főszerkesztő: Hízsnyai Zoltán (opus.hizsnyai@gmail.com)
Szerkesztő: H. Nagy Péter (h.nagyp@gmail.com)
Grafikai és képszerkesztő: Juhász R. József
Munkatárs: L. Varga Péter (Budapest)
Szerkesztőség: Duna Palota, Galantská c. 658/2F, 1. e. 5,
92901 Dunajská Streda, www.szmit.sk
Nyomta: TAMA Solutions Kft., Budapest
Megjelent 2019 decemberében 700 példányban.
Megrendelhető a kiadó címén.
Regisztrációs szám: EV 3714/09

Dvojmesačník, XI. ročník, 6. číslo
Vydavateľ: Spoločnosť maďarských spisovateľov na Slovensku
Tel/fax: +421/315527964, +421/911239479, IČO 30806372
Sídlo spoločnosti: Galantská c. 658/2F, 92901 Dunajská Streda,
Vydavateľ: Gyula Hodossy.
Šéfredaktor: Zoltán Hízsnyai
Redaktor: Péter Nagy, H.,
Grafický a obrazový redaktor: József R. Juhász
Spolupracovník: Péter Varga, L. (Budapešť)
Redakcia: Palác Duna, Galantská c. 658/2F, 1. posch. 5, 92901
Dunajská Streda, www.szmit.sk, E-mail: opuslap@gmail.com
Tlač: TAMA Solutions Kft., Budapest
Vyšlo v decembri 2019. Náklad 700 ks.
Registračné číslo: EV 3714/09
ISSN: 1338-0265

Megjelent a Szlovák Köztársaság Kisebbségi Kulturális Alapja tá-
mogásával – Realizované s finančnou podporou Fondu na pod-
poru kultúry národnostných menšín

szlovákiai magyar írók folyóirata

OPUS

M E G J E L E N I K K É T H A V O N T A
Kiadja a Szlovákiai Magyar Írók Társasága
Tel/fax: +421/315527964, +421/911239479

TARTALOM

Text-túra

Variációk több témára (*Válogatás a 2019 nyári
Text-túra műhelymunkáiból*)

Csillag Balázs: Az utolsó tetkő.....2

Garamvölgyi Sylvia: Az utolsó tetkő;
Hetedik.....3

Juhász Kornélia: 3,14; Egy barátság
kezdete és pusztulása6

Katona Nikolas: 3,14; 3:14.....10

Tóth N. Katalin: Cáfolat; Az utolsó tetkő.....14

Dialógus

„...minden ugyanott történik velünk...”

Podhoránszky Milán beszélgetése

Hízsnyai Zoltánnal (második rész)19

Napló

Lizska József: Regensburgi naplók 2.52

H. Nagy Péter: Visszaemlékezések 3.65
Kukacokkal táncoló

Modernség

Sátor Veronika: Karinthy Frigyes
emberfogalma II. Élő gépek Karinthy
Frigyes prózájában66

Spekulatív fikció

Baka L. Patrik: A kontrafaktumok
zsánergenealógiája és angolszász
alfái77

Baka Vida Barbara: Panelmagány és
iszonyat Veres Attila novelláiban.....88

Palimpszeszt

Ungvári-Zrínyi Kata: Kép-birkózás és a
történet (újra)alkotása. Benedek
Levente CollAge projektjéről
[bemutatószöveg]94

Munkatársaink96

Képalírások:

– kollázs, vegyes technika, 2019

VARIÁCIÓK TÖBB TÉMÁRA

Válogatás a 2019 nyári Text-túra műhelymunkáiból

CSILLAG BALÁZS

Az utolsó tetkó

Heg a heg helyére. Hatszor. Egyre nagyobb. Mi köze bárkinek is hozzá, mik ezek a formák, vagy miért készültek el pontosan. Kit érdekel, hogy a sebláz delíriuma olyan eufóriába csap át, aminek a függője lettem? Az se érdekelt senkit, amikor eltörték a kezem, hogy többet a gitárhoz se nyúljak. Az apró csontok közül egy-kettő ezer szilánkra tört, a helyreállítás a felismerhetetlenségig összecincálta a kézfejet és azóta se tudom rendesen használni a jobb kezem. Senkit nem érdekelt, csak engem, hogy ne maradjanak a rossz emlékű hegek, de engem érdekelt, hogyan lehet egy másik heggel eltakarni és az új heg formát öltött s lett hegtetoválás, aminek mind csak a darabját látjátok, mert szerintetek érdekes. És a második már nagyobbra sikerült, először csak mert kellett. Valahogy az érvágás nyomait megsínylette az egész alkar. A vékony bőr vonalakban felrepedt, aztán félúton meggondolja magát az ember és a halálfélelem új traumája új heget kap és az új heg megkapja a helyettesét második alkalommal. Húrok egy hárfán. És harmadszorra már egyértelmű volt, hogy nekem ez jó. Ti pusztítanátok, hogy többet ne teremtsék, én meg az okozott sebeteket pusztítom egy új heggel. Egyre nagyobb felületen. Egy nonfiguratív az alkar tetején, virágminta a nekrozis helyére. Hegtetoválás művészien, ami a negyedszer, ötödször, hatodszor a karomon, mindig a jobb karomon fel a vállamig, a kulcscsontomon át a pectoralis teljes felületéig hat alkalommal rejt vágást, törést, tűnyomok helyett kis csillagocskák. És ahogy az összes tetoválás a sebláz delíriumával együtt kezelte a traumákat egyre nagyobb felületen, úgy férkőztél be te is a sebláz delíriumába, mint delirium fascinance, lenyűgöző elbambulás, bele a szívembe, aztán pedig ki és végleg sebet ejtettél ott ahol nem is gondolhattam volna, hogy egy érzelmi heget egy fizikai formával kell helyettesíteni, oda a szívemre itt a műtőasztalon, ahol az orvos elvégzi az első bemetszést, majd a másikat, majd a szívembe karcol egy töviskoszórút, s ha az asztalon maradok az lesz a legfájdalmasabb, és az utolsó tetoválás.

Jegyzet: Na, én ezt hülye leszek vállalni. Nem tudom, ki ez, ahogy láttam, agyonkarcolt férfi, megjárt pár tetováló szalont, de hogy orvos

ehhez a fertőzésbombához nem akar indok nélkül hozzányúlni, az is biztos, a főorvos úr pedig, csak azért, mert a biztosító fizeti, ne tegyen elem ilyen kockázatos dolgokat.

Utólagos megjegyzés: amúgy se szeretem ezeket az agyonvágott emókat, akik a világ minden fájdalmát belekarcoltatják magukba. Magában se normális, de ennél nincsenek otthon, javaslom a pszichiátriai beutalót a szív „műtét” helyett. A takotsubo cardiomyopátiát amúgy se így kell gyógyítani. Arcátlanság, hogy az orvosokat zaklatják ilyen ökörségekkel.

GARAMVÖLGYI SYLVIA

Az utolsó tetkó

Z

Zsebkendője sarka kilátszott a mellzsebből. Szeretett a bárban ücsörögni. Csak meredt maga elé. Munka után jól esik a pihenés. Általában hét körül érkezett, kivéve a hétvégét. Szokása volt a bajuszpödörgetés. Csontos ujjával néhány korty után szétkente az arcán a sörhabot. A fogpiszkálóval felváltva turkálta körmei alól a koszt és majszolta róla a sör-sajtot.

Lassan kivérezett.

S

Szerettem nézni, ahogyan a pohár aljában levő Brandyt forgatta. Megadta a módját az ivásnak. Hatalmas pecsétgyűrűt viselt. A feleségétől kapta huszadik házassági évfordulójukra. Amikor az asszonyról beszélt, ideges rángatózásba kezdtek pofacsontján az izmai. Nyolc éve temette el. Elvitte a rák.

Feloldódott.

A

Arany maszat. Gyakran eszembe jut. Őt szerettem a nők közül a leginkább. Vidámságot hozott a bárba. Amint belépett, máris megtelt vele a helység, nemcsak mérete miatt. Madárcsicsergésre emlékeztetett a hangja.

A faág reccsent alatta.

N

Nagyon halkan beszélt. Hiába hegyeztem a fülem, csak néhány szófoszlányt voltam képes elcsípni.

Üvöltött.

E

Egyetemista volt. Másról sem tudott beszélni, mint logaritmus, exponenciális növekedés, mátrix, deriválás, integrálás. A nők rajongva hallgatták. Annak ellenére, hogy egy kukkot nem értett egyik sem, csodálatukat kacagással, apró sikolyokkal fejezték ki. Ilyenkor még hevesebb gesztusokkal magyarázott. A szakmai gyakorlatát tulajdonképpen a bárban végezte. Sosem távozott egyedül. Gyököt vontam belőle.

T

Tudtam, mit fog kérni. A rúzs színe tökéletes összhangban volt az italával. Meggylikőr. Élvezettel szopogatta.

Élvezettel mártottam bele.

?

Az első feleségemre emlékeztetett. Nem a külseje miatt. Tami szőke volt és nem vörös. Sosem öltözött hivalkodóan. Inkább a kimértség, távolságtartás és a tekintete volt hasonló. Nem beszélt sokat. Az ügyfelekkel alig váltott néhány szót. Két pohárkánál többet csak az utolsó estén fogyasztott. Akkor nézett rám ugyanazzal az arckifejezéssel, mint Tami. Lenézően, megvetően, egyszerűen átnézett rajtam. Pedig már elhatároztam, hogy megkérdezem a nevét.

A habok körbemosták tincseit.

A csapos elégedett vigyorral simogatta az alkarját. A fólia elmozdult a kérdőjelről.

Hetedik

Mégsem volt vaklárma. Erre azért nem számított. Íróasztalára támaszkodva tenyerébe temette arcát.

- Na mi van, vén róka? Csak nem elhagyott az asszony?!
- Az cseszne be igazán! Szeretem a feleségem, te marha!
- Te se vagy komplett, öregem!...

A kolléga még fújta tovább a magáét a házaselet „örömeiről”, de Frednek el sem jutott az agyáig. Lelki szemei előtt nyugdíjba vonulása lebegett, aminek most szintén lőttek. Két hét után leadta volna az utolsó szolgálatot és kész. Élhetne volna tovább az életét Klára mellett, aki boldog évekkal ajándékozta meg. Munkája miatt unokái nevelésében is alig tudott részt venni. Nem neki való már az éjjelezés, műszakozás, és pihenni is kell valamikor... Az egészsége sem volt már a régi.

„Hogy ez a hülye se tudott várni még két hetet! Bassza meg! Választhatott volna más színhelyet, nem egy ilyen kisváros nyugalmas életét felkavarni...” Érezte, amint rohamosan emelkedik a vérnyomása. Íróasztala fiókjába nyúlt, bekapott egy pirulát. Másra sem tudott gondolni, csak a főnök szavaira. „Azt, ugye, tudod, Alfréd, hogy az ügy megoldásáig elfelejtheted a nyugdíjat.” A polgármester is nyomást gyakorol a rendőrsre, mert egy ilyen eset nem vet jó fényt az utóbbi években felemelkedő városra. Ráadásul a törvény szerint az ismeretlen kötelesek saját költségükön eltemetni. A járásban elkövetett gyilkosságok sorában ez volt a hetedik. A szerencsétlenségek helyszíne pár éve mágnesként vonzotta a turistákat, akik itt szálltak meg. Fellendült a kis hotel, újraindult a mozi és a fürdő, jól profitált a cukrászda. Az éttermek és bárók hétvégén tömve voltak. Gombaként szaporodtak a szépségszalonok, fodrászatok, még egy fitnesszterem és tetováló stúdió is megnyílt azóta.

Klára tartotta benne a lelket, számíthatott rá mindenben. Átvészelte vele az elvonót, az idegösszeomlásokat, a térdműtétet, hetekig ápolta a mellkaslövése után. „Frédikém, ezen is átsegít a jóisten, ne aggódj!” Gondolataiból a főnök hangja riasztotta fel.

- Jutottatok már valamire, Alfréd?
- Topogunk egy helyben. Se személyazonosság, se lakhely, se semmi fogódzó. Alig ismerte valaki a szajhát. Azon kívül, hogy három hete bukkant fel először a bárban, nem tudunk semmit. A kliensek meg persze hogy hallgatnak...
- Mi volt a papíron, amit találtatok mellette?
- Kézzel firkált versike. Mondhatjuk, hogy fenyegetés. Tessék. ...De sehogy sem paszszol a dolog. A nőt megfojtották. Késnyomok sehol, a ruháját is kézzel szaggatták le róla.

A kis emeleti szobában orrfacsaró bűz terjengett, macskaürülék és dohányfüst keveréke. Mindent félhomály borított. Meglepő volt a látvány, mert egy értelmiségitől többet várna az ember. Megakadt a szeme az íróasztalon. A heverésző perzsa vadul kalimpált a farkával, felborított valamit. Kézbe vette a kifakult fotót, a dög közben majdnem megkarmolta. Fel akarta kapcsolni az asztali lámpát, de az égő megadta magát. Fred vizslatta a kalapos figurát, aki összeresztett a pukkanásra, izzadságát törölgette a homlokáról meg az orráról, a szemüvegét igazgatta és egyfolytában a karimát piszkálta. „Minek rajta ez a kalap ebben a melegben? Így is szakad róla víz.” Közelebb lépett az ablakhoz, hogy jobban lásson.

- Ki van ezen a képen?
- A szüleimet ábrázolja. A kisgyerek én vagyok. A tizedik születésnapomon készült. Ez az utolsó közös fényképünk.

A stúdió ezen a héten zárva volt. Szabadság. „Megvárhattam volna, míg újra kinyitnak. Veszettül lüktet.” Úgy gondolta, hogy egy kérdőjel igazán nem okozhat nagy gondot. Hát tévedett. A golyóstoll tintája nem igazán felel meg semmilyen szabványnak. Ráadásul a seb kezdett elfertőződni. Hiába kenegette, borogatta, jegelte. A csuklója fölötti paca tegnap óta kezdett feldagadni, ami azon kívül, hogy lüktetett, zavarta a felszolgálásban is. „Majdcsak elmúlik.”

- Semmit sem tudtunk kiszedni belőle, főnök. Hallgat, mint a frissen ásott sír.
- Pedig egyértelmű. Ő az egyetlen költő a városban, és az ablaka pont a bárba néz.
- Szerintem meg ártatlan.
- Nincs indok.
- Pszichopata. Most is zokog a zárkában, mint egy gyerek. Mást se hajtogat, csak azt, hogy „rózsaszálam, rózsaszálam...” A nő meg tetőtől talpig vörös volt.
- Ez még egy légynek se tudna ártani.
- A főnök leintette a vitatkozókat.
- Alfréd, neked is így a legegyszerűbb, szépen lezárjuk az ügyet. A bizonyíték egyértelműen ellene szól. A grafológus megállapította, hogy a kézírás teljesen megegyező. Alibije nincs. Pénteken átveszed a plakettet, és szombattól élvezheted a nyugdíjad.

„Miért nem szerelnék már ebbe a vacak váróba egy klímát? Az ember betegen jön, de még betegebben megy innen haza!”, dohogott Fred. Amióta, úgymond, élvezhetné az első szabad napjait, nem hogy fellélegzett volna, még nyomasztóbb gondolatok gyötörték. Lelkiismeret. Négy napja le sem hunyta a szemét, egy szikrát nem aludt. Vagy ha el is bóbiskolt, rémálmokra ébredt, a verejték patakokban folyt róla, zilált, a szíve félrevert. A vérnyomása ingadozott, egyre gyakrabban gondolt megint az itálra. Persze, Klára fél szemmel figyelte, és esze ágában sem volt megszegni szerelmének tett ígéretét, hogy soha többet. Lebukni meg nem akart, hiszen a piaszagot úgy is megérezte volna leheletéből. Jobbnak látta a dokihoz fordulni, adjon valami nyugtatót.

– Na, monddjad, öreg barátom, mi a gond. Elég rossz passzban vagy, pedig most kéne igazán...

A nővér kopogás nélkül nyitott be a rendelőbe.

– Doki, sürgős eset! Összeesett munka közben.

A mentősök egy fiatal férfit hoztak. Miközben áttolták a küszöbön, oldalra billent a karja. Elfeketedett ujjai fölött kétszeresére dagadt a végtag, melyről már ollóval felvágták a gennyel átitatott inget. Fred arca elkomorult. Homlokára csapott, majd felpattant, rohant az őrre.

ZSANET. Az utolsó betű kivehetetlen volt.

JUHÁSZ KORNÉLIA

3,14

1. szín: Csillámfekete

Zalán F. Csongor komoly díjat kapott. Felettébb nagy büszkeségében azt se tudta, hol ünnepelje magát. Végül pár, saját egészségére elfogyasztott feles után a falusi kocsmá, a Csöméh felé vette az irányt.

– Rájuk fér egy kis kultúra – mormogta kackiássá pödört bajusza alatt, ahogy komótosan elegáns léptekkel, kihúzott háttal ballagott, mit ballagott, vonult legjobb szövetkabátjában.

– Jó napot kívánok! – kurjantotta Józsika ízes roma aromával minden egyes szavában. Egyfelé vitt az útjuk, ugyanis hazafelé a volt JRD-ben kialakított tejfarmról a huszonhat éves fiú jó ötletnek tartotta, hogy egy kis hazaival temessen egy újabb fásasztó munkanapot.

– Ez köszönni is tud... – cöccentett kelletlenül Zalán úr, tüntetőleg az út Józsikától legtávolabbi szélére húzódva.

– Óvastam a verseit a Új Szóuba – mondta a jobb kezében alázatosan lekapott munkás sapkáját szorongató, baljában tejes csöbröt cipelő fiú. – Tecc ttek n k m, csak a latin szavakat meg a franciákat gugliznyi köt. De erre való ja okos telefon, nem?

– Ó, tempora, ó mores! A technika még senkinek sem adott valódi bölcsességet és intellektuális tartást. Én az ELTE-re jártam. Úgy bizony! Alma mater mirabilis – gondolta a költő, s összeszorítva ajkát némán haladt a kocsmáig.

Az ajtó feletti csengő csilingelésével rikkantotta világgá a költő eljövételét. Józsika apró meghajlással engedte maga elé Zalán urat, lévén ötvenhét évével idősebb, ám a szélesen vigyorgó alkotó nem is vette észre a gesztust.

2. szín: Bronzbarna

Négy óra és hét feles után Zalán már szinte ordított. Hármát-hármát a jelenlévőknek is fizetett, miáltal Pistu a sarokasztalnál csendesen szundikált. A többiek figyelték.

– Én bejuttatom a magyarságot! Bejuttatom a világirodalomba!

– Herbáriumot írt, vagy miasz? – suttogta vastag szemüvege mögött kimeresztett szemmel barátjának Balu.

– Mi van? – fordult felé Tamáska.

– Nem értem itet – csóválta fejét Balu, a szobafestő. – Mi a tököm az a virágirodalom?
– Világirodalom, te marha! – kiáltotta a falu juhásza, Tamáska Endre, de rögvést rájött, hogy nagyot hibázott.

– A művész beszél, a pórnép csendben marad! – ordított Zalán úr.

Tamáska felhúzta vállait, s lesütötte hagymaszín szeméit. Balu maradék söre felhörpintésével fogta be saját száját.

– Megcsinálom. Köztudatba rakom ezt a porfészket, csak... – böffentett bele gondolatmenetébe a költő.

– Mindjárt jön Vuk – gondolta Tamáska, de hangosan szólani nem mert.

– Csak a dögök... Harmadik helyre tettek. Megosztottan Thurzowszkyval, pedig az zsidó. Se Thurzowszky, se én nem kaptam anyagi támogatást. Szúklátóköörüek! – csapott az asztalra Zalán úr, majd a következő mozdulattal három poharat is a földre vert. – Sikoltsátok világgá sirámim, cserepek! – zúgta a költő. – Hozzatok jóllétet s szerencsét!

Ám ezen erények helyett Erénke érkezett egy seprűvel a pult mögül.

– Aztán mára elég lesz, Csongi – mondta dorgáló szigorról a kocsmárosné, amúgy Lajkó Emerencia, a Csöméh lelke, aki a randalírozó Beste bácsit is kihajtotta a múltkor prakkerrel. A törzsvendégek jól emlékeztek, így Balu és Tamáska somolyogva várták, mikor jön el az újabb kocsmai csata ideje. Józsika eközben szomorkás némán szorongatta sapkáját.

– Én üstökös vagyooook, Erénke, drága! – hadarta a költő egyre érthetlenebb kásás lüktetéssel hangjában. – A legnagyobb vagyok. JUPITER! – Csuklás szakította meg monológját. – Lángoló pallosom van, tűzbe borítom a világot, Erénke! – A költő gesztikulálásától a szék is a földre dőlve végezte.

– Kezdődik! – súgta oda Balu Tamáskának. Csillogó szemmel figyelték, ahogy Erénke haraggal összeszorított ajkai köré ráncok vetettek rácsot.

– Kint fogsz lángolni, Csongi. Elig volt!

– Igeeeen, elég, eléééég volt! Legyen béke már!

– Jó, csak menjé má! – emelte meg seprűjét Erénke.

– Mocsoook! Mocsoooook! – Finom nyálpermet szállt a kocsmá terében. – Én szárnyalni fogooook! Földigiliszta helyett pillangó leszek!

– Szálljá kifele! – kurjantotta Balu.

– Múveletlenek vagytok! Damoklész kardja le... – A költő botlása, újabb szék földön koppanása, majd csüggedt suttogás: – El fogunk pusztulni...

– Igen! Pusztulj innen kifele! – szállt be Tamáska.

Eközben Pistu a sarokban morrantott egyet, majd tovább aludt.

3. szín: Szivárvány

A csengő az ajtó felett felrikkantotta, hogy a nagy, s most valahogy testét is kiváltképp súlyosnak érző költő kirentott.

A kocsmá melletti fabódés WC-ből „Mindenké menjen a pi...” hallatszott, majd a szóvég, a folytatás, a lényeg hirtelen csobogó gurgulázásba vészett.

– 3,14 – suttogta Józsika, mert Erénke kiküldte, hogy lesse meg, rendben van-e „a mi öreg művészünk”. A fiatalember eltöprengett, hogy: – Vajh, elég lesz-e a WC-papír...?

0,14-es árnyalat: Aranyderengés

A faluszéli síneken csángó robogott.

- Fut a vonat, mégyék utánod – motyogta Józsika, bal kezében lóbálva a tejescsöbröt, míg jobbával Zalán F. Csongort támogatva.
- Hű olvasóm – suttogta az elgyötört költő –, köszönöm, hogy vagy nekem. Merci...
Közös kuncogás szállt a faluszélen.
- Az út menti jegenyék bólogattak, parasztos rendesen. Kedvesen. Népies csendesen...

Egy barátság kezdete és pusztulása

– *avagy amikor a szerkesztő nosztalgiazik hármas ütemben*

I.

Az én hibámból ismerkedtek meg. Az én bűnöm, én igen nagy bűnöm, hogy pont akkor jött el Kornél először az író táborba, amikor Irinát hívták meg sztárvendégnek. De honnan is tudhattam volna, milyen véget érnek ők ketten?

Olyan vagyok az ifjú alkotóknak szervezett ismerkedő-alkotó mókázások alkalmával, mint egy pók a falon. Figyelek és csak nagy ritkán szólok közbe. Kornipók-csodapókként akkor, két évvel ezelőtt két dolgot állapítottam meg magamban. Egyrészt azt, hogy nem csak én figyelek ebben az évben. Másrészt, hogy Póda kisasszony minden flegmatizmusa és kiégés jeleit mutató, rosszul leplezett unalma ellenére egyre élénkebb érdeklődést mutat Kornél iránt.

– Az lesz a feladat – húzta ki magát az egyik foglalkozásvezető –, hogy megcsináljátok azt, amivel én régen egy másik költészeti táborban díjat nyertem. Amúgy ti már nyertek díjakat? Azok fontosak! – Senki sem válaszolt, de megmosolyogtatott, hogy Irina és Kornél hasonló, csüggedelmes érzülettel emelték pillantásukat a helyiség mennyezete felé. Egy zöld és egy szürke szempár tanulmányozta a gerendákat, ahogy a mentor beszélt. – Ezek mutatják, mennyire vagy jó, mennyire vagy érdemes arra, hogy költőnek nevezd magad. – Reakció híján így folytatta: – Na, nagyon nehéz a feladat. Ezeket a mondatokat kell egy versbe fűzni, írjátok fel magatoknak őket! Diktálom:

„A málnásban sompolyog a medve.”, „Alkonyattájt esik a legjobban.”, „Hideg ürücomb és áfonyalekvár!”, „Hogy kerül egy vitorlás a tóba?”, „Almaecet fröccsöt innék máma.”

Komoly kihívás lesz, mert nehezen lelhető meg a kapcsolat a töredékek közt. Tehetség kell hozzá és éles ész. Mondom – biccentett a költő –, én díjat nyertem vele.

Kornél megköszöri a torkát és mindenkit meglepő, tőle szokatlan ünnepélyességgel felállt.

– Elkészültem – jelentette ki. Nem tudom, a többiek észrevették-e, de szájszegletében és szürke szemében kacagás bujkált, amikor recitálni kezdte jegyzetfüzetébe felskiccelt költeményét:

Esti program

A málnásban sompolyog a medve,
Fosni készül szegény pára.
Alkonyattájt esik a legjobban,
Ha megroggyan lompos, szőrös lába.
Hideg ürücomb és áfonyalekvár!

Talán nem kellett volna...
Hogy kerül egy vitorlás a tóba?
Most épp leszarja Medve Béla.
Almaecet fröccsöt innék máma,
Bizony, kár volt brummogni!
Ez az esti bűzös program sokáig fog tartani...

Fenyvesi Kornél elvonult a nevetés és döbbenet kettősétől kavargó csendben. Tudtán kívül két dolgot nyert. Egyrészt elérte, hogy a mentor által kiötölt többi feladat elkészítésében nem kellett részt vennie, így pihenhetett, másrészt Póda Irina is megjutalmazta. A tábori alkonyat idején nem volt vitorlás a tóban, csak egy idősödő nő és egy fiatalember sétált a parton. Irina ajánlatot tett Kornélnak...

II.

Kornél és Irina között, a részletek terén mindkettőjük által titokba burkolt szakmai (és talán egyéb) kapcsolat bontakozott ki, amikor Kornél ismét az írotáborban kötött ki. Azt a feladatot kapták az ifjak, hogy írjanak egy fiktív cikkről vagy hírről cáfolatot. Nos, annak ellenére, hogy biztosra veszem, értette, mi a teendő, Kornél képtelen volt csak a képzelet birodalmából inspirálódni. Meghallgatott egy politikai, magyarságtudattól túlfűtött eszmecserét, és reagált. Ha Fenyvesi barátom megindul, nincs megállás.

Szerintem, vehették volna mókázásnak is, s elfeledhették volna az egészszet, de oh, balsors, Kornél szövegét leköszölték, és ez bajt hozott a fiúra. Póda Irina dühét...

Egy újsághír cáfolata

– *avagy: A válaszom az áldozatszerep terrorjára: NEM!*

– *avagy: A szerkesztőnőm mondta, hogy ne bomoljak, de nem hallgattam rá, mert nem vagyok hajlandó hallgatni*

Egészségügyi szempontból remek cikket olvastam. Kimondottan jótékonyan hatott a szervezetemre, ugyanis a magas emberek átkaként, alacsony vérnyomástól gyakran szokott fájni a fejem, s rendszeres vendégem ilyenkor a szédülés is, de az említett iromány hatására úgy felment bennem a pumpa, hogy kobaksajgás nincs, nem ringatózik körülöttem a világ, csak a harag zakatol az agytekervényeimben. Meg a mellkasomban... Kaphat valaki infarktust az agyfasztornádótól? Inkább nem kockáztatok s kihányom bős sárkányként a dühöm lángját!

Egy kicsit valóban Süsünek éreztem magam, bevallom. Értetlenségtől csilloghatott eleinte a szemem, ahogy ide-oda kapkodtam tekintetem a cikk feketén-fehéren megaszondó sorain.

A „Szegény számkivetettek – Fájók a Felvidék könnyei” című alkotás tudatta velem, hogy minden határon túli magyar jól ismeri a szenvedést, az elnyomást, a „drága anyaföldből kitépett búzavirág keservét, a kulturális nemzőanya emlőjéről lecibált csecsemő egzisztenciális magányát”. Értesültem általa arról, hogy az elnyomás, a rettenet „diktatórikus fellege” alatt sorvadok el. Egyszerűen fogalmazva, pusztá felvidékiségemtől szarul vagyok, és kész! Sőt, egy anyanyelvét elvesztő, helyét nem találó kasztrált kuvasz vagyok és semmi más. Egy darab szottyadt, magyarság összellejétől eltávolodott ürülékkupac vagyok a szlovenszói szemétdombon. Állítólag éjszakánként álomba sírom magam a száműzöttek fullasztó magányától. Azt se tudom, ki vagyok, ha nem ősmagyar atyafias

juhászok terelgetnek matyómetszésű bottal, nem találom az utam. Jaj, azt se tudom, ki vagyok! Szegény-szegény én!

Tikkokot... – kapok a fejemhez én. – Még jó, hogy szólsz, másképp nyugodtan ettem volna a horcsicás párkimat. És nem is tudtam volna, mennyire szorongató kint okoz a tót tyepláki a seggemen!

Viccet félretéve, vagy inkább jól tökön ragadva: Kikérem magamnak a sajnálatot! Engem nem számúztak, én itt születtem. Én tudok magyarul, csak ismerem a szlovákizmusokat, meg az itteni magyarság tájszavait is. (Megjegyzem, fölszúrnék egy lábtót a seggedbe!)

És nem! Sajnálom, de nem vagyok számkivetett szar, csak szimplán törzsgyökeres felvidéki magyar. A szívemben Budapestnek és a Tátrának is van hazafias érzülettel kibélelt rekesz, és a „Prší, prší, len sa leje” népdalról az „Esik eső, szép csendesen csepereg” jut eszembe, no! Gazdag vagyok! Csabai kolbászt és haluškyt is ehetek otthoni kajaként, és nem, nem szégyellem, hogy beszélek egy plusznyelvet azzal az ínycsok nyelvemmel.

Fogyunk? Istenem! A minőségi dolgokból sose volt tömkeleg. Hogy fájunk? Csak amennyire a minket nem ismerők hülyeségei meg intézkedései kínoznak minket, babám! Akozse, köszönöm tisztelettel, jól vagyok.

Kurjantó dovígyenyia-csokolommal búcsúzik

Fenyvesi Kornél

U. i.: Hozzáteszem, nagyanyám, nyugodjon, Csehországban élt, és köménymaggal sütötte a kacsát és isteni volt a knedlo-vepřo-zelo-ja, mégis tőle tanultam meg szeretni a magyar népdalokat, INDIVIDUALIZMUST a népnek, skatulyák helyett!!! (Zárójelben megjegyzem, a szerkesztőnőmnél kezd betelni a pohár, szóval, talán tényleg szenvedés vár rám, de csak azért sem vagyok áldozat!)

Pironkodó fejcsóválással szerkesztette: **Lomboš Kornélia**, önjelölt Juhász.

KATONA NIKOLASZ

3,14

Alcím: Látszatscím

nincsenek reményeink
a tolószékes bácsit
3,14 méter
mozdulat választja el
a felállástól
van: hite

nincsenek álmaink
inkább létértelmezéseink vannak
és maga a létezés
amibe időnként
akadályként ütközünk

kapcsolódási pontjaink
a Földön kelnek
életre
üres semmisségben
próbálják folytatni
amit el sem
Kezdték

a szenvedésekről álmodunk
elhisszük van
látjuk magunk előtt
már a kezünkben van
megfáradtan
melléfekszünk

mindig az állítmánnyal
kezdjük a mondatot
mintha az lenne
a legfontosabb
az alany
rejtett
vagy nem
is lényeges

elme gyünk egy
képzeletbeli játszótérre
visszük a kislapátot
félelmeinket rakjuk
a vödörbe
nem találunk semmit
mert mindig
valaki
otthon felejt
a gereblyét

3:14

Dátum: 2019. 08. 5.

Helyszín: Méhecske Panzió, Ipolyszakállos

Profil: Lilith

Állapot: Offline

Utoljára 5 órája volt elérhető

Megint igazad volt. Ez már túl sok nekem. Körülöttem minden idegen, néha még saját magam is. Tavaly merőben más volt. Lehet, az új hely és társaság teszi mindez. Megittam két sört, egy fröccsöt meg kipróbáltam a rumot is. Ők is azt itták, a whisky elfogyott. Nem akartam kilógni a sorból...

Valahogyan ki kell bírnom. A hangok egyre erősebbek. Te sem vagy itt, hogy viszafogj! ☹☹

Mindenhol csak a fantasy, Lovecraft meg a sok tudományos szarság. Én meg csak beköptem, hogy szeretem a csokis kalciumszirupot. Haza akarok menni, pedig alig vártam, hogy elszökjek onnan...

Kedd

Éppen a zuhany alatt vagyok. Átértékelem az életem sokadjára. Még a vízcseppek sem tudnak megszabadítani a bőröm mélyébe beivódott szennyektől, amik már évek óta csak egyre jobban felhalmozódnak. Ő is azt mondta, hogy merjek önmagam lenni. Néha van olyan érzésem, hogy édesanyámat látom benne.

Ha a hangok felerősödnek és ölésre készítetnek, az ő jelenléte képes lecsillapítani a rohamokat. Szerintem örültnek néz, amiért csodálom őt, de inkább annak a jobbik fajtának. Kezdem azt hinni, hogy minden egyes vele való találkozás kiváltja a napi antidepresszáns adagomat. Már sokszor megfogadtam, hogy nem veszem be, de mint egy sérült embernek, kellenek a mankók. Azt hiszem őt receptre kéne felírni. Abban bízom, Conor is olyan lesz, mint ő.

Endorfin: 80 %

Állapot: holnap jobb lesz

Szerda

Felmentem a szobába annak reményében, hogy beszélgetésünket végre olyan síkra tudom terelni, amiből én is értek valamit.

– Ez a feladat kihívás nekem, de azért is megmutatom. Tulajdonképpen matematikai számokkal megírt szerelmes vers, a Fibonacci-számsor – magyarázta lelkesen.

Néha azt érzem, itt mindenki intellektuálisabb nálam, és én vagyok egyszerű vagy csak simán hülye.

– A fi 1,618. Minél beljebb mész, annál többet mutat magából.

Ha mosolygok és elismerően bólogatok, talán nem veszi észre, hogy egy bűdös szót sem értek az egészből.

(– Fuss el innen! Miért hallgatod ezt a faszt? Vágd tarkón!)

Nem akarom, kedvelem őt! Tűnjetek el ti rohadat hangok!

– Na meg persze az aranymetszést vagy az aranyspirált is valahogy bele kell csempésznem.

Pí-pí-pí

Vége. Megszólalt a telefonom. Üzenetet kaptam Benitől.

Nem az idő számít. Amúgy szerintem jók lettek a haikuk. Nelli tényleg terhes? Ne foglalkozz Z-vel, ő már csak ilyen.

Még hallgattam őt pár percig, aztán befordultam.

Csütörtök

A legérdekesebb az volt, hogy hajnalban egy szitakötő próbált kiszabadulni egy pók hálójából. Azt hiszem, cserélnék velem, de most „perorálnom” kell, hiszen holnap jönnek.

Péntek

Helyszín: Méhecske Panzió, Ipolyszakállos

Pontosabban: M szobája

Állapot: Nem behatárolható személyiségállapot

Elég hosszú volt a nap és kerültem is vele a szemkontaktust. Amikor beléptem a szobába, és jött ki a zuhany alól, én pedig egy tini módjára próbáltam összeszedni gondolataimat, hogy én most bevallom, de zavarba jöttem. Érdekes, hogy már sok férfitestet láttam, de az övé más.

Nem tudom pontosan az okát. A kis barázdák a bordái körül vagy a szép barna bőre. Csak nézett és várt valamit. Odamehettem volna és megcsókolom, de elbizonytalanodtam. Szerintem engedte volna.

30 év múlva szombat

Már csak egy nap volt hátra. Pakoláskor elővettem fém piruláim és becsúsztattam a nyakamon levő kis résbe. Kimentem levegőzni és összefutottam ERI droiddal.

– Hogy vagy Nick 6224?

Mielőtt válaszoltam volna, eszembe jutott, mennyire más volt. Szép is volt. Visszamennék az időben, de valahogyan most sokkal emberibb, mint akkor.

– Elmegy, szokásos.

Hazudtam igazából, mert végig M-re gondoltam, de ő ekkora már nem volt jelen. Harminc évvel ezelőtt volt az utolsó alkalom, hogy láttam. Visszamentem, hogy befejezzem a pakolást, de hirtelen pittyogni kezdtem. Eszembe jutott, hogy elfelejtettem feltölteni a hidrosztatikus töltőmet és a testem vad bűgásba kezdett. Éreztem, hogy valami megszűnik bennem.

Ugyanabban a szobában voltam, mint anno M-mel, szándékos módon is kértem azt. Töltőt nem szerettem volna kérni mástól, holott megtehettem volna. A mellkasomon lévő kijelzőn már csak tíz másodperc volt hátra. Lefeküdtem az ágyra és elképzelttem, hogy mennyi minden történt velem az évek folyamán. Mennyi barátot szereztem itt, mennyi tapasztalattal gyarapodtam, és elképzelttem, hogy M a karjaiban tart. Ennyire nyugodt még sose voltam.

TÓTH N. KATALIN

Cáfolat

(Az nevet, aki utoljára nevet)

Napi Riport, 2015. május 12.

– Itt áll velem szemben id. Kovács János, a rejtélyes pilisi lelet megtalálója. Mondanom sem kell, az eset tudományos körökben igen nagy port kavart, és a mai napig nem tisztázódott teljes mértékben. Egyesek hoaxnak vélik, míg mások komolyan hisznek benne. Kovács úr! Mondana néhány szót a tévénezőknek erről a nem mindennapi felfedezésről?

– Kérem szépen, én csak egy egyszerű ember vagyok. Honnan tudhattam volna, hogy ez lesz belőle? Ha sejtettem volna, ott hagyom megrohadni az egészet...

– Mi is történt valójában azon az ominózus napon?

– Tudja, apámtól örököltem egy kis birtokot. Szőlő, gyümölcsfák, miegymás. Aznap éjjel nagy vihar szakadt ránk, a korhadt vén tölgyfa gyökerestül kifordult a földből. Egy furcsa koponyát találtam alatta, aztán még egyet. A tönköt persze el kellett takarítani az útból, mire végeztünk a munkával, már legalább tíz koponyánk volt. A fiamnak támadt az az ötlete, hogy be kell jelenteni. Szerinte ugyanis amit kivet a föld, az nem a miénk.

– Eszébe se jutott, hogy bünténnyel van dolga? A rendőrséget is hívhatta volna. Miért nem fordult hozzájuk?

– Mert a csontok nagyon szokatlanul festettek. Majdnem, mint az emberiek, de valahogy mégsem olyanok. Hogy is mondjam, na... szóval a hátsó fertályuk sokkal kerekesebb volt, a pófájuk viszont elég hosszúka, mint a farkasé. A szemüregük meg ijesztően nagyok. És szarvak nőtték ki a halántékukból. Bevallom, ittam egy pohárkával, de a gyerek színjózan volt. Azt mondta, talán lehet valami szenzáció a dologból, ami némi pénzt is hozna a konyhára. Bepakolta őket a füstölőbe a sonkák közé, hogy egy kicsit régebbinek látszódjanak, aztán felhívta a múzeumot.

– Ön tehát elismeri, hogy félrevezette a hatóságokat? Nem egy földönkívüli civilizáció tagjainak maradványait fedezte fel?

– Mit tudom én! Lehet, hogy tévedtem. Ha jobban belegondolok, biztosan elnéztem valamit. Szerintem egyszerű kecskekoponyák voltak, cseppet talán deformáltak, de akkor is csak állati csontok. Talán beltenyészet lehetett az oka, vagy valamilyen kórság. Nem akartam én megtéveszteni senkit, ki hitte volna, hogy ekkora felhajtás lesz belőle? Csak hát a pénz, meg az a fránya jelző, ugye... Azt reméltem, jutalmat kapok érte, de csak a bajom gyűlt meg velük!

– Köszönöm figyelmüket. Kovács Jankát hallották.

A cáfolat cáfolata

(Egy cikk a Science 2018. augusztusi számából)

A londoni Natural History Museum munkatársa, Dr. John Smith, aki a földönkívüli civilizációk földi nyomainak elismert kutatója, tegnap sajtótájékoztatót tartott a New York Smithsonian legújabb tárlatának megnyitójának alkalmából, melynek témája „A mainstream régészet és

a darwini elmélet kontra tiltott történelem”. A professzor előadása meglepő tényeket tárt fel, egyben parázs vitát szított a szakma nagyjai körében. Nem mást állított ugyanis, mint hogy sikerült DNA-mintát nyernie a Magyarországon talált „kecskekoponyákból”.

„A mintát az egyik állkapocsban épen maradt fog gyökeréből vettem. Analizálás közben először magam is meghökkenem a kapott eredményeken. Többször ellenőriztem az adatokat, végül átküldtem egy svájci laboratóriumba, hogy az esetleges tévedéseket kizárjam. Johann Schmied, aki tekintélynek számít a szakmában, visszaigazolt, hogy az eredmény több mint meglepő. A DNS nem egyezik teljes mértékben egyetlen ismert földi emlős örökítőanyagával sem. Radiokarbonos kormeghatározást is végeztünk. A csontokra tapadt kormos szennyeződés letisztítása után biztosan ki merem jelenteni, hogy a maradványok több mint 100 000 évesek, és nagy valószínűséggel idegen eredetűek. A csontszerkezet röntgenvizsgálata során ugyanis ismeretlen összetételű mesterségesen beépített fémrészecskéket találtam, ezek alkotóelemeit egyelőre nem sikerült pontosan meghatározni.”

A cáfolat cáfolatának cáfolata

Pest megye bírósága és törvényszéke.

– Nagyra becsült bíró úr! Elutasítom a vádat, ügyfelem egy ártatlan tréfa áldozata lett, amit a tulajdon fia eszelt ki. Kovács úr becsülettel kifizette a rá kirótt büntetést, úgymint a rendőrség, tűzoltók, egyéb hatóságok és hivatalos szervek indokolatlan riasztása miatt felmerülő költségeket.

Nézzük csak a száraz tényeket! Állampolgári kötelességének eleget téve a különleges koponyák lelőhelyét haladéktalanul jelentette a polgármesteri hivatalban. Földjét további vizsgálat céljából a kirendelt régészcsapat rendelkezésére bocsátotta. Példásan együttműködött velük, még innivalóról is gondoskodott számukra. Csakis a saját naivitása vezethette arra az álláspontra, mely szerint egy archeológiai lelet beszolgáltatása révén anyagi haszonra tehet szert. Ellenben nem kapott mást, mint büntetést és szankciókat. Meghurcolták, kigúnyolták, szenzációhajhász csalónak titulálták, ő pedig egyetlen zokszó nélkül tűrte, amíg be nem bizonyosodott az ártatlansága. Meggyőződésem, hogy kliensemet megfélemlítették, talán még a zsarolásától sem riadtak vissza, hogy ne merjen újabb részletekkel szolgálni az ügyvel kapcsolatban.

Két független szakvélemény is van a kezemben. Egy neves brit és egy svájci egyetem pecsétjével. Felemelem, hogy a tisztelt törvényszék jobban lássa! A lelet kétségkívül valódi, ráadásul felbecsülhetetlen értéket képvisel. Ennek függvényében kártérítési pert indítok ügyfelem javára hitelrontás, rágalmazás okán, továbbá követelem minden eddig jogtalanul behajtott bírság visszafizetését. Ehhez jön még az utazási költség és az én honoráriumom.

Cáfolatok cáfolata

Fővárosi Földhivatal Kataszteri telekkönyvi kivonatolók intézménye nevében.

Tisztelt ügyvéd úr!

Mivel kliense, id. Kovács János a megtalálás időpontjában nem rendelkezett tisztázott és jogerős bírói, jegyzői határozattal arról, hogy a kérdéses ingatlanhoz törvényes örökösödés útján jutott hozzá (melléklet), így a tulajdonjog erősen megkérdőjelezhetővé válik. Jelen esetben a kérdéses földterület az állam tulajdonát képezi minden ott fellelt tárggyal egyetemben, amíg hiteles dokumentumokkal alá nem támasztják igényüket.

Maradok tisztelettel, Johann Schmied.

Az utolsó tetkő

Franki először a hölgyet szolgálja ki. A száraz martini a specialitása, kétféle olajbogyót használ, hogy elkápráztassa. Egyúttal a kalapos ürge italát is kihozhatta volna, de szándékosan megvárakoztatja, hadd szikkadjon. Felveszi a rendelést, közben bosszúsan konstatálja, hogy a vazelin átütött fehér inge anyagán. Vastagon kente be magát, ahogy a mester tanácsolta. Nyomatékosan hangsúlyozta, hogy ha kiszárad a bőr, akkor a festék kihull a pórusok közül. Nos, ne legyen igaza, diszkréten megvakarja a gyógyulófélben lévő területet, aztán elindul inget cserélni. A kalapos várhat, messze még a záróra...

Ez a fickó egyébként nagyon gyanús neki. Már hetek óta figyeli, hogy összejött a vörös csajjal, aztán leléptek, eltűntek, mint szürke szamár a ködben. Sosem mentek együtt, de biztos volt benne, hogy a macskaköves sikátorok sötétjében újra találkoznak. Keze újra a válla közelébe téved. Ujjaival a fehér textílián tapogatva szinte szemei előtt látja azt a vékony szőke lányt. Nem volt egy nagy szám, zörgő csontú szájalmas kis fruska, aki azt hitte, hogy a lába között van a jövője... Hát elég nagyot tévedett, de ezt már nem maradt ideje belátni. Egy félig elhúzott csatornafedél alá szorulva találták meg a maradványait. A nehéz vas az aszfalthoz préselte, karja a pocsolába lógott, neki pedig egész éjjel kenegetnie kellett a bőrét. A lányt Évának hívták, tehát a gyulladt bőrfelület nem volt túl nagy, mégis nevezhette volna Éva bosszújának. Eléggé viszkedett, de valójában csak jellegtelen három betűs szürke kisegér maradt, aki csendesen meghúzta magát Dália árnyékában.

A fekete hajú nő igazi kihívás volt, aki ezt nem élte át, annak hiába is magyarázná... úgy küzdött, akár egy démon, ő pedig életlen pengével próbálta szétszabdalni. Mentségére szóljon, hogy más nem volt kéznél, akkoriban még nem úgy mentek a dolgok, hogy a Hasfelmetsző beállít a sarki Tescoma márkaboltjába, és rögtön a legélesebb henteskéseket rakják elé. Minden kezdet nehéz, az első lépések sok buktatót rejtnek magukban, de egyben rengeteg tapasztalattal gazdagítanak. Soha nem szabad lebecsülni senkit! Ki gondolta volna, hogy egy ilyen kis ribancnak ennyire kemény gerince van?

A harmadik tetkő igényesebb, Anasztáziát kicsit megszenvedte. Már csak ködösen emlékszik az arcára, nem is érdemes felidézni, egyszerűen rosszkor volt rossz helyen, jelentős ellenállást sem tanúsított. Sőhajtott egyet, aztán annyi. Lírai módon megfogalmazva, említésre se volna méltó, ha nem lenne ez a kacifántos neve. Háromszor is viszsza ment a szalonba egy kis igazításra, majdnem le is bukott miatta, hiszen akkor már maga az Interpol szaglászott utána.

A részeges vén satrafa váratlanul került az útjába. Az utcán kéregetett, időnként a kukákban guberált, néha a lépcsőket is sikerült összeokádnia. Minősíthetetlen dolog, a társadalom csak hálás lehet érte, hogy kivonta a forgalomból. Két hetébe telt, mire elhátározta magát, hogy őt is a karjára varratja. „Büdös Mari” helyett érthetően inkább a szebben csengő Máriát választotta, mellé egy kérdőjellel. Szenvedése nem volt hiábavaló, megint egy lépéssel előbbre jutott általa.

A módszerek tökéletesítése valóságos mestermunka, minden pillanatát ki kell élvezni. De azért nem árt nyitva tartani a szemet, elvégre minden vadász megtapasztalta már, hogy a préda néha önként ajánlkozik fel, az áldozati bárány szerepébe bújva.

A depressziós fiatalasszony már egy ideje a bárpultnál kókadozik, alig győzi kihordani a megrendeléseit, arra sem lát garanciát, hogy fizetőképes, ezért úgy dönt, inkább beszédbe elegyedik vele. Pár szóban előadott szomorú sztorija konkrét bizonyíték gyanánt szolgál, hogy potenciális áldozattal van dolga. Tipikus határeset, akiből hiányzik a

bátorság, nincs a kezében megfelelő segédeszköz a kivitelezéshez, ráadásul a közvélemény reakciója sem mindegy számára. Egy ilyen életunt embert hozzásegíteni a megnyugvás kegyes állapotához nem bűncselekmény, inkább egyszerű szívesség. Végül Emma is felkerül a listára. Egy árnyas ligetet választ számára végső nyughelyül, nem messze attól a tóparttól, ahová volt férje horgászni jár.

Maca akkor sem érdekelte volna, ha fizetnek érte. De miután az ablakon keresztül kénytelen volt végignézni, ahogy elnyeli a dupla adag pizzát, amit valami robogón szárguldó kontyos fazon szállított ki neki épp az ő teraszukra, és ezek után még volt képe ketchupos pófával beoldalogva diétás kólát rendelni... Útközben oldalba lökte a kalapos úriembert, mint akinek irtóra sürgős, diszkrét böffenéssel hangsúlyozva saját jelentőségét. Amikor a műanyag szék megcsuklott alatta, akkor tudatosult benne, hogy ez a nagy testű nőstény hihetetlen kihívás lesz számára. Az ilyet nem könnyű megfojtani, a víz is kiveti magából, nincs az a nagy méretű betonpapucs, ami tutira megfelelne neki. Annyi savat pult alól sem lehet szerezni, hogy feleméssze, a patkányméreggel pedig bizony elkésett, a kajába kellett volna beletenni, de ekkor Maca saját maga szolgáltatott ötletet. Magához intette, nejlonzacskót kért, hogy belesomagolja a maradékot.

Először felhördült a szokatlan kérésen. Aztán jobban belegondolt, és kerített egyet, egyenest Maca fejére...

A kalapos részeg, akár a csap, a kis vörös is rogyadozik a pultnak támaszkodva. Annyira el vannak foglalva magukkal, hogy nem is veszik észre a teraszon lejátszódó közbjátékot. Senkinek sem szúr szemet, hogy a pincér ki-be jár. A kések között válogat, akár egy profi, akinek semmi sem elég tökéletes. Rendes munkához rendes szerszám szükséges. Nyugodtan felgyúri karján az inget egészen könyökig, elégedetten pillant a gyűjteményre. Van még hely bőven, csak el ne kövesse újra ugyanazt a hibát, hogy elfelejti megkérdezni a nevét.

„Nem vagyok vétkes a hét főbűn szerint. Zsigereimben érzem a mohóságot, a bujaságot, irigylem ezt a kalapos hapsit, haragszom rá, amiért megelőzött, de nem vagyok rest, hogy ezen változtassak. Büszke leszek rá, ha sikerül. Ám ha mégis elmulasztanám megtudakolni a nevét, akkor sem kell több kérdőjel. Egyszerűen csak Rózsa lesz. Vérrózsa...”

„...minden ugyanott történik velünk...”

Podhoránszky Milán beszélgetése Hizsnyai Zoltánnal
(második rész)

– Te személyesen hogyan emlékezel vissza az Iródia hangulatára és az iródiásokra?

– 2008-ban például így emlékeztem egy beszédben, amely az érsekújvári Csemadok pinceklubjában, a Jubileumi Iródia-találkozón hangzott el:

Kedves Barátaim!

Az Iródia indulásának huszonötödik évfordulója alkalmából gyűltünk össze ezen a jól ismert, régi helyszínen, ahol hajdanán annyi hasznos benyomást, tapasztalatot és impulzust szereztünk, ahol annyi marandó szellemi élményben volt részünk. Hiszen tudjátok: a magvas előadások, a tudós okfejtések, a higgadt elemzések, a fennkölt diskurzusok, kávé, ásványvíz, sárga malinovka...

Most persze hülyéskedek. Lássuk be, az események lefolyása általában a következő volt: szenvedélyes vitaindítók, vérmes érvelések, tüzes hozzászólások, indulatos szóváltások, tehát (vagy inkább: mégis?) igazán tartalmas együttlétek. Stb. stb. stb. (Konkrétan: sör, bor, tömény.)

Szóval, mindez huszonöt éve kezdődött. És ez teremti a mostani alkalmat. Ez alkalomból vagyunk itt – és én, sajnos, vezetek. Csak azért hozom szóba, mert azért jobb, ha ezt szem előtt tartjuk, nehogy holmi unalmasan savanyú szimpóziummá fajuljon ez az utolsó utáni első alkalom.

Az „ünneplés” kifejezést tudatosan kerülöm. Az idő múlásán nincs mit ünnepelni. Hacsak azt nem, hogy biológiai értelemben egyelőre nekünk is sikerült vele szinkronban múlnunk. Málladoznunk. Nem minden társunk volt ilyen szerencsés. Az ő hajukat nem csípte meg a dér, bőrük feszes, izmaik ruganyosak, ellentétben a mieinkkel. Így emlékezünk rájuk.

Emlékezés. Azt hiszem, ez itt a megfelelő szó. Visszaemlékezés az Iródiára.

De stop! Nem! Nem „vissza-”, csak „emlékezés”. Ez a „visszás” megfogalmazás valamiféle precíz fókuszálást sejtet, valami gyanúsán alapos, egzakt tényyszerűséget, az idők ködéből felsejlő, föl villanó, majd a maga teljességében felragyogó tényálladékot. Mintha csak sikerülne pszichénket egy konkrét múltba visszavigyíteni.

Szó sincs róla. Az emlékezés szigorúan a jelenidejűség műfaja. Most gondoljuk azt, hogy így vagy úgy volt. Ki a kávéra, ki az ásványvízre, ki a sárga malinovkára, ki a satöbbire esküszik. Pedig valószínűleg mindez megvolt. Mi mégis kiemelünk bizonyos dolgokat, nyilván olyanokat, melyeket a többinél jellemzőbbnek hiszünk. Szerkesztünk tehát. Megszerkesztjük a valóságot. Áttekinthetőbbé tesszük. Ez nem megy meg az események értelmezése, értékelése nélkül. Minden tény figyelembevételével nem kreálható elfogadható narratíva, még egyetlen nap eseményei sem rendeződnek el maguktól logikai rendbe (lásd Joyce Ulyssesét). A tények felsorakoztatásában követett rigorózus pluralitás végül oda vezet, hogy az úgynevezett objektív valóság elemei egyszerűen kioltják egymást, elterelik egymásról a figyelmet. Ráadásul a tényeket már a jelenben is érzékeink, különféle érzeteink befolyása alatt álló receptoraink közvetítik a központi idegrendszerbe, és ezek az adatszerűségek ott szintén e szerteágazó és feltérképezhetetlen pszichés befolyások hathatós közreműködésével helyeződnek el a raktárállomány megfelelő polcain. Ezért hát könnyen megeshet, hogy valaki de facto napokig satöbbiben utazik, de mivel nagy étvágyú tudata mindent és a többit is csupán olybá veszi, mint a sárga malinovkát, végül emlékezéseiben az ominózus sárga lötty köré rendeződnek a valóság eszméltre keltett elemei.

Talán az sem elhanyagolható szempont, hogy az emberi test sejtjei mintegy hat-hét év alatt teljesen kicserélődnek. Valójában már nem is az a biológiai halmaz emlékezik, amelyik az emlékké transzformálható kvázitényeket rögzítette.

Nézzétek meg, hogy nézek ki én is... Aki egyébként nem ismerne fel, Hizsniai Zoltán voltam. De állhatna itt helyettem Tivadar, Gábor, Gyuri, Ottó stb. – hogy a lányokat ne is említsem. Fonzi például már nem. De Rökkó, a másik Gábor meg Gyula igen. Ők nemso-kára ki is állnak majd ide. Majd felkonferálok, hogy biztosan megismerjétek őket. Merthogy én lennék itt ma a konferanszié, aki azelőtt ez meg az, ilyen meg olyan voltam. Ha jól számolom, 1983 óta éppen negyedik sejt-halmaz-kombinációm utolsó morzsáit koptatom. És csak az vigasztal, hogy ti se vagytok ezzel másképp.

Egyébként azért vállaltam el a konferansz szerepet, mert már közel félszázban taposok, és egyszerűen jól esik ezt a közvetetten rám is vonatkozatható üde negyed évszázadot emlegetni. Ezt a zsenge huszonöt évet.

No de lássuk csak, mire emlékezem. Vagyishogy miként látom én ma az Iródiát. Miben különbözött ez a nemzedék az előzőektől?

Egyetlen szóval annyit mondhatnék: ízlésében. (Ezt a kétségtelen megkülönböződést azonban mai biológiai-szellemi konstellációmban nem minősíteném; kéretik a továbbiakat így hallgatni.) A gyakorlatban ez úgy nézett ki – pontosabban most így emlékezem – , hogy amely szövegtől az akár egy generációval előttünk járók is majdnem hogy elélveztek, az számunkra kissé már émelyítő volt. Nyakig benne voltunk ebben a megkopott, dohosodó manírban még mi is, amikor betoppanni készültünk, hiszen a költői szerep, bizony, alapjában még váteszi volt akkoriban, noha egyre markánsabb, és (ön)ellentmondásosabb stílárís álcák takarták. Marha tuti volt például magyarságban, európaiságban vagy (ravasz egyediességgel) közép-európaiságban gondolkodni. Én máig sem értem, mi az isten csudáját jelent valamiben gondolkodni. Ráadásul olyan fokozottan kreatív írói tevékenység közepette, mint, teszem azt, a versírás.

Kulcsszónk volt még az „arányérzék” meg a „politikummentesség”. Ezért aztán sokan, sok irányból megpróbálták bennünket betuszkolni az elefántcsonttoronyba. Kosztolányi ezzel a váddal kapcsolatban azt találta írni, hogy *„az elefántcsonttorony még mindig emberibb és tisztább hely, mint egy pártiroda”*. Ez minket megnyugtatott és bizonyos önérzettel töltött el, bár többen közülünk az előttünk járó írónemzedékeknél jobban

(és szélesebb spektrumban) ismerték a „szélén élőket”, sőt nem is csak afféle írói tanulmányút vagy riportkörút során volt módunk találkozni velük, hanem hosszabb-rövidebb ideig magunk is osztottuk sorsukat. (Itt a magamé mellett csupán a másik Zolink életrajzára utalnék, akinek életpályája a csatornatisztítói beosztástól a templomtető-mázolásáig ível, és csak a kilencvenes évek második felétől vesz oly sajnálatos lejtmenetet, amely végső soron az Új Szó regionális tudósítója posztban manifesztálódik.)

A műveltség fontosságát sem szajkóztuk olyan hévvel, mint előtte. Ezt a magatartásunkat előszeretettel fogtuk természetes arányérzékünkre. Egyrészt más volt a műveltség lényegéről alkotott képünk. A formális tudás, az úgynevezett tények pusztá ismerete, és amibe az illetén erények előszeretettel ágyazódnak: a fennhéjázó tudálékosság és az álszerény tetszelgés lényegében folytonosan röhögésre ingerelt. Másrészt úgy véltük, ezt a műveltségmoslékot nem nekünk kéne kavargatni, akik – legalábbis távolabbról nézvést – a vályú körött tolongunk. Nem is elegáns, a közvetett hivalkodás gyanúját is felveti, no meg aztán ki a frászt érdekel, hogy ki mit olvasott. Amióta az eszemet tudom, lélegzem, eszem és ürítek, satöbbi... Meg persze olvasok. Nem emlékszem, hogy a rendszeres széklet fontosságát valaki is felvetette volna valaha, pedig nem csupán műveltséghiányos, hanem székrekedéses irodalmi szövegekkel is Dunát lehet rekeszteni. Én különben, ha választani lehet, egy jó zaftos dilettánst szívesebben olvasok, mint egy izzadságszagú, mégis merőben száraz, magvasságot imitáló kiagyaltságot.

Apropó, tolongás és vályú! Szerkesztő voltam másfél, rendszeres publikáló mintegy két évtizedig, tudom mekkora a könyöklés és milyen undorító a nyali-fali odaát. És első sorban nem is a folyóiratközlés, a könyvpublikáció elősegítésére, hanem a méltó kritikák, az irodalmi díjak, az alkotószabadságok, a fellépések, a médiaszereplések, az ösztöndíjak érdekében. Szerencsére ebből is kimaradtunk, nem ment az alamuszi sertepertelés, se az eksztázisig spannolt nyáladzás. Nekem se. Csak ami csurrant-csöppent. Ami magától jött. Pedig ha az ösztönökért is lehet díjat kapni, márpedig az ösztöndíj kifejezés erre látszik utalni, közölünk mindenkinek sokszoros ösztöndíjasnak kéne lennie. Jó érzékkel – lovagiasan – kerülgettük ugyanis a vályút. Szívósan elkerülgettük. Még akkor is, ha az önkívületig hajszolt könyvek néha véletlenül a közelébe löktek. Úgy vélem tehát, hogy e tekintetben se érheti szó az iródiások háza elejét.

Ennek az igen dicséretreméltó magatartásformának a folyománya volt, hogy mi például még tudtunk örülni egymás sikereinek. Vagy már. Drukkoltunk egymásnak. Elemeztük egymás verseit, és ha nem is értettünk egyet mindenben, és késhegyig menő küzdelmeket vívtunk is egy-egy verssor ellen vagy mellett, mindig az őszinte segítőszándék fűtött bennünket. Nem ismertük az áldáz konkurenciaharcot. Nem az érvényesülés, a kiemelkedés, a megkülönböztetés túlhajtott vágya hajszolt sorról sorra, egyszerűen csak szeretnénk volna kifejezni magunkat. És ugyan ki tudta volna ezt magunknál eredményesebben megtenni?! Abban bíztunk, hogy eredendően egyediek vagyunk, nem kell az originalitásra külön energiát feccsérelni. Idealista individualisták voltunk. És tapasztalatlanok. De lényegében igazunk volt. Ha beleolvasunk az Iródia-füzetekbe, rengeteg harmatgyenge írást, az epigonság vádjával illelhető textust találunk ugyan, de nem találjuk a közös kaptafát.

No, sok szépet elmondtam rólunk. A legislegszebb azonban csak most jut eszembe: nagyon nem szeretnénk többes számban beszélni se magunkról, se másokról. Egyszerűen rühelltük az általánosításokat. Mi ilyenek vagyunk, ők meg olyanok. Az ilyen bután merész kinyilatkoztatásoknak sosem volt a köreinkben kedvező fogadtatása. Talán ez volt az egyetlen közös a gondolkodásunkban. Gondoljuk csak el: hadovázásra hajlamos kamaszokról és fiatal felnőttekről beszélünk. Nem semmi! Egyszóval, ha ezt az írást akkoriban olvasom föl, nagy valószínűséggel komoly fintorgás kíséri. Mert hát annyira bölcsek

azért mégsem voltunk még. Most bezzeg nem látok fintorokat. Kiérezitek talán, hogy nem az Iródián legalább egyszer résztvevő több száz fiatal értelmiségiről beszélek. Jól érzitek. Azt se gondolhatjátok komolyan, hogy csupán az iródiás tollforgatók még mindig népes táborának magatartását kívánnám közös nevezőre hozni. Jól gondoljátok. Tehát a szűkebb kör, az Iródia Fórumosok gondolkodásmódjának sajátosságait próbálom itt bizonygatni? Igazatok van, erre se vetemednék. Vagy csak a hozzám legközelebb állókról beszélek? Bizony, mindez még rájuk se vonatkoztatható maradéktalanul.

No de akkor ki hát az a „mi”?

Én magam lennék? Elvben lehetséges lenne, hiszen tudjátok: „az én az mindig valaki más”.

Ez komoly kísértés, de be kell lássam magam is, még csak nem is akkori önmagamról készítek szellemi portrét. Mi végre is fárasztanálak ezzel benneteket?

Az emlékezésről beszélek.

Így emlékezek.

Így emlékezem.

Így emlékezünk mi mindahányan.

– *Mit gondolsz, milyen hatást gyakorolt az Iródia a „szlovákiai magyar”, illetőleg a leg-
tágabb értelemben vett magyar irodalomra? Mi maradt mára ebből a nemzedékből?*

– Az Iródia, úgy vélem, különösen az úgynevezett „szlovákiai magyar irodalomra” volt különleges hatással. Részben belőle nőtt, mivel azonban növekedés közben felismerte, hogy a „szlovákiai magyar irodalom” eszméje még humusznak, vagyis a növekedés ideológiai keretének sem megfelelő, gyökérzetének az egységes magyar, illetve világirodalom ideájába nyúló ágain érkező impulzusokat kezdte tudatosan preferálni. Ennek a művi megfogalmazása óta folytonosan értékrendi válsággal küszködő fiókirodalomnak és a jelölésére használt terminus technikusnak a következetes ignorálása tehát az Iródia-nemzedék meghatározó alkotóihoz köthető. Vagyis hozzám is. Sőt, elsősorban hozzám. Nekem ugyanis, sajnos, hajlamom van arra, hogy az alkotás folyamatához nem igazán köthető, egészen partikuláris kérdésekkel is olyan szenvedéllyel foglalkozzam, mintha a végső kérdések köréhez tartoznának. Nem emlékszem, hogy például Farnbauer Gabi valaha is szólt vagy írt volna az öntörvényű és sajátosságos, a magyar irodalmon belül határozottan elkülönülő „szlovákiai magyar irodalom” halvaszületett – és nyilvánvalóan egy kollektív társadalomszemlélet önigazoló prekoncepciójának mentén formálódó – eszméjének trónfosztásáról. Mint például én. Ő ilyen pótcselekvésekbe nem bonyolódott. Viszont amit írt, annak minden sora – mit minden sora: minden betűje! – a kollektivista idea hiteletét vonta kétségbe. Mint ahogy a java iródiások írásművei is.

Ez a mi határozott – és néhányunk által, legalábbis szóban, tételesen is kifejtett – álláspontunk legfeljebb az irodalomtörténet-írásra lehetett hatással, azzal a jogos igénnyel párosult ugyanis, hogy tessék minket – ha lehet, világirodalmi párhuzamokat is figyelembe véve – a magyar irodalom egészének színes palettáján elhelyezni, tehát sokkal, de sokkal szélesebb kontextus figyelembevételével skatulyázni, mint eddig. Ha már! És ami még fontosabb: ne homogén írói csoportosulásként vizsgáljanak bennünket, hanem külön-külön! Mert ha jól végezzük a dolgunkat, különbözünk mi ugyan a különféle illetőségű magyar íróktól – de egymástól is!

Épp ezért aztán kollektív hatást sem gyakorolhattunk senkire – pláne nem egy másik, nagyobb halmazra. Aki közülünk kellő tehetséggel bírt, és tehetségének kamatoztatására megfelelő szellemi energiákat volt képes felszabadítani, no, és hát volt olyan szerencsés vagy rámenős, hogy beverekedte magát az irodalmi köztudatba, hogy egyáltalán elolvasásra

méltassák a munkáit, nos, azok talán közvetve, ezer áttételen keresztül egy hajszálnyival elmozdítottak néhány porszemet abban az óriási, széljárta homoksivatagban, ami az irodalom. Hogy hányan voltak közülünk ilyenek? Talán ha eggyel többen, mint ma. Kevesen.

– *Beszéltünk már a gyerekkorodról, az iskolás évekről, a színházról, katonaságról, aztán rögtön rátértünk az irodalmi életre, de a legfontosabbról még nem is kérdeztelek. Mióta írsz és mikor publikáltál először verset?*

– Nem tudom így utólag leellenőrizni ezeket az adatokat, mert nemigen rakom el a publikációimat, sokszor be se szerzem, mert, ugye, elég jól ismerem a szöveget, ha meg valamit elbaltáztak benne, azt jobb, ha nem is látom. A korai verseim meg rég elkallódtak már a számtalan költözködésem során. Mindenesetre úgy emlékszem, az első lírai szövszenetem egy járási lapban, a rozsnýói Gömöri Hajnalban jelent meg nem sokkal az érettségi után, már színész koromban, az első valamirevaló verseim pedig nagyjából a hetvenes évek közepére-végére datálhatók.

– *De verset azért, gondolom, már korábban is írtál...*

– Írtam, persze hogy írtam. Mint sokan mások is. Szertelen, fellengzős strófákat. Sokszor csak apró karcokat, meglátásokat, természeti képeket, reflexiókat, aforizmaszerűségeket vetettem papírra, gondolom, kevés eredetiséggel.

– *Tehát elsősorban önfegyelemre, koncentrációra volt szükséged ahhoz, hogy idővel a versírásban is sikereket érh el?*

– Ezekre egészen biztosan nagy szükségem volt... Meg aztán nyilván némi tapasztalatot és műveltségmorzsát is fel kellett csipegetnem. Ám volt itt még valami, ami nem kevésbé fontos. Ezt a segítséget a versmondástól kaptam. Magától a versmondástól is, de még inkább attól a módszertől, amellyel az elmondandó verseket, mintegy empátia-gyakorlatként, magamévá tettem.

Úgy gondoltam, jobban megközelíthetem egy-egy költemény magját, a szavak mögött rejlő lényegét, ha az adott verset lefordítom a magam képi világára. Ha a gondolati ívét követve újraírom. Tudom, halva született ötletnek, olyan hajánál fogva előrán-cigált, művi és teljesen hasznavehetetlen didaktikai módszernek tűnhet ez is, mint amilyeneknek kiapadhatatlan forrásai a modern színházteoretikusok. Én valahogy mégis rákaptam az ízére. És ahhoz, hogy magamhoz szelídíthessem ezeket a verseket, végére kellett járjak a szövevényes belső összefüggéseknek, fel kellett térképeznem az egyes szavak, képek asszociációs bázisát, felismernem az elhallgatások dramaturgiai szerepét, a sorok között vibráló feszültség forrását. És hát mivel mindezt a versmondás végett csináltam, közben fokozottan figyeltem a vers zeneiségére, a lehetséges intonációkra is. Tulajdonképpen máig ez maradt a módszerem. És ahogy fokozatosan közeledtem a vizsgált versek magjához, úgy lettek egyre önállóbbak, egyre sajátosabbak az írásaim. Az az egészben – látszólag! – a legfurcsább, hogy saját verseimből végül ez a módszer, az idegen anyaggal való belső azonosulás segített kiiktatni az epigonságot.

– *Az érettségi és a rendszerváltás közötti esztendőid hamisítatlanul közép-kelet-európaiak: „Sikáltad a hajót, rántottad az ampát”: Hrabal, Havel, Hamvas, Hajnóczy... Mintha csak prózaírónak készültél volna.*

– Á, dehogy... Még amolyan hírlapi szövszeneteket is úgy írok, hogy utólag kivesszem belőle a rímeket. Meg különben is: nem voltam én se Hrabal, se ellenzéki vezér, meg hát inni se ittam annyit, noha azért egészen hamvas se voltam. No, jó, hát volt egy-két mun-

kahelyem, mint az értelmiségiek egy részének akkoriban. Ebben valóban hasonlítok az említett urakhoz. Ráadásul most Kovácspatakon még macskáim is vannak. Becsületesen etetem őket én is, mint Hrabal, de nincs simogatás, kényeztetés, még a házba sincs bejáráruk. Ridegtartásra szoktattam őkegyelmüket.

– *Hol mindenhol dolgoztál ebben az időben? Adj legalább egy kis ízelítőt...*

– Annyival nem úszod meg. Teljes listát adok, legyen kerek a biográfia. A Thália után néhány hónapig a diószegi cukorgyár kazánháza alatti pincében hűtöttem az izzó salakot. A nyolcvannégyes év folyamán pedig a kassai vasgyár kokszolójában voltam helyettes gépész. Nyolcvanöt elején három hónap Pozsony, ahol az Egyetemi Könyvtár gépészét helyettesítettem. Aztán tavasztól őszig a domicaai cseppkőbarlangnál voltam fényképész. Lefényképeztem a buszokkal érkező turistacsoportokat, és egy óra elteltével, amikor kijöttek a barlangból, már a kész fotókat árultam. Az azt követő őszi-téli szezont pedig a gombaszögi barlang melletti turistaközpontban húztam ki éjjeliőrként. A faházakban nem volt fűtés, így hát a vendégekkel nem volt gondom, ültem a főnök meleg irodájában, az íróasztalon telefon, írógép, a mögöttem lévő helyiségben megvetett ágyak. Hajnalig írtam, olvastam, meg a vadmacskákat etettem szalonnabőrrel. Nyolcvanhat tavaszán aztán véglegesen felkerültem Pozsonyba. Megint az Egyetemi Könyvtár gépésze lettem. Állandó szerződéselem volt már, három és fél évet becsülettel le is húztam a kétmillió könyv között. Egy köpésre volt a Mihály-kávéház, ahol a belvárosi elit értelmiség gyülekezett és nagy-sok sörökkel körülbástyázva váltogatta a rendszert. Aztán a fordulat előtt egy szűk évvel még egyszer otthagytam az Egyetemi Könyvtárat, hogy egy városszéli építkezésen lehessenek éjjeliőr.

– *Ha visszalapoznád hajdani szövegeid, kiderülne belőlük, hogy keletkezésükkor mi volt a kenyérkereseted?*

– Némelyikben fölsejlik egy-egy viszonylag konkrét környezet, ez kétségtelen. Csakhogy a kassai vasgyár kokszolójában való keserédes játszadozásaim atmoszférája a pozsonyi Egyetemi Könyvtár gépészeként írott verseimbe talált módot beszüremelni; a kokszolókemencék tetején elvont ontológiai lírát írtam. Szellemileg nem mindig vagyok éppen ott, ahol pillanatnyilag tartózkodnom adatik. És olyan is van, hogy egy elképzelt állapot jóval később következik be, mint ahogy megtörtént. Ennyit a valóságról.

– *Feltűnő, hogy az első két kötetedben, milyen sokszor hivatkozol más írókra, költőkre. Vonnegut, Robbe-Grillet, Paul Celan, Guillevic, Arany János, Karinthy, Dsida Jenő, József Attila, Weöres Sándor és mások ma is inspiráló hatással vannak rád, vagy ez csak az első kötetek szükségszerű velejárója volt?*

– Hallva ezeket a neveket, ennyi év távlatából is jóleső érzéssel állapíthatom meg, hogy nem volt ez egy olyan rossz névsor. Pedig hát, meg kell vallanom, véletlenszerű volt. Mint ahogy többnyire véletlenszerű az is, hogy mit olvas el az ember. Meg az is, hogy amikor valamit olvas, rá tud-e hangolódni. Nekem szerencsére nagyon sok mindenre sikerült ráhangolódnom. Oldalakon keresztül lehetne sorolni a neveket. Köztük nem egy olyan szerzőt, aki sokkal nagyobb hatással volt rám, mint a felsoroltak többsége. Például Füst Milán.

Hosszú évekig tartott... Egyszer már le is írtam egy versidézetet tőle, hogy el- és továbbgondoljam, megfejelem, ellene szóljak, játsszak vele, kiforgassam, átlényegítsem, a felismerhetetlenségig csócsálgassam, majd megemésszem, és kiszíva belőle a tápot

végül papírra ürítsem. Merthogy nálam mindig erről, egyszerre minderről van szó; meg persze arról is, ami most eszembe se jut, meg ami még eszembe fog...

A remélt vers fölé írt idézet így szól: „*A hajnaloknak nem kell prédikátor.*” Eddig jutottam. Még valamikor a nyolcvanas években. A lekörmölt Füst-sor azonban mind a mai napig nem vonzott magához további verssorokat. Ott virít egy papírlap jobb felső negyedében, piros tintával pingálva (lehet, hogy ez volt a bökkenő), és javítás is van benne: a „kell” második „l”-je utólag lett beszúrva, szinte összeér a „p”-vel. Lehet, hogy nem is kellett volna kijavítani, hanem fölé írni, hogy „Füst Milán” (így, idézőjelben), és úgy leközozni.

Persze az is könnyen meglehet, hogy ezt az egész históriát csak most találok ki, vagy egyszer régebben kiötlöttem már, és most az elfelejtett ötlet úgy kéredzkedik vissza, mintha megtörtént volna. Nem tudom, nagyon régen forgattam már azt a vaskos dossziét, amelyben a szóban forgó papírlap szunnyad... Én azért azt hiszem, teljesen semmi sem megy füstbe (különösképpen egy Füst-verssor), és ennek az elvetélt verskísérletet őrző papírlapnak is megvan a maga természetes életpályája – bár adott esetben talán csak a képzeletben... De hát istenem, nem mindegy-e az?! Ki lenne képes leoperálni a képzeletét a valóságról úgy, hogy közben a valóságból se messen le egy darabot. Az elérhető legteljesebb valóságot a képzelet bölcsője ringatja. Ez az utolsó mondat persze sokféleképpen értelmezhető, nekem is jobban meg kéne értenem, hogy pontosítani tudjam, no de már így is nagy ívben elkanyarodtam a kérdésetől. Habár...

Talán ez a szertelen szóáradat is nyilvánvalóvá teszi, hogy – szerintem! – nem olyan egyszerűek a dolgok, hogy egyértelmű válaszokat lehetne adni. Még kérdezni is nehéz. Csak elmélkedni, lamentálni könnyű. Magadhoz engedni a hatásokat. Azért mondom ezt ilyen jézusi felütéssel, mert a hatások – ha jó arányérzékkel adagolja a képzeletének az ember, még a negatív hatások is – olyan szűziesen tiszták, ártatlanok és fejlődőképesek tudnak lenni, mint egy kisdéd.

Szóval valahogy így... De a kulcsszó azért a „szerintem” – meg a „pillanatnyilag”, meg az „ebben a lelkiállapotomban” (bár ez az utóbbi már három szó). Szerintem.

– Ha már többedszerre is szóba hoztad, sőt, minden esetben meglehetősen relativizált, elbizonytalanított formában festetted le a valóságot, hadd kérdezzem már meg, mennyire valóságok a te történeteid? Akár azok is, amelyeket ebben a beszélgetésben leírtál? ...Nem kell válaszolnod, ha nem szeretnél!

– Ha-ha, hát már miért is ne válaszolnék?!... Hiszen nem azt mondom én, hogy nincs valóság, hanem csak azt, hogy édeskeveset tudunk róla. És ha ezerszer többet fogunk is tudni róla, az még mindig ugyanolyan kevés lesz, legfeljebb édes nem lesz már annyira, mert kénytelenek leszünk elfogadni, hogy amikor a valóság kérdését firtatjuk, valójában a végtelent cibáljuk, csipkedjük, kapirgáljuk.

A valóság az Egy. Az egy és oszthatatlan. A megnyilvánulási formáinak száma viszont végtelen. Amikor tehát cibáljuk, csipkedjük, kapirgáljuk ezt a végtelent, igazából nem is magába az egységes Egy valóságba, hanem csupán hol ebbe, hol meg amabba a megnyilvánulási formájába karistolunk bele.

Ami pedig engem illet, büszkén állíthatom, hogy minden történetemnek van valós alapja. Sőt, vannak olyan régen elkészült valós alapjaim is, amelyekhez még történetem sincs.

– Még jó, hogy szólsz... Ne, ne replikázz! Haladjunk... A Próbaút című antológiában jelentek meg először verseid könyv alakban. Aztán egy évre rá, 1987-ben – az iródiások

közül elsőként – napvilágot látott az első önálló versköteted. Gondolom, az Iródia-találkozókön figyelték fel rád ezeknek a könyvpublikációknak a szerkesztői...

– Nem egészen. Grendel Lajost még Kassán megismertem, első regényének, az *Éleslövészetnek* az ottani bemutatóján én olvastam fel részleteket a könyvből. Amikor aztán úgy éreztem, hogy a Madách Könyvkiadót is érdemes lenne már becserkészniem, neki küldtem el úgy nagyjából egy kötetnyi verset, amelyeknek cirka a fele aztán meg is jelent vagy az antológiában vagy a *Rondó* című verseskötetben. Én a diószegi cukorgyárból érkeztem először az Iródiára, és a zsebemben lapult már egy biztató válaszlevél Lajostól. Az antológia prózáit ő, a versanyagát és a *Rondót* pedig másik jó barátom, Balla Kálmán szerkesztette.

– És a második versgyűjteményed?

– A *Tolatást* már Grendel szerkesztette, és '89-ben, pár hónappal a politikai fordulat előtt jelent meg. Aztán 1990 elején Lajost nevezték ki az Irodalmi Szemle élére, aki nyomban odahívott szerkesztőnek. Ez a felkérés adott rá lehetőséget, hogy civil egzisztenciámat végre megfelelő szellemi közegben építhessem ki. Aztán a szöveggondozás során felhalmozott tapasztalatok, a szerkesztői életmód nyújtotta szabadság és ez az egész értelmiségi környezet persze rendkívül effektívnek bizonyult szellemi pallérozódásom ütemének felgyorsítására, úgyhogy a további könyveimnél nem volt már szükségem szerkesztő segítségére.

– A rendszerváltozás utáni években te voltál egyik kezdeményezője azoknak az – ahogy mondani szokták, gyakran szélsőséges indulatoktól sem mentes – irodalmi vitáknak, amelyek a „(cseh)szlovákiai magyar” irodalom értékei és értéktelenségei mentén bontakoztak ki. Lett valami eredményük ezeknek a vitáknak? Belekezdenél újra? Van még tenivaló ezen a téren?

– Ahogy már mondtam is, sajnos, ilyen a természetem. Nincs a világon annyira meddő téma, amely vitára ne ingereljen. Persze minden vita eleve többrétegű. A párbeszéd, de még az egymás mellett elbeszélések meg a mellébeszélések is sok szálból fonódnak össze. És korántsem mindig a vezérfonal a legfontosabb szál. Így volt ez ezzel a vitával is.

Mert, ugye, kit érdekel ma már például Fábry Zoltán!? És kit érdekelt a vita kirobbanásának idején!? Jószerivel senkit.

– Azért akkortájt még sokan nézték a filmjeit.

– Ja, hát a filmjeit én is... Csak éppen én ipszilonnal mondtam a Fábryt, te! Erről a mi Fábry Zoltánunkról viszont akkortájt már azok is nagyokat hallgattak, akik korábban olyan vehemenciával dicsőítették, mintha a végítéletig másról sem akarnának beszélni. Pedig az első pamflettemmel szinte egyszerre jelent meg a kétségtelenül legjobb Fábry-könyv, a jogfosztottság idején írott napló. Ez egy helyenként igencsak kemény diktatúra-kritika. A kommunisták viselt dolgait is megszéllőzteti, és nyíltan lefasisztázza őket. Bátor cselekedet... – lett volna, ha leközli. No, hát jó, nem akkor frissiben, öngyilkosságot ne várjunk el még „szentszagúan hí szabadsághívóktól” (Illyés) se, de hatvannyolcban volt azért néhány olyan hónap, amikor értelme lett volna. Jó taktikai érzékre vall, hogy nem tette meg. *A vádlott megszólal*, amely ekkor került kinyomtatásra, sokkal összeegyeztethetőbb volt ugyanis azzal a képpel, amely a Győzelmes Februárt követő igencsak dogmatikus publicisztikája révén kialakult róla. Mert hát talán sokaknak szöveget ütött volna a fejébe, hogy aki '45–'48 között ilyen tisztán látta a dolgokat, a sztálinizmus legsötétebb éveiben mitől lett egyszeriben olyan lelkes békeharcos, hogy (a korabeli elvárásoknak messzemenően megfelelően) egyik legjelentősebbnek mondott irodalmi tanulmányában például még a Kínai Népköztársaságba is belekötött. És

'91-ben is valószínűleg ez a tekintélyvesztés nélkül nehezen feloldható ellentmondás gátolta meg a jóval nagyobb ovációt azok részéről, akik évtizedekig más fekvésben próbálták mosdatni a stószí remetét. Fábry irodalomszemléletéről, kritikai kvalitásairól meg inkább ne is szóljunk... Ez egy komoly beszélgetés, ugyebár...

Szóval, volt Fábry körül feszegetnivaló bőven, de nem vagyok én, nem is voltam soha se irodalomtörténész, se egy hiperérzékeny moralista. A rendszerváltás környékén azonban úgy éreztem, ki kell mondani bizonyos dolgokat, hogy feloldódjon a görcs, hogy feláradjon az évtizedekig csipkerózsikaálmát alvó kritikai szellem. Mert ha nem is vagyok erkölcsös, az azért egyáltalán nem közömbös számomra, hogy milyen szellemi légkörben élek! Ez a sumákolós kettős játékot űzés, ez a Janus-arcú sasszézás az egymásnak ellentmondó minőségek s az azokat képviselő csoportosulások között – ami itt nagyban dívott, és amiből még ma is jóval több van a kelleténél –, szóval ez a számító alamuszóság nem csak a gerincet sorvasztja el (azt bánná a fene, magánügy; attól még lehet értelmes, logikus párbeszédet folytatni), hanem ami nagyobb baj: a szellemet is. Az efféle beszélgetések részéről csupán az ébredéshez kívántak impulzusokat adni. Talán adtak is. Ehhez a manőverhez láttam jónak elővenni Fábryt meg az olyan, sokakat szólásra ösztönző témákat, mint a kánon újraértékelése vagy hogy létezik-e a szlovákiai magyar irodalom.

Hogy volt-e értelme? Hát... föl lett nyitva a tályog... A góccok, ahol a szlovákiai magyar irodalmi közgondolkodás legjellemzőbb ellentmondásai kereszteződnek. A gyógyító vitára is alkalom adódott. Ez olyanra sikeredett, amilyenre. Végül magam is beleuntam. Úgy tűnt, semmi se mozdul. Aztán később, jóval az események után meglepve tapasztaltam, hogy mégiscsak elmozdultak az álláspontok, és ma már nem elegáns ezekről a dolgokról olyan szellemben szólni, mint másfél évtizeddel ezelőtt. A fiatalabbak meg szerencsére ettől az egésztől függetlenül is szépen integrálódnak, nem ezen a mókásan kicsi szemétdombon kívánnak kánonban kukorékolgatni.

– Ezeket az esszéidet és szinte az egész vitaanyagot a Műfajtalankodás című kötetedben gyűjtötted össze, amely igencsak meglepő alcímet visel: Vízilovak és egyéb szellemi ingóságok. Miért „vízilovak”? Hogyan kerül a csizma az asztalra?

– Hát úgy, hogy helyenként meglehetősen szélsőséges hangot megütő esszék ezek, bőven vannak bennük pamfletszerű részek is... Egyrészt.

Másrészt ezt az egész esszesorozatot egy ártatlannak tűnő kérdés robbantotta ki belőlem 1991 elején. Az újságíró kérdése így hangzott: „Min dolgozol mostanában, és milyen a közérzeted mint magánembernek, mint költőnek, mint szerkesztőnek?” A rádiós riporter elkövette azt a hibát, hogy a kérdést írásban tette fel. Így hát – az előbeszédben óhatatlanul előforduló pongyolaságokat kikerülendő – papírra vettem a választ. S mivel a talán túlon túl is egyszerű, könnyen „leföldelhető” kérdésre hosszú, problémafelvető, a szlovákiai magyar irodalmi értékrendet alapjaiban fölforgató írásbeli válasz született, a riporter inspirációt ekként jellemeztem: „söréttel terített le vízilovat”. A víziló-szimbólum aztán az esszesorozatban ezt követően is föl-fölbukkant, aminek az lett az eredménye, hogy ezek az írások azután *Vízilovakként* kerültek be a köztudatba.

– Grendel Lajos kétéves megbízatása a Szemle élén 1992 elején járt le, nem sokkal később pedig elindult a Kalligram folyóirat...

– ...'92 júniusában jelent meg az első száma. Mi, korábbi Szemlések lettünk a szerkesztői: Grendel, Csanda Gábor és én. A Kalligram Könyvkiadó akkor már egy éve működött; ott jelent meg előző évben az említett Fábry-napló is. Ebben az első lapszámban még összegeztem a vita addigi tanulságait, de aztán a Kalligrammal más vizek felé evezünk, és az

Irodalmi Szemlére hagytuk a kihűlő félben lévő disputa levezénylését... Hm, én persze a végső kifulladásig részt vettem benne.

– *Hogyan változott az időben a Kalligram arcuata?*

– Az alapkonceptiót Grendel Lajos tulajdonképpen már az Irodalmi Szemlében megfogalmazta. A legkülönbözőbb irányzatok felé nyitott, közép-európai szellemiségű lapot képzelt el, amelyben a hazai írók legkiválóbbjai mellett a térség, sőt az egész világirodalom legjelentékenyebb képviselői is helyet kaptak volna. Történt is előrelépés ebbe az irányba, de hát a Szemle a Madách Kiadóé is volt meg az írószövetségé is, mindenki a magáénak képzelte. Volt, aki konzervatívabbnak szerette volna látni, volt, aki sokkal progresszívabbnak. Senkinek sem felelt meg igazán. Nekünk sem. A hagyományok ugyanis erősen béklyózták a reformelképzeléseket, és a lap vizuális arcuata például nem is sikerült érdemben változtatni, és noha a tartalom szempontjából sokkal jobb volt a helyzet, hamar kiderült, a kétéves megbízatás rettentően kevés ahhoz, hogy ezt a hínáros állóvizeken bukdácsoló ódon gőzhajót kireparáljuk és a „nagy, szűzi Vizek” felé navigáljuk. Fel lett azért tuningolva rendesen, főként a kritikai szellem tekintetében, de amikor egy új lap elindításának lehetősége felsejlett a láthatáron, kicsit megkönnyebbülve hagytuk sorsára a vén csotrogányt. (Amely aztán számos hullámhegyen-völgyön keresztül addig-addig tataroztatott, hogy ma már minden korábbinál vígabban – szebben és fiatalosabban pöfékel.)

Egy zöldmezős beruházás persze mindig elegánsabb és jobb eredménnyel kecsegtet, mint egy menet közben, kényszerpályákon haladva végzett rekonstrukció. Meg aztán a Szemlében töltött két év alatt némi szerkesztői tapasztalatra is szert tettünk. Így aztán a Kalligramban már lényegesen jobb határfokkal kezdtük megvalósítani terveinket.

Az alapgondolat, a Kalligram szellemisége tehát a kezdetektől adott volt, a megvalósítás tekintetében azonban számos korrekcióval éltünk az évek során. A szépirodalmon, irodalomelméleten és -kritikán kívül eleinte számos más területre is elkalandoztunk, jelentek meg a lapban a történettudomány, a kozmológia, a nyelvészet, a politológia, a hely- és szellemtörténet, sőt a tudománytörténet körébe tartozó munkák is. És meglehetősen sok filozófia. Kortárs képzőművészettel foglalkozó írásokat is rendszeresen közzé tettünk, és időről időre közöltünk színműveket meg színikritikát. Szórványosan bár, de azért interjúk is olvashatók voltak a lapban. Volt egy időszak, amikor hosszúversek is megjelenttünk, részekre bontva, úgy, hogy az egész lapszámon átíveljenek. Évekig létezett a Hátsó gondolat címet viselő rovatunk is, amelyben rendhagyó kisesszéket közöltünk. Aztán jöttek a tematikus számaink, legalább egy tucat. Nem sorolom.

1994 júniusától 2003 végéig jegyeztem a lapot főszerkesztőként. Ami a kalapomba akadt, és felkeltette az érdeklődésem, mindennek helyet adtam. No persze sokszor úgy kanyarodtam, hogy bizonyos dolgok beleakadjanak. Volt lapszám, amelyben folklórral, volt, amelyben az amerikai fluxus csoport költészetével és volt, amelyben a pornográfia-ipar szociológiai hátterével és feminista kritikájával foglalkoztunk. Nem volt olyan téma-kör, amelytől eleve idegenkedtem volna. Úgy véltem, ha az én érdeklődésemet mindez leköti, akkor lennie kell egy olyan potenciális olvasói rétegnek, amely szintén legalább ilyen széles skálán szeretne tájékozódni, amely nem kötődik görcsösen valamely szellemi és politikai irányzathoz, nagyobb terítésben keresi az összefüggéseket, és nem hiszi egy fedél alatt megjeleníthetetlennek se a különböző témaköröket, se a különböző szellemiségek jegyében született műveket. Visszatekintve úgy látom, talán nem volt egészen sikertelen vállalkozás. Ezt úgy értem, talán valóban kialakult egy olyan olvasói kör, amely az egészet szemlélte, nem csupán annak valamely, az ő ízlésének megfelelő gerezdjét, és éppen ebben a szinte mindenre kiterjedő pluralitásban lelta örömét.

3

4

– Egy hosszú, többszereplős beszélgetésben, amelyben a kérdezett te voltál, arról emlékezel, hogy a kilencvenes évek közepén beindítottál két, párhuzamosan megjelenő mellékletet, Treuga Dei címmel, azzal a kimondott szándékkal, hogy a magyarországi irodalomban a politikai elkötelezettségek mentén bekövetkező kedvezőtlen történéseket valamelyest feltartóztatod. Néhány megjelenés után úgy ítélted meg, kudarcot vallottál. Ma, másfél évtized távlatából mekkora esélyt látnál bármely hasonló karakterű vállalkozásra? – Igazán szívesen magamra vállalnám, de az a helyzet, hogy valójában nem is én vallottam kudarcot. És a kezdeményezés sikertelenségét természetesen már akkor is borítékolni lehetett.

A koncepció lényege az volt, hogy két szemben álló – mondjuk így – világszemlélet jegyében szerkesztett egy-egy lapban (konkrétan az Élet és Irodalomban, valamint az Új Magyarországon) Kalligram-melléklet indul. (Ez, akkor még, megtörténhetett, és meg is történt.) Ebben a mellékletben az ellentábor azon kiemelkedő alkotói publikálnak majd, akiknek az írásai a Kalligramban (akkor még) gyakran egymás mellett jelentek meg. Ez már csak igen részleges sikerrel járt. A kiemelkedők nemigen akartak a számukra előkészített helyen kiemelkedni. Mit mondjak, bőven volt rá okuk már akkor is. Csakhogy megszólalni még több okuk lett volna.

Az elutasításnak alapvetően két fő indoka volt: 1. valamilyen konkrét sérelem, amely az adott lapban érte őket (e tekintetben többen a nyilvános bocsánatkérést szabták meg feltételül); 2. a másik tábor irodalmi rangjának és/vagy szellemi és erkölcsi színvonalának megkérdőjelezése (en bloc), amely hiábavalóvá teszi az erőfeszítést, és a vita várható nivótlansága ráadásul még méltatlan helyzetbe is sodorja őket.

Erre én azt tudtam mondani: 1. ha az adott lap a történetek után is (csonkítatlan formában!) helyet ad írásuknak (amit a Kalligram garantál), az nemcsak hogy felér egy nyilvános bocsánatkéréssel (ami többnyire pusztán a sértő megfogalmazás szenvtelen visszavonása), hanem egyben az írói-emberi megbecsülésnek is félreérthetetlen kinyilvánítása, a párbajképesség egyértelmű deklarálása; 2. nem szépirodalmi alkotások közzétételére szól a felkérés, hanem afféle társadalmi párbeszédet kezdeményezünk a két tábor szószólóinak részvételével, tehát a közlésre szánt írások számára elsősorban nem rangot (rangos szöveggörnyezetet), hanem aktív kommunikációs teret kell biztosítanunk, és mivel kikezdehetetlen tény, hogy az ország lakosainak másik fele ezen alkotók álláspontját tekinti mérvadónak, és ezek szemléletmódjával azonosul, visszautasításuk a fél ország ellenvéleményének, világfelfogásának és életérzésének ignorálását jelentené, az pedig akkor sem szép (és főleg: nem bölcs) dolog, ha az egészet kapitális marhaságnak, téveszmék, féligazságok és tudatos ferdítések kibogozhatatlan szövevényének gondoljuk is.

Pozsonyból ez így tűnt logikusnak, etikusnak és lovagiasnak. Hogy például az „ellen-ségemet”, akivel a sajtóban kemény szavakat váltottunk, és a csillagos eget is egymásra szakítottuk, nem kerülöm el fintorogva, nem sunyok át az utca túloldalára pöffeszkedve, mint egy durcás kisgyerek, hanem szinte ellenállhatatlan késztetést érzek, hogy a közélébe kerüljek, és mélyebbet parolázzak vele, mint a legjobb barátommal. És viszont.

Az én ellenségemnek legyen kurázsija, civil érintkezésben legyen udvarias, tapintatos és akár szolgálatkész is velem – szóval legyen egy valaki! És legyen én is legalább valamiért tisztelhető az ő számára, különösen, ha az ország másik felét képviselem. Mert akinek ellenségekből is csak holmi macskajancsikra telik, az maga is szárnalmas, sarkaiból kifordult közösségi életet él.

Az egész akció persze pátriánk közéleti stratégiáinak másságára és virulens voltára is hivatott volt felhívni a figyelmet. Közvetve pedig azt is jelezni kívánta, hogy nem vagyunk vidékiek, nem tartozunk a honi cselédséghez, akikhez flaszterlezserséggel

vegyes bárgyú atyáskodással lehet közeledni, speciális helyzetünkből adódó személyes és történelmi tapasztalataink más, a határon onnaniak számára ismeretlen szellemi központokhoz is kötnek, és amit ezáltal be tudunk tenni a közösbe, az sajtósági, és válságos időkben akár odaát is igen hasznos tud lenni.

A kezdeményezés igazi kudarca nem az volt tehát, hogy a két melléklet (anyaghiány miatt) két-három megjelenés után megszűnt, hanem az, hogy a provokált közegben kézen-közön még a rendszeridegen gesztus tapasztalati értéke is nyomtalanul elveszett. Mivel azonban ez volt az erőfeszítés valószínű kifutása, nem tettem ám mindent egy lapra! Volt egy alternatív céloim is: tesztelni kívántam a szóban forgó közeg adaptációs készségét. És ez a teszt végül is eredményes volt. Más kérdés, hogy negatív eredményt hozott. De az is egy fontos tapasztalat.

– *Sok más jeles alkotó mellett állandó szerzőtök volt Talamon Alfonz is. Vele még az Iródián ismerkedtél meg, ugye?*

– Igen, ott, pedig akár a szülővárosában, Diószegen is találkozhattunk volna, mert az Iródián elején éppen az ottani cukorgyárban dolgoztam, és az üzem területén álló kastélyszerű ódon épületben volt a szállásom. De hát valamiért úgy kellett ennek történnie, hogy abban a bizonyos téglafalazatú, bolthajtásos újvári pincében mélyre túrok a rengeteg sokszorosított kézirat között, és találomra kihúzok egy prózát, az állandó nyüzsgés és ricsaj közepette elolvasom, aztán felállok, és elkurjantom magam: „Hé, Talamon, itt vagy valahol?“, mire az egyik sarok félhomályából kiemelkedik egy kapucnis alak fél keze...

Valahogy az is mélyen sorsszerű, hogy az az újvári pinceklub kísértetiesen hasonlít a galántai reneszánsz Esterházy-kastély pincéjére, ahol '96-ban a Hamvas Béla Klub működött, és ahol, csak pár órával a szörnyű tragédia előtt utoljára láttam Fonzit. A Kalligram folyóiratot mutattam be ott egy beszélgetés keretében, és ő volt a kérdező. Hazamenet, közvetlenül a diószegi házuk előtt ütötte el egy autó, és súlyos fejsérülést szenvedett. Kómában volt közel nyolc hónapig, a kórházi ágyon érte meg a harminc éves kort, és ott adtam át a Madách-díjat is, amelyet *Az álomkereskedő utazásai* című elbeszéléskötetéért ítéltek oda neki.

– *Kevesen tudják, hogy te voltál Talamon köteteinek szerkesztője a Kalligramban, hogy a legendás talamoni hosszúmondatokkal te küzdöttél meg először. Mi a véleményed a talamoni életműről most, 2019-ben?*

– Látod, ha létezne a szlovákiai magyar irodalom, Fonzi lenne a legnagyobb vesztesége. Nagy vesztesége ő azonban a magyar irodalom egészének is. Rengeteg volt még benne, amikor itt hagyott bennünket.

Hogy én lettem volna a köteteinek a szerkesztője, az némi pontosításra szorul. Csak az életében megjelent, előbb említett utolsó kötetét szerkesztettem. Igaz, ezen kívül is gondoztam jó pár szövegét, hiszen a kötetbeli megjelenés előtt sok írását publikálta az Irodalmi Szemlében és a Kalligramban, de hogy aztán ezek az egyes kötetekben milyen formában jelentek meg, hogy megmaradtak-e bennük az én beavatkozásaim, azt nem tudom. Ma már nem is tudnám ezt megállapítani.

Annyi biztos, igen munkaigényes feladat volt Fonzi szövegeit szerkeszteni. Első látásra úgy tűnt, elég sok korrigálnivaló akad bennük, de amikor aztán elmélyült az ember a munkában, azt is észre kellett vennie, hogy minden apróságnak szerepe, jelentése van, nem lehet idegen logikát ráerőltetni hosszan kígyózó, tekervényes, az olvasás adott stádiumában rengeteg fölöslegesnek tűnő információt és dekoratívnak ható jelzőt is magával vonzó mondataira. Egy idő után azonban már pusztán technikai szempontból is tisztelni

kezdte az ember ezeket a mondatokat. Nehezen adja meg magát egy-egy szövege, ez két-ségtelen, de ha a kritikus ponton túljut az olvasó, úgy ráakaszkozik, mint egy pitbull.

Talamon hosszú, százsorosan összetett mondatai folyton a létezés alapkérdései körül tekeregnek. Időn túli kérdések körül – stílusirányzatokhoz, divatokhoz, konkrét korhoz köthetetlen mondatok. Ódon, talán a középkor bugyraiból visszhangzó, rendkívüli összetettségük ellenére is szikár mondatok, melyekben a romantika individuális léttragikuma még minden váteszi és szentimentális felütés nélkül, de már a kaffai élet-érzéstől mélyen áthatva szólal meg. Olyan széles, egész történelmi korszakokon átívelő irodalmi anyagra támaszkodik és olyan távoli archetipikus rendszereket integrál ez a látszólag magába forduló, ezoterikus megszólalásmód, hogy amíg a szépliteratúrának olvasói lesznek, esélye van arra, hogy reakcióba lépjen egy-egy hasonló kérdésekre kiélezett képzeletvilággal.

– Ez a beszélgetés elsősorban rólad szól... – és éppen ezért kérdeztem rá Talamon Alfonzra. Beszédet mondtál a sírjánál, a diószegi szobrának az avatóján, a róla elnevezett díj átadásán, sőt, némelyik helyszínen többször is. Te, aki olyan ritkán szólalsz meg. Úgy tűnik, nagyon mélyen érintett a halála. Szeretnél még valamit mondani róla?

– Az lesz talán a legjobb, ha felidézek egy részletet az egyik beszédeimből. Remélem, ez képes lesz legalább részlegesen megvilágítani, mi minden kavarg bennem, amikor órá emlékezem:

„Meg kellett érnünk, hogy ifjú barátunk halálának immár a tizedik évfordulójára emlékezünk. Az első félkerék évfordulón, amikor a mostaninál szűkebb körben, de még frissebb fájdalommal emlékeztünk a tragikus eseményre, ezekkel a szavakkal kezdtem beszédemet a sírnál:

Ez a happy enddel kecsegtető történet itt, Diószegen kezdődött mintegy harmincöt éve, és itt is zárult le öt esztendeje egy teljesen elfuserált dramaturgia szerint. Hét havi szörnyű szenvedést komponálni egy ilyen rendkívül sikeresnek ígérkező, de még félig sem megírt életregény végére, bizony, az arányérzék teljes hiányára vall. Csapnivaló munka. Egy szadista zugíró műve: a sorsé.

Ma sincs okom másképp fogalmazni, hiszen részemről valójában csak annyi változott, hogy azóta – ha lehet – még rosszabb véleménnyel vagyok a fönti citátumban hírbe hozott szadista zugíró munkásságáról. És persze az idézetben szereplő számokat is felül kell írunk. Bizony, időközben szegény Fonzi is betöltötte a negyvenet. Mert hát – ha neki nem is – nekünk azóta az ő korai, méltánytalan halálának tudatával, a Halál viselt dolgainak mélyebb tudásával kellett egy újabb fél évtizedet megélnünk.

Az ember nagyon reméli, megér még néhány évfordulót, noha egyáltalán nem biztos, hogy megéri. Mindenesetre addig is próbál megérteni egyet s mást. Abban a hitben ringatja magát, hogy csak a dolgok valamiféle megértése révén képes beérni – képes beérni valódi önmagát.

Életünknek egyik értelme, hogy meg kell érnünk a halálra. Ez csak nagyon keveseknek sikerül. Maradékalanul pedig talán senkinek. Soha semmi sem sikerül maradékalanul. Emberek vagyunk, legjobb szándékunk, minden tehetségünk, minden erőfeszítésünk ellenére maradnak utánunk elvarratlan szálak. A mi könyörtelenül egoista, az egyéni teljesítményt mindenek fölé helyező kultúránkban és korunkban szinte már lehetetlen ezzel megbékélnünk.

Korunk gyors ütemben szekularizálódó európai típusú kultúrái az elmúlás szorongató kérdéseire nem képesek hiteles, vigaszt nyújtó válaszokat adni az egyén számára. Alkalmatlanságukat jobb híján azzal palástolják, hogy bagatellizálni próbálják a halált,

kirekeszteni az emberi élet legfontosabb eseményei közül, s amikor – eleinte még csak közvetve – kikerülhetetlenül szembesülni kell vele, igyekeznek képmutatón méltóságteles, valójában azonban velejükig szenvtelen ceremóniákkal legalább sterilizálni, a hétköznapi halálfélelmet pedig holmi káros és értelmezhetetlen lelki zárványként szeparálni.

És mégis: e felemásan fejlett kultúrák individualista embere – miközben páratlan teljesítményekre sarkallja magát – már kora kamasz korától elementáris halálfélelemben él. Nem csoda, hiszen amikor egy magányos ember távozni kényszerül, maga az univerzum omlik össze számára. Ő maga önmaga világegyeteme, saját elmúlása tehát maga a világvége. A vélt veszteség s a kín így megsokszorozódik, és emberünkön a pánik lesz úrrá.

Ha azonban kultúránk elidegenedett, a vég felé egyedül, feloldhatatlan lelki fájdalomtól nyüzszítve haladó embere művészi hajlam és képesség birtokában van, van még egy esélye: a végzete közeledtével a körülötte egyre gyorsuló ütemben kihaló világ virtuális újraterejtése – az alkotás. Az alkotás révén talán mégis el tudja hitetni magával, hogy az őskáoszából, amelyből jött és amelyben hamarosan újból elmerül, ha csak egy minutumra is, sikerült átérezhető, értelmezhető, kiegyensúlyozott, mások számára is belakható, szolidáris és otthonos világot kreálnia.

Hát igen, a magányos, helyét kereső hitetlen szeretné kereknek, ábrázolhatónak és megfeythetőnek látni a világot, hogy elhelyezhesse benne önmagát. Pedig valójában az európai társadalmak embere is ugyanolyan méhrajban, hangyaközösségben él, mint a bölcsőbb és boldogabb természeti népek, csak éppen ők még a maguk szakrális világképében is pontosan látják a saját helyüket – élükben, holtukban egyaránt. Mi viszont amióta közös erővel eltettük láb alól a Teremtőt, már egymás szemébe sem nézünk szívesen. Atomizálódott, tetszhalott közösségekben, hézagpótló virtualításban és bárgyú szappanoperává lebutított emberi kapcsolatunkban élünk. Istenünk halála óta a végső kérdésekkel kapcsolatos minden teendő ránk maradt.

De miért is ecsetelem ilyen hosszan az organikus és minden tekintetben jól organizált, emberközpontú közösségi létezés édenkertjéből kiűzetett, szorongásokkal teli egyén lelki világát? Miért egy általánosítható, korunkra jellemző életérzésről és embertípusról beszélek, amikor az egyediről és megismételhetetlenről: Talamon Alfonzról kellene?!

Nem, nem! Nem kalandoztam el.

Amikor ezeket a Franz Kafka óta ismert, s mára szinte már közhelynek számító megállapításokat teszem, róla is beszélek. Róla is, mint a legtöbbünkről, ám főként arról, ami – akárcsak legtöbbünket – őt is leginkább foglalkoztatta: az emberi psziché mélyén egymásba nyíló, névtelen szörnyektől hemzsegő, baljós sejtelmekkel bélelt, ablaktalan, éjsötét szobák labirintusából lehetséges-e még a visszatérés az édenkertbe, a „Trianon előtti kocsmák” kedélyes, nagy egyéniségekkel és humánus különcökkel teli, ártatlan csínyektől sem mentes, de alapvetően lovagias, bensőséges, emberi léptékű világába? Van-e út a végletesen fragmentált, széthulló világból a nagy történetekbe, a naprakészen megélhető történelembe? És egyáltalán: létezett-e valaha ez az édenkert, vagy csak a Kékszakállú herceg várának legbelsőbb szobájában álló öreg dagerrotípiá objektívje torzít, és a kezdetleges optika tréfálta meg odafigyelésre, szeretetre, együttérzésre éhes képzeletünket? Mi marad meg belőlünk, ha már magunk is az egyetemes histórián és a személyes történelmen kívül létezőnk, és tudatunk civilizációs szorongásoktól deformált, önmagukba visszanyúló barlangfolyosóin kóválygunk, ha az elképzelt nagy világszellemnek, holmi fegyencek módjára, csupán a vakbelében rójuk köreinket kényszeresen, mert hogy önmagunk rabjai vagyunk?

A már felidézett időben és helyszínen ezeket a kérdéseket a következőképpen öntöttem szavakba:

Aki – ha akár csak lélekben is – végigkövette szegény Fonzi hosszú, néha némi reményt is megcsillantó, ám visszafordíthatatlan agóniáját, aki öt évvel ezelőtt, azon a szeles szeptemberi napon jelen volt, amikor a sír torka véglegesen elnyelte a mindvégig pislákoló reményt, aki akkor mélyen átélte mindezeket, azóta gyökeresen másként tekint már a halálra. És az életre. A saját életére is. A maradandóbb értékeket, a biológiai óra és a sorsóra cselvetésein elégtételt vevő minőségeket keresi magában és maga körül. Valamit meglel, s valami soha nincs sehol. A nagy lehetőség mindig elveszik. De kivételes esetekben valami, valami sohasem egész, ám mégis teljes fennmarad. Lényünknek ez a töredékességében is az egész benyomását keltő, továbbélésre is képes fragmentuma, sajnos, sosem anyagszerű, de – talán éppen ezért – mégis alkalmas arra, hogy a földbe süllyesztett testtel kihunyni látszó reményt a szellemi térben lobbantsa fel újra.”

– Szerkesztői és emlékezői énedtől térjünk most vissza költői énedhez. A stigma krátere című versesköteted egyik érdekes kísérlete a szürrealizmus újraértelmezése. Mi adta ehhez az inspirációt?

– Egy nagyszerű könyv, Paul Éluard *A körülmények és a költészet* című rendhagyó esszé-kötete hergelte fel a képzeletemet. Illetve, hogy egészen pontos legyen, ennek a könyvnek a függeléke, aminek *A szürrealizmus kivonatos szótára* a címe, és a párizsi szürrealista kiállítás alkalmából jelent meg 1938-ban, Éluard és André Breton közös szerkesztésében. Ez valóban egy szótár, igaz, rendhagyó szócikkekkel. Az első fogalom mindjárt az „(Absurde) Képtelenség”, amelynek szürrealista értelmét az avatott szerkesztők két idézettel látták megvilágíthatónak. Az első Baudelaire-től való. Így szól: „...a földhözragadt okoskodók, akik nem bírnak fölemelkedni a Képtelenség logikájáig.” A másik magától Éluard-tól származik; ebből már útmutatás is kiolvasható: „...a logikai rendet megbontani a képtelenségig, a képtelenség által eljutni az értelemig...” És így tovább, egészen a Zuecca címszónál található Musset-idézetig, amely például megihletett, és továbbírtam.

A „továbbírás” azonban csupán az egyik alkalmazott módszerem volt. Legtöbbször egyszerű mottóként funkcionál az idézet, néha meg afféle hányaveti, ordenáré módon reflektálok. Szóval az az állítás, hogy én a szürrealizmus újraértelmezésére tettem volna kísérletet... Hát, nem tudom. Elég jól hangzik, meg kell adni, de mélyen lehajtott fővel be kell vallanom, ez eszembe se jutott.

Volt egy továbbgondolható és különböző nyelvi regisztereken megszólaló, igen csak tarkabarka nyersanyag (merthogy ráadásul nem csak különböző korokban élt költőtől-íróktól vannak ott citátumok, hanem például Hérakleitosztól és Lenintől is), ami meghozta az étvágyamat, és persze azonmód nekiestem, mint disznó a makknak. Ennyi az egész. Aztán hogy az egyik szösszenet erre, a másik meg arra vette az irányt? Hát meglehet... Így szokott az már lenni. Meg aztán az értelem a szürreális képfüzéren ringatózva sem képes teljesen kikapcsolni, csupán csak dezorientálódik kissé (ami különben megfelelő adagolásban néha jót szokott tenni neki), de hát végső soron azért mégiscsak azon csapások valamelyikén indul tovább, amelyek a konkrét inspirációból ágaznak szerte. De igazat megvallva nem figyeltem én akkor az irányokra (pedig különben meglehetősen akkurátus vagyok), hanem megengedtem magamnak egy kis gondtalan fetrengést a szabad asszociációk dagonyájában. És tessék, mégis milyen koncepciógyanús valami lett belőle! Úgy látszik, még arra is külön oda kell majd figyelnem, hogy szertelennek hassak.

– Ezt nem mondanám, de hagyjuk... Csehy Zoltán írja, hogy nálad a hasonlat és a metafora, a költészet legősibb formái meghatározók. A Rimbaud által megfogalmazott

„Modernnek kell lenni mindenestül!” jelszava jelent-e valamit ma? A korszerűségnek van-e efféle relevanciája?

– A jelszavak mindig jelentenek valamit. Persze, sosem – és senkinek sem – ugyanazt. És megvan az a sajátosságuk, hogy írás közben pipabagót sem érnek. A mesterművek nem szabásminta alapján készülnek. A homályos elvi célkitűzések és a művészetideológiai zagyalékok zátonyaitól messze elragadja őket a lendület. A parttalan szenvedély dagasztja vitorláikat, mit nekik előzőleges meggondolások, tudálékos teóriák, spekulatív elvárások! Aki erőnek erejével modern akar lenni, legjobb esetben is csak egy új divatot indít el. Szép veretesre kikalapál egy nyelvi modort, egy darabig sokan majmolják, a vállukra emelik, aztán egyszer csak megunják, mint a lódenkabátot vagy a tiki-takit, és kidobják a többi kacat közé.

Valéry meg például azt találta mondani, hogy „a költészet ódon mesterség”. Mindenfélét mondanak. Én úgy gondolom, ha egy szöveg erős, hát attól érezzük erősnek, hogy úgy jellemző a korra, amelyben született, úgy kor-szerű, hogy a kortalanság kódjait is tartalmazza. Egyszerre ódon és modern.

Úgy van ez ezzel a modernséggel is, mint a realizmussal. Emlékezzünk csak a könyvtárnyi terjedelmű realizmus-vitára!... És a mai napig nem tudjuk egészen pontosan, mi a nyavalya is az a realizmus. Vagy ott vannak például a szürrealista kiáltványok. Mindegyikben nagyon meg van mondva, hogy milyennek kell lennie egy szürrealista alkotásnak. Csakhogy a szigorú kritériumoknak soha egyetlen árva verssor sem tudott megfelelni. A fogalmat, jobb híján, mégis a mai napig használjuk. Valami miatt szükségünk van ezekre a csiki-csuki fiókokra. Ki-be huzigáljuk őket, el vagyunk velük. De aztán előbb-utóbb elragad az ihlet, és akkor írunk, írunk és írunk... Holmi rekeszekre, fiókokra rá se hederítünk.

– Nézzük meg ugyanezt egy kicsit más oldalról is. Egyik kötetednek a fűlszövegében írod: „Az ihletettség lassacskán újból a korszerűség fokmérőjévé válik, a korszerűség fogalma pedig minőségjelzővé nemesül.” Kifejtenéd egy kicsit bővebben, hogy is gondold ezt? Ki a korszerű művész teszerinted?

– Jó, hát akkor nekifutok még egyszer... Mint ahogy az ebből az idézetből is kiderül, véleményem szerint a korszerűség fogalma a művészetre önmagában nem alkalmazható. Mert vagy ihletett, katartikus, sugárzó egy mű, vagy nem az. Ha ilyen – nem lehet korszerűtlen, hiszen éppen attól ilyen, hogy erős hatást gyakorol a kortárs befogadóra, következképp a kor életérzését szublimálja. Ha pedig langyos vagy egyenesen érdektelen valamely alkotás, és nemigen gyakorolgat semmit senkire – mitől lehetne korszerű?!

Az persze igaz, hogy minden mű többé-kevésbé egy adott kultúrához kötött, más kulturális hagyományokkal rendelkező közegben nem biztos, hogy ugyanolyan erős hatást vált ki. És vannak ugyan alkotások, amelyek „univerzálisabbak”, egyszerre több kultúrához is kötődnek, más kulturális hagyományokra támaszkodva is dekódolhatóak, és idegen közegben is van aktuális olvasatuk, de ennek a „többletnek” közvetlenül nincs köze a minőséghez. Ha pedig nincs köze a minőséghez, mi köze lehet a korszerűséghez?!

Sajnos, a technikai civilizáció fejlődés-eszméje olyan területekre is átszűrődött, ahol a fejlődés fogalma nehezen értelmezhető. A technika ugyanis fejlődik, ehhez kétség sem férhet – de miben fejlődik például a művészet? Mért hisszük azt, hogy egy Picasso-mű mélyebb hatást vált ki, mint egy afrikai maszk? Talán *itt* és *most* igen (bár ez sem evidencia!), de *ott* és *akkor* az volt az érvényes. Az *akkor* és a *most* között persze sok minden történt *itt* is és *ott* is: tökéletesítettük fegyvereinket, fejünkre hullott Newton almája, fel-

jutottunk a Holdra, kommunikációs robbanás, elektronikus médiák, számítógép, miegyéb. A tudományos-technikai fejlődés folyamatos, sőt, egyre gyorsuló ütemű. A társadalmi változások, átstrukturálódások követik a felgyorsult tempót, és az emberi psziché is igazodik a kor kihívásaihoz, legalábbis megkísérli. De hogy ezek a társadalmi-individuális reakciók fejlődést jelentenének, azt nem hiszem.

A művészetek nem fejlődnek, hanem – természetesen a technika nyújtotta új lehetőségeket is „kihasználva”! – folyamatosan végzik egyre reménytelenebb egyeztető munkájukat logikai és érzelmi tudat, kollektívum és individuum, múlt és jövő, és a (sajnos) mind felületesebben egymásba mosódó kultúrák között. A helyzet kétségtelenül egyre bonyolultabb, s ezért az egyensúlykeresés folyamata is egyre összetettebb, de ez az egyre áttekinthetlenebb összetettség nem a fejlődés, épp ellenkezőleg: az egyre mélyülő válság jele.

Véleményem szerint a korszerű művész az, aki – tartva magát az alkotóművészet hagyományaihoz – a kulturális hagyományokat pszichéje aktuális (a korra, a helyre is jellemző) állapotának megfelelően, mély beleérző-képességgel, kreativitással, arányérzékkel és elmélyült mesterségbeli tudással, tehát magas művészi színvonalon újraértelmezve képes újból és újból közkinccsé avatni.

– Több helyen is olvasható az a vélemény, hogy költészetedet egyként jellemzi a játékoság, a vérbőség és – miként Csehy Zoltán állítja, a nyelv állandó teherpróbája. Honnan ez a vitalitás? Valóban a nyelv határsáv-tapasztalatai izgatnak-e? Hogyan látod ebből a szempontból a kortárs költészet természetrajzát; mennyire vannak rokonságaid?

– Nem tudom, mi ez nálam... Mit mondjak, már benne vagyok a korban, de ha korlátokat, áthághatatlannak deklarált határokat érzékelek, mégis felforr a vérem, és valami elementáris vágy tölt el, hogy a tabuizált határsávok érzéken sűrű rekettyéseiben jártassam meg a nyelvemet... Ez, ugye, máris a játékoság és a vérbőség találkozása egy nem egészen ártatlan mondatban. Így, együtt, mindjárt teherpróba is. És nemcsak a nyelvé.

Nem vagyok tudós poéta, hála a Jóistennek, néha még a fogalmazás is gondot jelent, sajnos. Az írás hevében egyszerűen nem találok a normatív kifejezéseket, így aztán kénytelen vagyok találgatni, szavakkal, szórenddel, távoli asszociációkkal, szójátékokkal, saját tenyésztésű szófordulatokkal és fogalmakkal bűvészkedni, elterelni a figyelmet nyilvánvaló hiányosságaimról. Nevezhetjük ezt nyelvi kreativitásnak is. Mindenesetre jó sűrű habarék szokott kikerekedni belőle. Nem csodálom, ha a tudós elméknek felfordul tőle a gyomruk. Már csak azért is, mert ezek az elmék maguk is olyanok, mint a gyomor: csak az van bennük, amit beléjük raktak. És még üríteni is eleve szelektáltan ürítenek. Ezzel szemben az én fejemben állandósult a táplálékhiány, a szellemi elemózsiának úgy kell benne megszapornodnia ősnemzéssel. És persze az ürülék sem igazán egynemű. Igaz, nincs benne semmi más, csak ami a kultúra egészének is része. És akinek van gusztusa hozzá, megtalálhatja benne a vezérfonalat is. Ehhez azonban a szócsimbókok között kell matatnia, a nívós szakirodalom lapozgatása tiszteletreméltó és legalább annyira nem haszontalan, mint amit én csinálok, de az efféle érzéki matatás fennforgása esetén többet segít az eligazodásban a párizsi opera aktuális tűzvédelmi rendszabálya is (amit még a korzikai Napóleonnak állt módjában zseniálisan megalkotnia).

Én az értelmezéshez hét fogódzót adnék meg exkluzívan itt, csak most, csak neked: időtlenség, egymásra vetítés, köpök a sírotokra (ti is az enyéimre), szeretet, mély főhajtás, szemben az árral, ezt kapd ki! Gyengébbek kedvéért, összefoglalva: valami avított, divatból kiment vagányság.

A rokonsággal úgy vagyok, hogy nem olvassák a verseimet. Nem is terhelem őket ezzel. (Ők sem engem az igény erőszakos kinyilvánításával.) Így hát másokon csattan az ostor. A párom és a fiam például jól tűri és meg is becsüli, ha a múzsák időnként elkapják a frakkomat. Nekem viszont cserébe nincsenek olyan igényeim, hogy szűzleányok vagy kritikusok ájuldozzanak a köteteimen.

Ami pedig a szellemi rokonságot illeti, igencsak terebélyes a családfám, mert majdnem minden számottevő alkotóban találok valami sajátot. Mintha a fél világ az én verseimet írogatná. A meghatározó hatást mégis a még mindig egyre bővülő, rajtam is jócskán túlterebélyesedő Tsúszó-életmű jelenti számomra. Köszönöm neked, Sándor, hogy én tudok lenni helyetted!

– *Bármiről írsz, gyakran át- meg átszövöd pajzán kétértelműségekkel, és verseidben is nagyon hangsúlyos az erotika. Néha talán már túlságosan is...*

– Miért, az Univerzumban nem nagyon hangsúlyos?! Születés, nemzés, halál. Ezek a fázisok, a sorrend nézőpont kérdése. Én igazán nem erőltetném, de nem tudok egyet lépni még a kertben se, hogy valamelyik etapba bele ne ütköznek, furcsán venné ki magát, ha szemérmesen hallgatnék róla. Aztán meg, úgy hírlík, a művészi érzékelés is érzéki... Ebből is kibontható egy lehetséges magyarázat. És ez a kettő össze is fűzhető, ízlés szerint. Egyszóval: ha csak nagyon, az szerintem épp jó. Az a fontos, hogy túlhangsúlyos ne legyen. Az arányérzék mindenekfelett. De az alkotásban, bizony, soha nem az óvatoskodó, pipogya középút az arany. A tökös „aranyásó” úgy próbálja kifejezni az őskáoszban tekerdő, az ember számára is hozzáférhető jelenségtelésekből a tipikust, hogy az Egészlet törekszik együttlálni. Vagyis már csak kényszerűségből is furtonfurt olyan területekre téved, ahol mások az arányok és másképp metsződnek az aranyak. Ezt invenciózus poétikáknál kelletik figyelembe venni!

– *És a magadét nyilván ilyenek gondolod.*

– Miért, te nem?!

– *De, de, én is!*

– Hiába vigyorogsz ilyen ördögien, nem kaptál rajta önteltségen. Ha jobban figyelsz, észlelhetted volna, hogy nem a megvalósítás minőségéről, csak a poétikáról beszéltem. Na, lapozz, tedd fel a következő kérdést!

– *Khm... Különösen utóbbi köteteid, a Bárka és ladik és az Ének rengeteg nyelvet szólaltatnak meg, a gömöri tájnyelv éppúgy jelentést nyer bennük, mint az alkalmi költészet fennkölt, és általad egyúttal ironizált modusa. Ez azt jelenti, hogy lírai identitásod több nyelvben tudod elképzelni?*

– A költő nem tehet mást, mindig valamilyen nyelvre építi az identitását. És hát való igaz, a nyelv egy igen rétegezett valami, például magyar nyelv is annyiféle van, hogy csak na. Úgy látszik, számomra igen fontos költői identitásom stabilitása, ha ugyanis erről van szó, igencsak óvatos duhaj vagyok, és megnyugtatóbbnak tartom, ha több lábon áll, ha több táj- és rétegnyelv támogatja. Ráadásul az identitásalapozás hevében ezeket a lábakat is sokszor keresztbevetem, egymásba fonom. Néha valami elképesztő nyelvi katyvasz jön így létre, és az isten se tudja kibogozni, hogy például tényleg patetikus-e ez vagy az, vagy az emelkedettség paródiája, mennyi benne a komolyan vehető és mennyi az irónia. Hogy most ez a fazon, aki szóland, valóban olyan megrendült, mint amilyennek első pillantásra tűnik, vagy sírás helyett a röhögőgörcs fojtogatja. Szóval, ahogy az már lenni szokott velünk mostanság ezen a kivénhedt kontinensen...

Merthogy ilyenek vagyunk mi ezen a véget érni nem akaró ezredfordulón. Egy két-ezer éves erkölcsi világrend romjai közt koválygunk, keresgélve a módját, a széthullott szerkezeti elemeket miként rendezhetnők el úgy, hogy új, átfogó értelmet nyerjenek, és miközben lazaságot tetteve, de azért már egyre feszültebben puzzlezunk, gyors egymásutánban különböző pofákat vágunk a dologhoz. Nincsenek vegytiszta érzéseink. Minden hangulatunk minimum dupla fenekű. Ha a temetésen orra bukik a plébános, a könny máris más hangszerelésben csobog végig arcunkon. Mintha csak magunk is több, egymáshoz nem egészen illeszkedő darabból lennénk összerakva, mintha hol egyik, hol meg a másik énünk kaparintaná meg a kormányrudat, s venné kézbe az irányítást, de hiába, hogy sziklaszilárd elhatározással kanyarítaná ladikunkat meghatározott irányba, nem sikerülne teljhatalomra jutnia szétburjánzó szándékaink felett...

– *Nem beszélve Tsúszó Sándorról, akit, ugye, egy veled készülő hosszú beszélgetésben nem lehet elintézni egyetlen mellékes megjegyzéssel... Milyen új tényekkel szükséges megismerkednünk a nagy virtuális költő recepciójának újabb fordulatairól?*

– A Tsúszó-kutatás legfontosabb, empirikusan is messzemenően beigazolódott elméleti eredménye talán az a felismerés, hogy a kollektív én nem egyszerűen az individuális ének összege, nem is ezen utóbbiak legkisebb közös nevezője, és nem is kvintesszenciájuk, hanem egy önálló, minden részelemétől diametrálisan megkülönböztető minőség. Számomra annak tudatosítására is az egyre terebélyesedő Tsúszó-életmű vizsgálata adott módot, hogy az anyagtalan, testhez, materiális térfogathoz köthetetlen tiszta szellem megteremtése hús-vér emberek előjoga. (Itt természetesen Martossy Borbálára, Tsúszó tizenkilencedik századba helyezett fiktív költőnőjére utalok.) Az is nyilvánvalóvá vált a mindmáig szaporodó és egymással éles szakmai vitákat folytató Tsúszó-szakértők számára, hogy a párhuzamos képzeletekben lejátszódó eseménysorok majdnem olyan nehezen rekonstruálhatók és dokumentálhatók, mint a valóság történései vagy az egyénileg kiagyalt fikciók.

A Tsúszó-filológia is hatalmas léptekkel halad előre. Számos láthatatlan tintával írt remekmű került elő a hagyatékból, amelyek természetükből adódóan igen nagy mozgásteret biztosítanak az értelmezői kreativitás számára. Vagy itt vannak a nemrég felfedezett vízre rótt versek; a folyamatosan változó forrásanyagot több Duna menti nemzet seregnyi serény filozofa próbálja értelmezni, de egyelőre megsaccolni se lehet, mikor érnek a folyamat végére.

Vannak tehát már kézzelfogható eredményeink, ámbátor még mindig rengeteg feladat áll a Tsúszó-kutatás előtt. Például az életrajz bizonyos részei a mai napig sem tisztázódtak megnyugtatóan. Különösen a Tsúszó elhallgatását követő évek eseményei bizonytalanok, amelyekről több, egymásnak ellentmondó feljegyzés készült. Van olyan állítás, hogy Sándor plasztikai műtétnek vetette alá magát, és útra kelt fekete Afrikába, ahol a pigmeusok királyukká választották, s most több ezer leszármazottja farigcsálja a rímeket a Kongó esőerdőiben. Mások azt állítják, UFO-k rabolták el, és úramazonokat termékenyítettek meg spermájával, megint mások pedig arra esküsznek, hogy klónozták, és egy egész galaxist vele népesítettek be. Később, hogy ne legyen magányos, Martossy Borbála Tsúszó irodalmi fikcióiban megjelenő szellemét materializálták, majd a testet öltött Borbálát annyi példányban klónozták, hogy minden Tsúszónak jusson belőle egy. Állítólag a mai napig sok-sok utóduk születik, régen túlterjeszkedtek saját csillaghalmaukon, és sarjaik már több mint másfél évtizede a földet is elérték, de testetlenek maradtak, mert valamilyen géntechnológiai malőr következtében anyjuk eredeti létformájára ütöttek, ezért – bár szaporodóképességük rendkívüli – csupán a kék bolygó irodalmi szellemlényeknek állományát szaporítják, azt viszont tetemes mértékben...

– Jó, értem, hogy a valóság szemléleted rugalmassága szinte végtelen, de néha azért elszólod magad. Egyszer például azt nyilatkoztad: lehet, hogy nem is te írod Tsúszót, hanem ő ír téged.

– Hogyne, hiszen minden erős szöveg egyaránt újraírja az íróját és az olvasóját. Nézd, elterjedt Tsúszóról, hogy fikció. No de létezik, vagy nem létezik? Ha nem létezne, nem beszélnék róla. Ha viszont létezik, miért lenne fikció? Ilyen alapon én magam is fikció vagyok. Az is fikció, hogy itt ülünk erre a gyönyörű kertre nyíló teraszon...

– Húúú! Váltunk talán témát... Utolsó köteted néhány versébe beépítetted a 90-es évek magyar teoretikus irodalmának legelvontabb rétegeit is. Szükséges a versnek reagálnia az irodalomelméletre? Mi a véleményed az utóbbi évek magyar irodalmának recepciójáról?

– A művészetben szerintem egyáltalán nincs semmi „szükséges”. A szépirodalomban se. Annál több benne a „lehetőség”. És természetesen az irodalomelméletre is lehetséges versben reagálni. Miért is ne?! Csak meg kell találni a módját. Vagy hagyni, hogy a mód találjon rá a lehetőségre. Ez persze valóban egy igen-igen ingoványos szeglete a lehetőségek irtatlan nagy rengetegének. Nem könnyű szárazon megúszni. Viszont épp ezért szép feladat. Én azonban nem voltam ilyen merész. Nem reagálok az irodalomelméletre, csak megidézem. Persze ez is lehet provokatív. A provokálás azonban ehelyütt nem volt kifejezett célom. Legfeljebb afféle mellékhozadék tehát. Talált kincs.

Egyébként, amikor ezt szóba hozod, bizonyára a *Bárka és ladik* című versemre gondolsz elsősorban, amelynek ez az egyik kulcsmondata: „Az individuum Kháron ladikján jut el a kollektívum Noé bárkájáig.” Vagyis minden szellemi természetű érték, amit az egyén a nemlét felé haladtában fokozatosan létrehoz, csak a kollektív tudatba felkapaszkodva – és ott aztán persze mindenféleképpen elegyedve, a rajta élősködő különböző interpretációknak, címkéknek, mítoszoknak végképp kiszolgáltatva és a folytonosan változó életérzések, ízlések és divatok hullámai között hánykolódva – képes megmenekülni az enyészettől. Ez egy epikus prózavers és egy versesszé kevercse. Egy fiktív verselemzés-gyakorlat kvázi vendégszövegeinek hallgatása során mindenféle felmerül az öregedő irodalomtanár tudatából, gondolatfoszlányok, elmélettöredékek, még egypár emelkedett hangú szonett is. És igen, van benne egy olyan rész, ahol irodalomelméleti szövegfragmentumok keverednek én-költéssel. Biztos, ami biztos, az egész még egy sci-fi-olvasat lehetőségével is meg van fejelve.

És hogy mi a véleményem a magyar irodalmi recepcióról? Ma már sokkal jobb a helyzet, mint a *Bárka és ladik* írásának idején. A zavart az okozta, hogy az átkosban – mondjuk így – kissé el lett hanyagolva a kortárs irodalomelméleti iskolák legfrissebb eredményeinek követése. Még a fonál vége is elkeveredett valahol, és csak a hetvenes években kezdtek néhányan keresgélni. Közben a szépirodalom ment tovább a maga útján, a nagyobb része a gondosan konzervált elmélet mentiben araszolgatott körbe-körbe mindigre kisebb mesterek zászlai alatt, de idővel egyre többen szakadtak el a nyájtól, s tévedtek új legelőkre. Hatás is több érthette őket, mert sokkal több minden volt például lefordítva, mint elméleti anyagból, meg aztán a szépliteratúra olyan kitalálós valami, egy vérbeli író sosem elégszik meg a már elmondottak visszabüfögésével, és sokkal erősebben sarkalja a képzelete, mint egy irodalomtudóst.

Aztán, ugye, meglett végre a szál, nem is egy, hanem mindjárt néhány, jöttek a tanítványok, kézről kézre adták, aztán azok is apostolok lettek, noha valamivel már kisebbek, és így tovább. Az történt, ami az új vallásokkal: a gyökeresen újnak tűnő felismerések türelmetlenné tették egymással szemben a felekezeteiket, a felajzott hitbuzgalom viszont dogmák konstruálásává és körbearaszolgatássá fajult minden oldalon. Miközben évekre megfeledkeztek arról, hogy a szent könyvekből időközben egészen a kiskatekizmusokig,

liturgiákig lebontott egész elméleti ákombákom eredetileg a felhők fodraiban hancúrozó, megfoghatatlan szellemlényről, az irodalomról szólt, és próbálta viselkedésének, illékonyságának, legbensőbb természetének lényegét feltárni. Az volt a vég kezdete, amikor az elmélet embere végképp elhitte, hogy úberolhatja a naturát, és kezdett a pompás felhőalakzatokban rejlő minőségekkel szemben holmi elvárásokat támasztani. Csakhogy a felhők nem tudtak vesztég maradni – még ha egynémely kísérletet is tett erre –, hanem kavarogtak tovább, és hát egyre csak jöttek az újak is. A helyzet tarthatatlanná vált. Persze nem – vagy nem elsősorban – a szépirodalom számára.

Mára, úgy látom, a felekezetek összemosódóban vannak, és talán némi bölcsességre is szert tettek: rájöttek, a szemlélődés a dolguk, a folyamatok leírása, elemzése, és nem irányadás. És ami nem kevésbé fontos, és mindezzel összefügg: az irodalomkritika az olvasóközönségnek szól, az elmélet pedig erre specializálódott szakmai folyóiratokba való; a kritika nem lehet az elmélet szenvtelen gyakorlásának, a pusztá behelyettesítésnek és a levezetésnek a terepe, nem a szépirodalomnak kell ugyanis az elméletből építkeznie, hanem éppen fordítva; a kritika mindig szubjektív, ha az objektivitás hamis pózban tetszeleg, két zsákutca közül választhat: vagy nem mond véleményt, vagy erőnek erejével az elméleti elvárásoknak próbálja megfeleltetni az irodalmi alkotást. Mindezt aztán persze a kritika nyelvének megalkotásánál is figyelembe kéne venni.

Az elméleti skrupulusok feloldódása, a hatásbefogadás pszichés mechanizmusainak liberalizálódása, a szubjektív ízlés újabb térnyerése végső soron még az irodalmi kánonra is kihathat. Ebből persze semmi olyan nem következik majd, ami a művészi irodalomra is visszahathatna. Ez csupán az irodalomelmélészek és legfeljebb az ő maréknyi közönségük ügye. Így például az enyém is, mert civilként azért én is közéjük tartozom.

– Ének című verskötetedben három szonettkoszorú is van. Parti Nagy Lajos, József Attila és Ady Endre egy-egy szonettjére írtad őket. A nyugatosok első nemzedékéből miért Adyt választottad? Ahogyan a nyelvvel dolgozol, arra gondoltam, Kosztolányi áll hozzád közel. – Az talán túl könnyű lett volna. Egyébként valóban nagyon szeretem Kosztolányit, nem kizárt, hogy egyszer majd őt választom. Most azonban Ady jobban izgatott. Egyrészt, mert a költészet berkeiben igencsak nagy csönd van körülötte. Azokban az években, amikor komolyabban kezdtem foglalkozni a versírással, a születése centenáriuma volt, és a vízcspából is Ady folyt. Aki kedvelte, az is megundorodott tőle. Miután az ünneplés befejeződött, senki nem akart róla hallani. Később az irodalom is más fordulatokat vett, Adyról teljesen megfeledkeztek, jó pár évig én sem vettem elő. Ez jót tett neki, mert ma már frissebb szemmel olvasható, és még gyengébb műveinek sokszor modoros felszínén is kitapintható a mélyben tobzódó szenvedély eszeveszett löktetése. Számos kevésbé ismert jelentős versét pedig szinte szétfeszítik az újból hadra fogható energiák. Ezeket az energiákat próbáltam én újrhasználítani ebben a szonettkoszorúban. Mesterszonettnek egy igen szikár, sötét, személyes ihletettséggű versét választottam, amelyet a Léda- és a Csinszka-korszak törésvonalán írt. Egy ilyen „koszorú” azonban közel kétszáz sor, a kölcsönvett szonett témakörén tehát túl kell terjednie. A közéletiség és a személyesség egymásra vetítésére Adynak saját licence van. Úgy döntöttem, ezt a megszólalásmódot idézem fel, némileg korszerűsítve. Vagyis olyasmivel próbálkoztam, ami a mi posztmodernnek nevezett korunkban borzasztóan kínos... Hát igen, bizonyos eljárások már pusztán azért is fölkeltik az érdeklődésemet, mert nem elegánsak.

– Vagyis éppen nem divatosak...

– Mit csináljak, szeretek szembevizelni a széellel! És ezzel a verssel, úgy tűnt, szép kis ellenszemet kavartam, mert az több szempontból is kétségtelenül provokatív, ráadásul

nagy példányszámú lapban volt olvasható, mégsem beszéltek róla. Én tökös voltam, hogy megírtam, és ez a hallgatás is egy tökös reakciónak számított. Ilyen korban élünk.

Különben mindenkinek igaza van: Ady, valljuk be, sokszor csöpögős, krisztomániás, arrogáns; de ez a lagymatag kor is megéri a pénzét! Amikor szembemegyek vele, nekem is igazam van!

– *Szinte minden kötetedben átírod az előző könyved verseit. Miért tartod ezt fontosnak? Miért nem lezárt számodra a vers?*

– Egyes olvasók számára nyilván már ez is provokáció. Képzeld el szegényeket: tegyük fel, az ő képzeletükben is megképződik végre valami hatás, amelynek okán szépen besorolhatnának valahova. Igen ám, csak hogy én térülök-fordulok, és más helyre teszem a hangsúlyokat! Akkor most melyik a belülről fakadó, az őszinte?! Melyik az igazi, az érvényes?! Szóval, azt várják a költőtől, hogy mondja meg magáról a tutit, aztán maradjon úgy. Én viszont különböző nézőpontokból vizsgálom meg a dolgokat, miközben különféle hangulatok hatalmasodnak el rajtam, aztán megmondom így is, úgy is, amúgy is, sőt néha mindezt még egymásra is vetítem. Ettől aztán nagyon ki tudnak akadni. Szerintük egy komoly ember egy tömbből faragott, konok, statikus szellem. Aki nem ilyen, az spekulál, felelőtlenül játszadozik, valóságidegen és műve csöppet sem életszerű.

Hogyhogy nem életszerű!? El tudod képzelni, hogy egy ember megszakítás nélkül egyetlen őszinte, rá jellemző gondolatkörben és életérzésben leledzen? Hát én nem! Más kérdés, hogy például Pilinszkynek minden műve egy nagy, stilizált, kulturálisan mélyen beágyazott érzéskomplexumot sugall. Vagyis ebből a szempontból ő nagyobb szerepjátékos, mint Weöres Sándor. Pedig az nem semmi!

– *Hogyan születnek az új versválogatásaid?*

– Azokat a szövegeket szoktam kötetbe válogatni, amelyekkel éppen nem tudok már mit kezdeni, de azért mások számára talán mégis érnek valamit. Ha ezekből összegyűlik annyi és olyan, hogy képes vagyok beléjük látni valamilyen izgalmas struktúrát, viszont az elképzelt ívben vannak még hézagok, néha akár ezekbe a konkrét részekbe is hajlandó vagyok beleírni verseket. Vagyis a köteteim összeállításakor a szerkesztői énem is aktíválódik, és általában könyvműben gondolkodom.

Persze a közlés után sokszor mégiscsak kedvem támad a szépen megülepedett szavak és szerkezetek közé csapni, átgyúrni és új életet lehelni beléjük. Aztán azokat is hagyom kivérezni egy újabb kötetben. Kíméletlen vagyok a teremtményeimmel, mint maga az Úr. Úgy uradom, hogy folyton új szövegstruktúrákban számolom fel mindenkori önmagammat. Folyvást készülődöm. Kiráz a hideg a kényelmes és fennkölt elmuladózástól.

– *Ritkán jelentkezel új verseskötettel. Ezeknek a hosszú szüneteknek az az okuk, hogy komótosan, nagy belemélyedéssel alkotsz, vagy hogy egyfajta ünnepnek, kikapcsolódásnak tekinted a versírást?*

– Mindkettő igaz. Aprólékosan dolgozom, lassan haladok előre, és verselést nem tekintem napi feladatnak. Mindig hagyom magam feltöltődni. Nincs semmilyen külső célom a versírással, csak az, hogy magammal és a magamon átszűrt világgal foglalkozzak. Örülök ugyan, ha másnak is bejönnek a szövegeim és nem vagyok boldog, ha nem, de ezek pillanatnyi, gyorsan múló hangulatok, nem leszek tőlük más ember. Az énemnek azokra a belső tartományaira, amelyeket az írás során próbálok megismerni és alakítani, nincs számottevő hatásuk. Mi is lehetne? Az író szeme előtt nem az anyanyelvi kultúra gyarapításának nemes célja lebeg. Nem a versbarátoknak, nem a kritikusoknak, nem a

5

7

nemzetnek ír. Illetve vannak olyanok, akik igen, de az úgy is néz ki. Én magamnak szösmötölök ezekkel a versekkel, magamat, a magam valóságát boncolgatom, formálom bennük, nem kacsintgatok kifelé rossz ripacs módjára.

Más kérdés, hogy én magam is abban a kulturális erőterben élek, amelyben potenciális olvasóim, ezért aztán szövegeim viszonylag nagy eséllyel keveredhetnek termékeny párbeszédbe az értelmezői olvasatokkal.

Most talán úgy tűnik, mintha felelőtlenül viszonyulnék a költészethez, épp ezért könnyű kézzel írnék. Nem könnyű kézzel írok és nem felelőtlenül, bár könnyű kézzel is lehet felelősen. Számomra nagyon is fontos, milyen szöveg keletkezik. No de nekem fontos! Én épülök – vagy épülök le általa. Mindenki más csak akkor teheti ki magát ennek a veszélynek, ha a legelevenebbnek látott aktuális szövegváltozatot bedobom a közösbe. Ha megjelentetem. Ez eddig, előbb-utóbb, mindig bekövetkezett, mert az értő és együtt érző versolvasók szerény létszámú közösségére is gondolok. Mindent megteszek magamért, ez a legtöbb, amit másokért tehetek.

– Mit adsz magadnak azáltal, hogy verseket írsz és magaddal foglalkozol?

– A koherens jelenlét illúzióját. Annak képzetét, hogy énem folytonos átváltozása ellenére is folyamatosan azonos vagyok önmagammal. A psziché korántsem statikus: hullámzik, tajtékzik, háborog, mindig más rétege bukkan felszínre. Így aztán a külső hatások – de még az emlékek is! – mindig más módon érintik. Vagyis az önazonosság képzetét megteremteni képes jelenlét szüntelen egyeztetést követel. Újra meg újra meg kell élnünk mindent, ami volt – és azt is, ami épp van. És minden aktuális állapotunkban a maga időtlen egységében érzékelnünk a folyton táguló Egészet. A teljes éberség viszont nem kedvez a dolgok együttlátásának, mert az érzékszervek ontják a friss információkat, és a mindenkori jelen tolakszik a figyelem előterébe. Túlképviselet magát a történetben, az Egész narratívájában. Ezért megyünk le gyakran alsóbb tudatszintekre. Ezért is álmodunk. És többnyire ezért írunk verseket is.

– Egyszóval számodra egyfajta lelki higiéné a versírás...

– Elsősorban az. Néha azonban akár még egy-egy konkrét társadalmi helyzetre is reflektálok. Persze az egyik nem feltétlenül zárja ki a másikat, hiszen a jó versnek sohasem egyetlen olvasata van. Abban mindig szőröstül-bőröstül benne vagy. Még ha némileg bonyolítja is a helyzetet, hogy az „Én – az mindig valaki más”. A Rimbaud-verssornak ma már szerencsére a fordítottja is igaz: Más – az mindig valaki én. Vagyis mások nélkül nem vagy egészen komplett. Úgy értem, a versbéli szőrös-bőrösséghez irtó sokan kellenek. Persze őket is pszichéd legmélyéről rángatod elő, mert csirájában minden lehetséges lelki karakter, minden emberi archetípus ott szunnyad. Az ember kisgyerekkorától szerepekbe éli bele magát, hogy azonosulhasson a környezetével és azzal, akit saját magának képzel. A szerepjáték végigkíséri az életünket, mert szüntelenül aktuális önmagunkat és a közösségben elfoglalható helyünket keressük.

– Te hogyan látod a helyed a közösségi struktúrákban?

– Múltkor végignéztem egy csomó régi fényképet... A katonaságon készült egyik fotón például mindenki hadi puccba vágta magát: pedánsan hanyag eleganciával megkötött nyakkendő, csípőre igazított derékszíj, tatosra formázott csónaksapka, tükörfényes bakancs, csak én állok ott egy ingben, hajadonfőtt, fél lépés távolságra. Ott is vagyok, meg nem is. A csoportképeken mindig a szélen állok. Igaz, megesik, hogy mellém áll valaki. Néha többen vagyunk a szélen, mint középen. Ilyenkor persze én kerülök a szél

közepére, de ha aztán észreveszem magam, rögvest elmozdulok a centrum felé. Az egyensúlyi állapotot keresem. Ehhez folytonosan mozgásban kell lennem.

– *Szemléltői pozícióban érzed magad?*

– Igen, a pálya széléről próbálom szemlélni a „nagy labdajátékot”. Onnan jobb rálátás nyílik az eseményekre, ráadásul ott menet közben is zavartalanul lamentálhatok. És ellentmondhatok – akár még önmagamnak is. Sőt, ott úgy lehetek pártatlan, hogy mindig a gyengébb csapatnak drukkolok.

– *Ez megfelel a habitusodnak?*

– Abszolút! Szoktam azért mondani erős dolgokat is, néha olyan hangulat kap el, hogy keménykedem, kiállok valami mellett vagy ellen, és ágálok, hadonászok, vadul érvelek, de nem tart sokáig, és valójában még ez is csak arra jó, hogy ellenszemet kavargassak magamnak, mert szembe menni jó. Szóval mindig valamilyen gondola-folyamatban, lelki-szellemi metamorfózisban vagyok. Az Egész ellentmondásokban tobzódó harmóniáját keresem.

Aztán van a költő lelkének egy olyan szeglete is, amelyben sem Gömör, sem Kassa, sem Pozsony, sem egyéb mély gyökerű hatás nem különül el, hanem egyetlen roppantul erős absztrakt létérzéssé tisztul. Tisztul, mert leveti konkrét szituációkhoz kötődő figurativitását, kívül helyezkedik a kulturális és a történelem-tudaton, a társadalmi idő linearitásán, közösségi kötetmeken, egyéni elkötelezettségeken, az individuum életterén. De mégsem veszik el belőle semmi! Éppen így képes minden megmaradni. Az érzeteknek, a percepcióknak, az élmény-„anyagoknak” akkora „mennyesége” ez, hogy a kritikus tömeg fizikáját lépteti érvénybe. Szimbolikus megfogalmazásban: magába roskad, apró golyócskává tömörül, mely tömegvonzásával saját fényét is visszazippantja, s csupán gravitációs erőtere révén ad jelet magáról. A versben ez az erőter növi be, tölti ki a szavak, a sorok, a mondatok közeit. Ez rántja egymáshoz a látszólag távoli fogalmakat. E nélkül a legprecízebben konstruált verstest is pusztán meddő formai alakzat. Hiába babrál rajta az empátia, nem hatolhat beléje, mert nincsen benne beljebb. Csak abban lehet bízni, hogy a Somos-oldal, az az augusztus végi késő délután meg a többi érzelmi lobbanás is mind-mind részévé válik annak az egésznek, ami mindegyre nagyobb, vonzóbb egészek részévé törpül. Különben semminek sem lenne értelme. Legalábbis ezen a véletlen halmazon belül.

– *Lehet, hogy butát kérdezek, ne neved ki! ...Mi szükséges szerinted ahhoz, hogy valaki költő lehessen? Mi az alapfeltétele?*

– Csak olyan ember válhat költővé, aki a hétköznapi nyelvnek kakofóniájából, az egymásra rétegződő szpicsek hangkavalkádjából képes szétválogatni az egymáshoz tartozó szövegeket, kihallani a káoszban az összhangzatot. Jelentősebb költői talentummal azonban csak olyan ember rendelkezhet, aki a nyelv zeneiségén túl – amely zenének persze a disszonánsok is szerves részét képezik – képes meghallani és tisztelni a csendet is. Aki az érzéki tudatból elősorjázó hangjegyek közé megfelelő ritmusban tudja kirakni a szünetjeleket. És mindez együttvéve még mindig csak az alapadottságok, illetve az ezek megléte esetén többé-kevésbé tanulható költői mesterség szférája.

A lényeg nem a felcsendülő zene és nem az akár zengzetessé is felfokozható csönd – és nem is e két, egymás nélkül üres és értelmezhetetlen fogalom együttesében rejlik. A logikai tudatban jó esetben kellő elevenséggel és flexibilitással vibráló, s az érzéki verstesten nyughatatlanul matató gondolatok sem meghatározó jelentőségűek a költemény szubsztanciájának megteremtésében. Az a kis plusz, amely a verset elsodorja a valóság platóni káprázataitól és az egymásnak sok esetben ellentmondó tények gordiuszi gubancán egy húszárvagással átjuttatva a lényeg közelébe emeli – az a kis plusz megfoghatatlan.

A jó vers olyan, mint a jó bor.

A borászok két csoportra osztják a szőlőnedüket. A *rövid borok*nak – akár ha ízletesek is – nagy hibája, hogy nem tartogatnak meglepetéseket. Mindjárt a lényegre térnek. Megcsiklandozzák ízlelőbimbóinkat, de mintha kényszerűségből tennék. Nem érezni rajtuk az örömszerzés örömét. Megsimogatnak, de fantáziátlanul. Jottányit sem változtat rajtuk a saját érintésük kiváltotta érzés, nem követnek a kéjben. Nem járnak elől jó példával. Nem nyitnak szédületes új dimenziókat a vágynak.

A *hosszú borok* ellenben messziről kezdik, és messzire jutnak el. Megütik az alaphangot, de mielőtt érzékeink tökéletesen rájuk hangolódnának, s az aroma kezdené teljesen kitölteni a teremtő képzelet mozgásterét, az alaphang áthajlik egy másik hangba, egyik íz a másikat követi. A hosszú bor folyamatos ingerlésben részesíti ízreceptorainkat. A hosszú bor – ha hatását a vizualitásra vetítjük ki – olyan, mint egy végtelenített filmszalag: folytonosan képek és képzetek sorjáznak elő belőle. Egy pohár hosszú bor szövevényes-nagy narratívák kaleidoszkópja: legösszetettebb énünket hívja elő a palackból, s furtonfurt új feladatokat ad neki. A hosszú bor többretegű és -tartalmú szellemi kéj lehetőségét nyújtja. Hadd húzzam alá: a lehetőségét! A bor – még a jó bor sem tartalmazza, nem rejti eleve magában ezeket a minőségeket. Ahogyan a vers se. Az csak a fogyasztói tudatban – az iddogálás, a versolvasás során teljeseedik ki.

– *Mit gondolsz, neked sikerült ez a rendkívül bonyolult művelet? Vannak hosszú boraid? És vannak olyan degusztátoraid, akikben ezek a minőségek kiteljesedhetnek?*

– Én azt nem tudhatom, és talán nem is szükséges tudnom. Mit kezdenék én egy ilyen tudással? És ha nemleges a válasz, talán abba kéne hagynom az írást? Vagy az igényemet kéne lejjebb tuszkolnom, és megelégednem azzal, ami van? Vagy igazodnom holmi elképzelt külső elvárásokhoz? És ugyan hogyan kéne ezt tennem?... Semmi értelme ilyen dolgokat firtatni, a mások tükrébe úgyse pillanthatok bele, minden ilyen kísérlet hasztalan, és csak az alkotóenergiát vonja el. Különben is, elég dolgom van nekem a saját tükreimmel.

– *„Magunknak írunk, őszintébbek lehetünk, nincs már értelme a túltermelésnek, csak a javát csipegetjük ki az ihletnek.”* – Ezt te írod egy tizennyolc évvel ezelőtti interjúban. Úgy tűnik, mostanában nem vagy annyira jelen az irodalmi életben, mint korábban. Mi ennek az oka?

– Régebben is csak szórványosan, kampányszerűen és nem is mindig szerzőként voltam én ott jelen. Amikor például a Kalligramot szerkesztettem, és sokat kellett hemzsegni a lap körül, úgy nézhetett ki, mintha saját jogon sertepertéltem, hemzsegtem, fészkelődtem volna az irodalmi életben. A fészkelődés azonban nem szövegalkotói tevékenység. A költői énemtől pedig idegen. Irtózom attól a lehetséges önképtől, amelynek integráns része a folytonos mutatkozás, a lyukra futás. Néha úgy érzem, így is sok van belőlem. Mindig nagyon valamilyen vagyok, ebből idegesítő lenne a több.

Különben írogatok, jól elvagyok különféle szövegekben, vagy legalábbis akciókész állapotban tartom magamat. Ami azt jelenti, hogy még nem pötyögtetek el betűket, ami, ugye, már a végső stádium, de érlelgetem az anyagot, és jól beleheccem magam mindenféle érzésekbe. Addig feszítem a húrt, amíg el nem szakad, és ki nem ömlenek belőlem a szavak. Aztán néhány hónapra félreteszem, majd hosszan szőrözöm. Egyszóval, nincs bennem egy mákszemnyi munkakényszer sem, nem járok-kelek gyűrött képpel, hogy mennyi a dolgom. Ha verset készülök írni, sosem dolgozni ülök le, hanem egy kicsit tartalmasan élni. Megélni a megtörtént dolgokat és megtörtéttetni a megélteket.

– *Megkaptad a József Attila- és a Madách-díjat, és tudom, Tsúszó-díjban is részesültél. Van valami különbség a három elismerés között, ezért megkérdem, hogyan érintettek Téged ezek az elismerések?*

– Megtisztelve éreztem magamat. Az ember gyenge, időnként hajlamos elhinni, hogy talán mégiscsak van értelme annak, amit csinál, hogy az erőfeszítés nem hasztalan: nyelvi kódjai felfejthetőek, és szövegei életképesek más képzeletében is. Aztán ha elgondolkozik, rá kell jönnie, más tényezők is közrejátszhattak... Ami persze nem zárja ki, hogy előbbiek is játékba kerültek... Sőt, ez a valószínűbb. Persze voltak esetek, amikor nem kerültek játékba. Meg olyanok is, amikor nem is kerülhettek... Szóval, egy-egy díj nem képes megrengetni bennem az egészséges bizonytalanságot.

A Tsúszó-segély sem lóg ki ebből a sorból, amelyet egyébként – az első ízben díjazott Fonzi után – másodszor és utoljára nekem ítéltek oda. A segély szerény összegét ugyanis maguk az íródiások adták össze, aminek okán talán nem egészen alaptalanul merült föl bennem a gyanú már a díjátadáskor, hogy legendás nagyvonalúságom is könnyen közrejátszhatott a döntés során. Ha így történt, nem kalkuláltak rosszul: a pár száz koronából sok kiszikkadt garat megöntözésére tellett.

Különben meg kell még itt említenem a Pataki Fejedelemség Gombostű-rendjét is, amellyel gyermekkoromban tüntettek ki nevezett tiszavirág-életű államalakulat érdekeinek képviselőjében szerzett elévülhetetlen érdemeimért.

– *Nem fér a fejembe – és ezt már mindjárt az elején meg szerettem volna kérdezni, de mindig másfelé terelődött a szó –, miért nem írtál te soha gyerekverseket?*

– Hm. És ha mindig is csak gyerekverseket írtam?!... Felnőtti pozícióba szituálva magamat igazából csupán egyszer sült el a tollam. Ez lehet az, amire gondolsz, amikor gyerekversről beszélsz.

Még kicsi volt a fiam, és egész nap a Kis-Kárpátok erdeiben bolyongtunk kettesben. Hiperaktív volt, néha hajmeresztő dolgokat művelt, végig nagyon kellett rá vigyáznom, hogy baja ne essék, de korlátozva se érezze magát. Aztán este fáradtan, de a sejtjeimig telítődve friss erdei levegővel, leültem, és papírra vettem valamit. Még címe sincs, csak ezt írtam föléje: „*Hizsnyai Bandócanak az ő apukájától, vasárnapi kirándulásuk emlékére*”. Így hangzik:

Ügyes legény Bandóca,
fürgébb, mint a kabóca,
erdőt-mezőt benyargal,
darázsfészket betapasztgat
keréknyomból
kanyarított
agyaggal.

Patkónyomon ellohol,
visszaüget gally-lovon,
lepkeszárnyon szálldogál,
terebélyes tekintélyű
tölgyeket is
egymagában
körbeáll.

Ha mókust lát, maga is
mókussá lesz. A harist
könnyedén túldalolja...
Sikló elől menekülő
pocokfiként
rejtí már egy
fa lombja.

Fakopács volt még előbb,
aztán farkaskarma nőtt,
de most megint úzótt lett:
feje fölé hamarjában
száraz ágból
őzagancsot
növesztett,

egy pillanat el se telt,
hegyen-völgyön átszókellet,
s ordas-maga lemaradt –
míg az égbolt homlokzatán
a holdkorong
lassan-lassan
elhaladt.

– *És most itt ülünk az erdővel körbevett kovácspataki házad teraszán, a lugas alatt... És a levélárnyak ugyanúgy imbolyognak az abroszon, mint kisdíák korodban... Már a beszélgetés vége felé járunk, a borunk is kifogyófélben, de mesélj még egy kicsit a kertedről...*
– Ezt a kertet, láthatod magad is, nem holmi gyári pázsit borítja, vaskos növényhatározót lehetne összeállítani az itt honos fajokból. A kerítés tövében a tavaszi hérics, a ház melletti kiserdőben pedig a szintén védett molyhos és kocsányos tölgy dominál. Csendesebb napokon mókusok és pelék fogócskáznak a fákon, gyakori vendég például a sárgarigó, a kerti rozsdafarkú, a vörösbegy, a cinkefélék közül a szénfejű, a kékfejű cinke, a barátcinege és az őszapó, a legkülönbébb fakopáncsok és zöldküllők, és itt valahol a sűrűben örvös galamb fészkel. Vaddisznók, dámvadak, őzek, szarvasok és muflonok is gyakorta nassolnak a telken, az üregi nyulakra pedig lassan már vérdíjat kell kifizetni, annyi kárt okoznak. A vízaknában egy lábatlan gyík család rendezkedett be, néha akár félméteres zöld gyíkok is napfürdőznek a köveken és nem ritka vendég a fokozottan védett, csak a Kárpát-medencében honos Pannon gyík sem. Nyári estéken meg rázendít a száztagú tücsökzenekar és egy-egy vaskos, süldőmalac nagyságú borz is átcammog a terasz alatt.

Még a kertenél is különlegesebb azonban a környék. A fölöttünk magasodó hegyvonalat tektonikailag a Börzsönyhöz tartozik. Ez a kis hegység Szlovákia legmelegebb és legszárazabb térsége. Értékes sziklás, erdei sztyeppés és sztyeppés növényzete és állatvilága miatt az európai jelentőségű védett területek között tartják számon. Legbecsesebb növényei (a már említett tavaszi hérics – és sok egyéb – mellett) a leánykőöröcsin, az árvalányhaj a virágos kőrís, a magyar lednek és a törpe mandula.

– *És a kilátás?... Milyenek a kilátásaid?*

– Hát az attól függ, honnan szemlélődöm, és merre nézek. Az íróasztalom például a manzárdban áll, ahonnan igazán pazar panoráma tárul elém. Onnan a választék nagyjából

a következő: jobbra a Duna a Helemba szigettel, mögötte a Visegrádi hegység a Sas hegygel meg a Szamárhegygel, közöttük stílszerűen a Búbánatvölgy; szemben Helemba egy kis darabja kandikál ki aombok közül, kissé jobbra pedig Szob és Zebegény. Fölöttük a Börzsöny nyúlványa, e nyúlvány nyergén túl pedig a visegrádi vár sásfészke. Balra a kovácspataki dombok, mögöttem a Burda. No, nem a divatmagazin. A hegycsúcs.

Vagyis háromnegyed részt az a bizonyos „álmos, szegény” ország. A resztli. Ami azt illeti, innen meglehetősen jó csomagolásban. És persze időnként illik hátra is tekinteni. Az is nagyon ott van. Nem is beszélve az égboltról. Merthogy a telkem igencsak magas, belenyúlik az úrbe. Azt se tudom figyelmen kívül hagyni. És bármerre is fordítom a tekintetemet, közben a többi látvány sem szűnik meg. Látószögek közé vagyok ágyazva, sőt, csak ezektől, ezek sajátos egyvelegétől vagyok én. Olyan, amilyen.

– *Láttam egy borzról világos nappal készült felvételt a képeid között. Az meg már hogyan?!...*

– Valószínűleg fiatal hím volt. Neve: Rezső. Néhány éve úgy szeptember végétől naponta meglátogatott, néha napközben is. A dió volt a kedvence, de néha a macskakaját is megdézsmálta. Október végétől jó három hétig már a maradék tavalyi dióval etettem. Három-négy méterről szórtam eléje, rám se rántott, csak akkor hördült fel, ha fejbe találtam. Volt úgy, hogy egy méterre is megközelített. Először arra gondoltam, veszett, de ezt később kizártam. Közelről látható volt, hogy a jobb mellső lába sérült. Ha azonban néha kocogni kezdett, használta, úgyhogy nem lehetett komolyabb baja. Viszont könnyen meglehet, hogy a famíliája ezért nem engedte be a borzvárba. Nem tudott elég gyorsan ásní. Reméljük, azért feltalálta magát, és elfoglalt például egy rókavárat. Ha csak a dión múlt, azt a telet biztosan átvészelte. Azóta is gyakran látok itt borzot, de a Rezső többé már nem jött. Napközben legalábbis. Lehet, hogy meggyógyult a lába, és azóta már maga is éjszaka jár, ahogy illik.

Szóval, irtó mozgalmas ez a környék, mindig történik valami érdekes, soha nem vagyok inspiráció híján. Csak forgatom a fejemet, annyi itt a látnivaló. Nem is tehetek mást, folyton nézelődöm, és ha látszólag éppen mégsem, valamiképpen akkor is.

– *És mondd, miket látsz? Keress az emlékeid között valami szimbolikusat a végére.*

– Egy mátyásmadár kapirgál a terasz alatt a fűben. A gyönyörű, gerlenagyságú madár mellett megjelenik egy kékcinege, amely, ugye, jó néhány számmal kisebb szárnyas, viszont rettentően izgága, agresszív, és beleköt a szajkóba, elkezdi csipkedni, tetteleg bántalmazni. A szajkó néhányszor visszacsap a csőrével, de a cinke gyorsabb, ügyesebb, így hát megfutamodik, felül a diófa gyep fölé hajló alsó ágára.

A kékcinege azonban nem adja fel, a szomszédos ágakon ugrándozva ott folytatja, ahol a fűben abbahagyta. A szajkó még feljebb ül, aztán még feljebb, de a vérmes cinege nem tágít, az egész fát, az egész kertet a sajátjának képzei.

Végül a mátyásmadár felröppen a fa legmagasabb ágára, ahol már nincsenek szomszédos gallyak, amelyekről elrugaszkodva a cinke tovább attackolhatná. Amaz arra kényszerül, hogy röptéből próbálja megcsipkedni, de így már nem megy neki olyan ügyesen, sok energiáját felemészti az egy helyben röpködés, mindinkább lassul, egyre ügyetlenebbül viaskodik.

A mátyásmadár végül megelégszik az egyre idétlenebb próbálkozásokat, és egyetlen jól célzott csőrccsapással leteríti a kötekedő cinegét.

A kékcinege lebucskázik a gyepre, kábán forgatja a fejét, tétován illesztgeti a szárnya- it, próbál lábra állni, de megtántorodik, minduntalan földre kényszeríti a szédülés.

A mátyásmadár fejedelmien trónol a csúcson, ahová felmenekült. Jobbra-balra tekintget, szemléli a környéket, uralja a tájat.

– *Hát ennyi volt... Elfogyott a bor, kifogytam a kérdésekből. Végezetül még arra kérnélek meg, intézz szózatot könyved szépreményű fiatal olvasóihoz.*

– Kérlekszépen.

Szózat az ifjú olvasóhoz

Amikor az ember bizonyos életkort elér, és számos tapasztalatot begyűjtött, ráadásul ezeket az egymásnak gyakorta ellentmondó tapasztalatokat valamilyen rendszerbe is képes már állítani, úgy érzi, eljött az idő, hogy szózatot intézzen a felnövekvő nemzedékekhez.

Én is éppen mostanában értem el egy bizonyos életkort, és a tapasztalataimat rendszerezve váratlanul bennem is feltámadt az igény, hogy „e földi téreken” való eddigi bolyongásaim során szerzett benyomásaimról tájékoztassam az ifjúságot.

Halljátok hát szavam!

Mielőtt komolyabb témákat is érintenék, először is az élet értelmének definícióját nyilatkoztatom ki.

A lét értelme, ha jól emlékszem, a küzdés maga. Számomra mindazonáltal úgy tűnik, hogy az értelmes életben a boldogság keresésének is van némi szerepe, még ha egyeseknél a boldogság egybe is esik magával a küzdéssel. Én speciel nem tartozom közéjük, és ha választhatnék, minden küzdelem nélkül lennék boldog. Ez nekem, sajnos, sokszor még küzdelem árán sem sikerül. Sőt, különösen úgy nem. No, de kinek a pap, kinek a papné. A fő, hogy jól érezzük magunkat ebben az optimális esetben is csak néhány évtizednyi földi kavarársban. Ámen.

Az élet legfogósabb kérdése, hogy miben tudsz kitűnni a többiek közül. Mi az, ami-ben te vagy a legjobb.

Vizsgáljunk meg néhány szokványosabb lehetőséget. Sokan például a sporttal próbálkoznak, és persze a legerősebbek, leggyorsabbak, legügyesebbek kívánnának lenni. Mások a műveltségükkel szeretnék bizonyítani különleges mivoltukat és kívívni társadalmi megbecsülést.

Erős akarsz lenni? Ha megdolgozol érte, van rá esélyed. Ha mindent beleadsz, és ráadásul jó testfelépítésű is vagy, igen erős emberré válhatsz. Igen ám, csak hogy mindig lesz (vagy volt, vagy van) valaki, aki még erősebb. Ilyen a dolgok természete.

Művelt akarsz lenni? Ha folyton a könyveket bújod, jegyzetelsz és memorizálsz, idővel művelt leszel. Ha hosszú évekig nagy energiákat fektetsz az ismeretszerzésbe, és a szellemi képességeid is meghaladják az átlagot, rendkívüli műveltségre tehetsz szert, de mindig lesz (vagy volt, vagy van) valaki, aki még nálad is műveltebb. Vagy úgy néz ki. Ami a lényegét tekintve végül is majdhogynem mindegy, mert önmagában ugyan mi másra is lenne jó a műveltség, mint természetlen szellemi erőfitogtatásra, aktuális alkalmasságunk látszatának megteremtésére. A műveltség ugyanis már jó ideje a lexikális ismeretek fejben tartásának a fedőneve, és semmi köze ahhoz, hogy képes-e az ember valamit olyan színvonalon *művelni*, hogy önmagának és másoknak is örömet szerezzen. Vagyis a műveltség – az antik értelmezéssel ellentétben – mérhető dologgá vált, és így csupán ideig-óráig nyerhető belőle némi (igencsak kétes értékű) örömeztetés, aztán jön egy izmosabb agyú – akarom mondani: az adatraktározásra alkalmasabb elméjű új titán.

Ez persze nagyon idegesítő dolog, hiszen senki sem úgy indul neki egy hatalmas erőfeszítést követelő, hosszú távú önfejlesztésbe, hogy az adott területen a dicső százharmincegyedik címére pályázik, sőt még csak olyan emberrel sem találkoztam, akinek a

másodhegedűs szerepének a betöltése lenne vágyai netovábbja. (Pedig arra is ugyanolyan szükség van, mint a primásra, mert az is csak ehhez viszonyítva lehet első, ez meg csak a harmadikhoz képest második etc.) Mindenki az első szeretne lenni, legalábbis belátható távolságon belül. Mint tudjuk, a belátható távolságok – a vadászterületek, az érdekszférák – ráadásul egyre tágasabbak.

A helyzet tehát eléggé kilátástalannak tűnik, szinte már lehetetlen valamiben az élre törni és huzamosabb ideig ott is maradni. Még a legnagyobb bunkó helyett is mindig jön egy nagyobb, akármilyen akarsz is lenni, előbb-utóbb megjelenik a színen valaki, aki sokkalta olyanabb.

No, azért ne keseredjete el, nem úgy hoztam szóba a dolgot, hogy ne lenne készenlétben valami elfogadható megoldásom. Bizony, hogy van! (Mindjárt meglátjátok, mekkora nagy helyzetmegoldó vagyok én!) Egy szózatban különben is dukál az ilyesmi, irányt kellett mutatni, pipabagót sem ér az olyan szózat, amelyben nincs megmondva a tuti. (Más kérdés, mire mész vele.)

Halljatok szót, ifjú barátaim!

Ne erősek, gyorsak, ügyesek, ne műveltek vagy bunkók próbáljatok lenni, mert az ilyesféle diszciplínákban mindig lesz, aki lefőz benneteket. Legyetek önmagatok! Soha sem hallottam még olyanról, hogy valaki például kovácsistvánabb lett volna, mint a konkrét Kovács István. Vagy teszem azt tsúszósándorabb, mint maga Tsúszó Sándor. Higgyetek nekem, tudom, mit beszélek.

Lenne itt még valami, ami összefügg a fönti kérdéskörrel. Mivelhogy ez is az identitás védelméhez, az önérzet karbantartásához tartozik. (Itt most különösen a szlovákiai magyar ifjak hegyezzék a fülüket!) Úgy szólok most hozzátok, mint kisebbségiekhez. (Különben mindenki az valamely nagyobb halmazhoz képest, tessetek hát szépen mindnyájan magatokhoz igazítani az alábbiakat.)

Híveim! Eszetekbe se jusson felmenni Budapestre! Akármilyen hihetetlennek tűnik számotokra, Budapest a ti lakóhelyetektől délre kerül el. Északról déli irányba pedig mindig lefelé megyünk, lett légyen az úti célunk Makó avagy Jeruzsálem. Ráadásul a Felföldnek minden régiója magasabban helyezkedik el, mint a nulladik kilométerkő. Azt nem magyarázom meg itt, hogy miért pontosabb és helyesebb a Felföld használata, mint a Felvidéké; ennek nézzetek utána magatok. És addig is – ebben is – higgyetek nekem.

A hittel kapcsolatos bonyolult kérdésekbe azonban most inkább mégsem kapnék bele. (Egy szózat ne legyen hosszú, mert veszt az erejéből.)

Viszont a végére tartogattam a legfontosabb tanácsot, amellyel pillanatnyi fejlődési stádiumomban szolgálni tudok. Erre se magamtól jöttem rá, a hasznos útmutatást, amelyben egy élet tapasztalata sűrűsödik össze, Kurt Vonnegut amerikai írónak adta az apja még valamikor a nagy gazdasági válság idején. Így hangzik: „Ne dugdoss semmit a füledbe.”

A figyelmeztetés az idősb Vonnegut értelmezésében nyilvánvalóan annak veszélyére vonatkozhatott, hogy a fülünkben kotorászva könnyen megsérthetjük a dobhártyánkat vagy az egyensúlyozó szervünket. Én ehhez – továbbfejlesztve a metaforát – csak annyit tennék hozzá: a füljáratnak akár csak időleges betömése is azzal a veszéllyel jár, hogy bizonyos mondatok se bejutni, se távozni nem képesek a megfelelő pillanatban. És ez könnyen szellemi egyensúlyvesztéssel járhat. Ami engem illet, én ebben látom a kor Kovács Pistáira leselkedő legnagyobb veszélyt.

Hogy nem hallanak szót. Vagy hogy olyasmit sem engednek szabadon távozni a fejükből, aminek pedig semmi helye ott.

Uff! Szóltam.

8

9

LISZKA JÓZSEF

Regensburgi naplók

2.

2015

2015. 6. 23. (Regensburg–Leoprechting)

Nemrég érkeztünk meg, kutya fáradtan Hartingerékhez: már bejutni a házba is kisebb kaland volt. Kulcs van persze mindegyik szomszéd-ban, de tíz óra bőven elmúlt, nem szerettük volna őket ekkor már zaklatni, ezért a katasztrófa-forgatókönyvre fanyalodtunk: az éj leple alatt, Icu mobiltelefonjával világítani próbálva behatoltam a fás sufni-ba, ahol (magam is meglepődve) viszonylag gyorsan meg is találtam a harmadik pótkulcsot. Úgyhogy most bent vagyunk ugyan, de leg-alább annyira fáradt is, hogy tehát mára ennyi.

2015. 6. 24. (Regensburg–Leoprechting)

Délelőtt, nappali fényben (miután a szomszédból elkértem a nekünk szánt kulcsot) visszaraktam a fás sufni-ba a helyére a rejtek-kulcsot. S most látom elképedve, hogy volt ott sarokba támasztott kasza, vas-villa, minden... Ezeket az este sötétjében nem is regisztráltam, s őrangyalomnak köszönhetően nem kerültem velük sem kontaktusba, sem konfliktusba...

És akkor most még vissza Freiburgba, illetve a tegnapi utazásra!

A konferencia üdítően tanulságos volt, Michael nagyon jó moderátor-nak bizonyult, az előadások persze, mint mindig, vegyesek: ilyenek is, olyanok is. Icuval meg voltam elégedve: jó prezentációt készített és az egészet nagyon frappánsan vezette fel. A hatalmas érdeklődést kiváltó referátumát, illetve az annak keretében röviden bemutatott könyvét is méltatva Hans-Werner Retterath, a freiburgi intézet igazga-tóhelyettese elmondta, hogy a szerző imponálóan komplex módon közelítette meg kutatási témáját, s amit példa nélkülinek tart, az az idő-beli változások évek hosszú során át történő nyomon követése és rögzíté-se. Ezáltal egy jelenséget nemcsak a különféle források (újsághírek, levéltári források, interjúk valamint megfigyelés) alapján sikerült komp-lex módon bemutatnia és értelmeznie, hanem a folyamatosan bekö-vetkező változásokat is rögzítenie. Azt hiszem, jobban örültem ennek a hozzászólásnak, mintha rólam mondta volna el. Jómagam, érdeklő-désre reagálva, röviden bemutattam az Etnológiai Központot, annak is első sorban a szakrális kisemlékekkel és életmódváltozásokkal kapcso-

latos programjait, publikációit. Utána kis fogadás, ami jóízű, aztán egyre jó ízűbb, a végére pedig nótázásba (Simon András volt az előénekes és a kórus is egy személyben), majd kakofonikus hangzavarba torkolló beszélgetéssé alakult. Borocska mellett, persze. Először, értelemszerűen, még nagyobb társaság volt, majd egyre fogytunk, s végül négyen, Csilla és Michael, valamint András és jómagam zártuk a házat.

Egy budaörsi származású nyugalmazott tanítóval, Ritter úrral beszélgetek hosszasan az úrnapi körmenetek virágszőnyegeiről. Ezeket dokumentálja nagy hozzáértéssel. Meséli, hogy a magyarországi németekkel kapcsolatban azt tartják, mindenütt csinálják ezeket a pompás virágszőnyegeket (amelyek néhány órát élnek mindössze, majd a pap szépen beléjükgázol), de ez csak azért van, mert az első, aki alaposan leírta, Rudolf Hartmann, annak idején (1930-as évek) Budapestről kiindulva egy olyan helyre ment, ahová volt HÉV-járat... (mondja Ritter úr, s most jut eszembe: Budaörsre nem is jár HÉV), szóval, mivel az volt neki a legkényelmesebb, azt írta le, s abból általánosított a magyarországi németekre.

No, ennyit a tudománytörténeti pletykákról.

Ma délután bementem a városba (Icu egész nap ott kószált), weltenburgi barna sör a dómmal szemben, a Heuport teraszán, majd, a hátamat a dóm falának támasztva, sütkérezés, olvasás. Bernhard *Ja* (igen, a címe annyi, hogy *Igen*) című könyvébe kóstolgattam bele. Az első három oldalon, amit a szikrázó napsütésben, hunyorogva el bírtam olvasni, az író még nem jutott el az első mondata végéig. Nem lesz strandolvasmány, viszont annál nagyobb nyelvi élvezet, az már látszódik... Némi szempihentetés után szintén belenyaltam Peter Hahne tárcagyűjteményébe (*Rettet das Ziguener-Schnitzel!*), amely a németek hétköznapi agyamentségeit pellengérezzi ki: politikailag korrekt-e cigánypecsenyéről beszélni? Azt hiszem, nem csak időtlenek, hanem nemzetközies is ezek a problémák, amiket a neves publicista (vitrioltól nem mentes) tolla végére vesz. Miközben ott úgy elvagyok magamnak a dóm bejáratánál, folyamatosan érkezik a lassan kezdődő orgonakoncert közönsége, s mivel az ajtó zárva, s talán mert az én zongora-billentyű motívumos hózentrágerem (Icu hozta Dublinból) miatt valamiféle rendezőnek vagy művészfélének gondolnak, mindenki tőlem szeretne ilyen-olyan felvilágosítást kapni a koncertet illetően.

A Pustetnél megkérdeztem, hogy vannak-e zenei cédéik (aláhúzza ez a buta gép a cédét, s azt javasolja, hogy javítsam cédákra. Hm...), szóval, hogy vannak-e zenei kompakt lemezeik is? Az elárúsító azt mondta, hogy kizárólag klasszikusok és dzsessz... Nagyszerű, válaszolom, akkor Konstantin Weckerjeik egészen biztosan vannak, hiszen ő már klasszikus. Nem értette a viccet, de utánanézett: valóban vannak Wecker-lemezeik, tehát nem is voltam annyira vicces. Ezek szerint tényleg klasszikus. Vagy dzsesszes...

2015. 6. 25. (Regensburg–Leoprechting)

Icu tervezte, hogy Walterékat gulyással és almatortával várja. Ma reggel, felébredve, úgy döntött, hogy ez mégiscsak túlzás: almatorta törölve. S mondja: így tud az ember örömet szerezni magának. Valamit betervez, aztán nem csinálja meg. S ettől úgy felszabadul... Igen, a nyomasztó feladatoktól való megszabadulásnak ez is egy formája. Meg

aztán a tervezésben szerintem is maximalistának kell lenni, akkor az eredmény többé-kevésbé még mindig elfogadható lehet, s közben – ha valami részfeladatot elengedünk – még felszabadultnak is érezhetjük magunkat.

Reggel bevásárlás (ami Icu reszortja, lényegében nem is tudok, s éppen ezért nem is nagyon akarok beleszólni), vettem egy *Die Zeit*-ot. Noha, folyamatosan figyelemmel kísérem az online-kiadást, de az egyrészt tartalmilag sem ugyanaz, másrészt meg újságot olvasni igazán csak papírra kinyomtatva, kézben tartva lehet. Illetve: tudok. Igaz, a *Die Zeit*, a maga méreteivel előbb-utóbb elszibbasztja a kezét, de akkor is. Egy kis kávéházba telepedtem le, s belekóstolgattam a fél kilónyi nyomdatermékbe. Helmut Schmidt (aki, jut eszembe, nem itt olvasom, kilencvenvalahány éves; közben lánccдохányos, az egyetlen német, aki a televízió-stúdiókban is cigarettázhat, és saját bevallása szerint sosem volt egészséges), szóval Helmut Schmidt írása a görög válságról, menekültkérdésről. Nem is az az érdekes (persze az is!), hogy konkrétan mit mond, hanem az, *amilyen hangnemben* az egykori szociáldemokrata kancellár a mostani kereszténydemokrata utódjáról beszél. Istenem, ha tájaink politikusaiban az efféle kulturált magatartásnak, intelligenciának legalább a töredéke meglenne! Illetve annak képessége (és akarása), hogy az ország és nem egy párt, horribile dictu: a saját érdekeit szem előtt tartva hozza meg döntéseit, nyilatkozzon másokról. Tényleg a *naptalan Kelet* vagyunk a németekhez képest is.

Aztán egy felmérés eredményei és a kapcsolódó kommentárok arról, az olvasók mily mértékben nem hisznek a médiának. Ami azért elgondolkodtató, hiszen nem volt olyan kérdés, ahol a kételkedők száma az ötven százalék alá csökkent volna. Sőt, általában hatvan fölött mozgott. Ez a közhangulat egyszer pedig robbanni fog...

Lengyel Zsoltnál a Magyar Intézetben egy fickóval futottam össze (Brenner Koloman), aki valahonnan borzasztóan ismerős volt, de nem tudtam hova tenni. Végül (jellemző módon) nem nekem, hanem neki esett le a tantusz: amikor a különféle tárgyalások arról zajlottak, hogy Pestre mennék tanítani, néhány menetben ő is jelen volt. Magára vállalta, hogy ő volt akkor a „csúnya ember” (most bevillant, lehet, hogy ma volt őszinte?), amire én: á, dehogy, volt ott egy csúnya asszony, a Kratochvilné, ő tett nekem keresztbe. Aztán a fene sem tudja, ki torpedózta meg a már simának látszó ügyet... Illetve hát sejtem.

Még lefekvés előtt néhány mondat. Gulyás, majd finom fehér szárazbor mellett kellemes beszélgetés Walterékkal a teraszon. Thomas Bernhardról inkább Ursulával cserélünk véleményt, aki csodálkozott rajta (miért?), hogy olvasom, s ráadásul németül. Kiderült, hogy Dorothy, a lányuk (aki a bécsi Burgtheater színésze) több Bernhard-darabban is játszott.

Ha egy szót kellene ideírnom, ami Walterrel kapcsolatban elsősre az eszembe jut, akkor az *arányosságot*, a *mértéket* mondanám (lám, én meg ebben is ilyen mértéktelen vagyok, a mondat elején egy szóról beszélek, de egy sorral odébb már kettőt írok). Példaértékű az élete, életük. De most csak maradjunk nála (ami persze nem független Ursulától, aztán az egész családtól sem). A néprajz professzora, a passai néprajzi tanszék megalapítója, több mint két évtizeden keresztül vezetője, több meghatározó monográfia szerzője, de nem szobatudós. Életét nem töltötte (s most, hogy nyugdíjba ment, pláne nem tölti) ki a tudomány. Szőrmentén jelenleg is foglalkozik vele, hébe-hóba elvállal egy-egy előadást, néhány tudományos grémiumnak még tagja, de életét inkább

a családnak, az unokáknak szenteli. S így volt ez korábban is. Apjától, aki asztalos volt, a mesterség csínját-bínját elsajátította, otthon gyakorlatilag minden famunkát ő csinál meg. Tüzelő kiegészítésként a közeli, Thurn und Taxis-erdőből évente vásárol fát, amit ő maga dolgoz föl még a helyszínen, szállít haza stb. (Tavaly nyáron mesélte nevetve, hogy az erdész, amikor kijelölte a számára kivágható fákat, valami félreértés következtében dupla annyit osztott ki neki. Hát, ő meg – igaz, majd beleszakadt – de feldolgozta az egészet. Nota bene: udvaruk most is tele van ölfával). Közben rendszeresen kerékpároznak, korábban minden évben Franciaország egy-egy régióját pedálozták körbe, nyaranta több mint ezer kilométert letekerve. Két fiúunokájukkal három esztendeje elhatározták, hogy a Duna forrásától lebicikliznek a Fekete-tengerig. Részletekben persze. Eddig megvan a Donaueschingen–Ulm, illetve az Ulm–Regensburg szakasz. Vidáman mondják, hogy nyolcvan éves korukig éppen eljutnak Komáromig. Nota bene: Walter az idén lesz hetvenöt! No, szóval a szememben afféle reneszánsz ember (ja, azt még nem is írtam, hogy különféle hangszeren is zenél), s az ilyent csak csodálni tudom. Valami hasonló szeretnék lenni, ha újra kezdhetném...

De hát nem kezdhetem.

2015. 6. 27. (Keszegfalva)

Éjjel egy óra után érkeztünk meg úgy, hogy este nyolckor még Passauban voltunk. No, de sorjában. Noha meg voltam arról győződve, hogy Deggendorfban már jártunk (és semmiféle lélegzetelállító élményekben nem volt részünk), Icu úgy láttam, hogy ragaszkodna hozzá, hát bekanyarodtunk. Nos, itt sem emlékszem semmire korábról (valami hatalmas kastély dereng bennem, de az is lehet, hogy azt nem is ott láttuk), viszont annyiban igazam volt, hogy lényegében valóban felejthető a város.

Aztán, Walterék tanácsára Niederaltaich. Hatalmas kolostorkomplexum, ahol a római katolikus és a görög keleti (ortodox) felekezet egymás mellett működik. A Szent Péter és Pál (mellesleg gyönyörű!) kései barokk templomot is felváltva használják. A természetes fényvel való rafinált megvilágítás újabb csodája. Az építészeti megoldás alapján az Asam fivérek munkájának gondolnám, de semmilyen utalást nem találok rá. Vélhetően „csak” valamilyen követőjük követte el ezt a templomot. Éppen a helyi egyházi gimnázium növendékeinek egy koncertje volt készülőben, lett is volna kedvem megvárni, de ha ezt megtesszük, akkor még mindig úton vagyunk.

Niederaltaichból a Duna mellett lefele csorogva értünk Passaubá, már négy óra után. A Peschl sörfőzde teraszán megebédeltünk: kitűnő csülök, még kitűnőbb helyben főzött barna sörrel (gondoltam is, hogy valamelyik ital-nagykereskedésben veszek belőle néhány üveggel haza, de kisült, hogy csak oly kis mennyiségben gyártják, ami az éttermükben, sörözőjükben el is kel). Apró megfigyelés: a pincér (decens öregúr, számomra az *igazi* pincér), amikor épp eljövőben voltunk, sztaniolpapírba csomagolt uzsonnáját fogyasztotta. Nem a konyhai készletre járt tehát rá, hanem otthonról hozta az elemózsiát! Jut erről eszembe szegény Kis Béla egy története: egy ismerősük Németországba ment férjhez, a férj egy villanykörte-gyárban dolgozott. Egyszer kiégett az egyik égőjük, s mondja a német férj: holnap kell venni újat. Erre az asszony: megbolondultál, ott dolgozol, hozzád szépen. A német először még erősködött, hogy ez mégsem járja, végeredményben azonban a magyar asszony megtanította őt lopni.

A Peschl-terasz után némi kódorgás (*einfach schlendern*), majd a Pustet könyvesboltban sikerült megvennem Fritz J. Raddatz naplóinak első, ezer oldalas kötetét. A Ludwigstraße végén egy kávézó teraszán telepedtem le, hogy megvárjam a külön csatangoló Icut. Közben belekezdtem a Raddatz-naplóba, no, de valóban alig tudtam leten-

ni. Úr Isten! Veszélyben van a *Blechtrommel*, amit kínnal-keservvel, inkább tisztességből akarok most már befejezni. Már nagyjából a háromnegyedén túl vagyok, s akadnak benne tényleg sziporkázóan lebilincselő, jó részek, de az egész számomra mégiscsak vontatott, nehézkes. Lehet, hogy a lengyel posta körüli harcokról szóló fejezeteket, vagy a döglött ló fejével való angolnahalászás leírását egyszer még elolvasom, de az egészet egészen biztosan nem.

No, de a Radclat- naplóból csak ideírok valamit. Azon tűnődik, hogy miután egyik barátja a másik barátja egy könyvéről milyen cinikusan, ironikusan beszélt, aztán ez a lesajnált barát másnap azzal dicsekedett neki, hogy ez a másik milyen szép szavakkal dicsérte a munkáját, hogy vajon ezek a háta mögött órála vajon miket hordhatnak össze. Ismerős, nagyon ismerős szituáció. Hányszor, de hányszor kerültem már hasonló helyzetbe, hányszor gondoltam ezt én is végig! Aztán mégis elhiszem mindenkinek azt, amit éppen mond. Javíthatatlan idealista vagyok...

...és most folytathatnám Weckerrel (mert – ala Esterházy – mindig mindenről az észbe jut valami), azzal, amit idealizmusról meg korrupcióról fogalmazott meg oly szépen a *Willy* legújabb, talán ötödik, az autóban, hazafelé hallgatott verziójában. De nem folytatom. Erről majd máskor.

2016

2016. 7. 18. (Regensburg–Leoprechting)

Tegnap egy kis passauai megállóval, délután megérkeztünk Walterékhoz. Jóízű beszélgetés, majd nagy sétá vacsora előtt.

Ma a szokásos weltenburgi túránkat abszolváltuk. Fura módon, a derekam érezte meg a sok gyaloglást. De nagyon jó volt, s jó lenne még sokszor megtenni tudni... Walter hívta fel a figyelmemet a templom kupolájában található, lentről alig látható freskóra, amely a Szent György által megölt sárkányt mutatja, amint éppen vért hány, s a vérben különféle antik alakok, szobrok láthatóak. Vajon mit akart a festő ezzel szimbolizálni? Hiszen az egyik Asam által a 18. század elején készült a kép, s ebben az időben az antikvitáshoz való viszonya a kereszténységnek már nem a pogányság elleni harcot jelentette... Nagyon nehezen figyelhető meg ez a szimbólum, s képet is csak töredékeset sikerült róla vásárolnom.

2016. 7. 19. (Regensburg–Leoprechting)

Bálint is, Klamár Zoli is írja, hogy meghalt Somló. Úgy látszik, ez már csak egy ilyen év: halnak meg az emberek körülöttem: Kertész Imre, Esterházy, most Somló... Nem állítanám, hogy ő volt a kedvencem az LGT-ből, de mindenképpen nagy egyéniség, egy (?) generáció életérzéseit kifejező zseniális zenész volt. És nélküle az LGT sem lett volna LGT. Ahogy most belegondolok, hogy ő is elment, még a kezem is elkezd reszketni... Nem szeretném most önmagamot sajnálni, de ha valaki itt hagy bennünket, meghal, lényegében mindig önmagunkat siratjuk. Életem egy újabb fontos része vált immár emlékké. Ezentúl mindig permanens gyász lesz? Érthető, hogy az öregasszonyok annak idején miért hordtak fekete ruhát: ebben az életkorban a gyász folyamatosan aktuális.

Heuport. Nem tudom hányszor ültem már itt, szemben a dómmal, estefelé, amikor a nap oly gyönyörűen világítja meg a homlokzatot, iszom a weltenburgi barokk (miért barokk?) barna sört, s élvezem a látványt. Igen, még az életet is. Közben egy kerekesszékekben ülő szikár férfit tol el előttünk a felesége (?), s közben, nagyokat nevetve beszélgetnek. Sírnom kell. Istenem, amikor úgy (semmiségek miatt) magamba roskadok, olyankor kellene ezt a párt magam elé idézni! Mögöttük a káprázatosan megvilágított dómmal, kezemben egy korsó weltenburgival...

2016. 7. 20. (Regensburg–Leoprechting)

Graffiti: *wer ist „man“?* Hm, hogy is lehetne ezt magyarul mondani? Merthogy a „man” általános alany. Kik azok az emberek? Biztos nem. Azt hiszem, ezt csak körbeírni lehet.

Valamelyik nap, alighanem, amikor Weltenburgban voltunk, valami konkrét dolog, kifejezés kapcsán eszembe jutott, hogy a szavaknak van akusztikájuk. Nem mindegy, hogy milyen (szöveg- és emlékezet-) környezetben használjuk őket. Van egy szó, amit korábban, ha kimondtam, egészen mást (vagy majdnem egészen mást) jelentett, mint most, mert közben vele kapcsolatban valamit megtapasztaltam, ami egy egészen más szövegösszefüggésbe tolta. Mindez Esterházy olvasása közben jutott most az eszembe (nem erről, csak valami ilyesmiről ír), de hogy mi volt az a konkrét és (emlékszem!) nagyon jó példa, hát, az most nem jut az eszembe...

2016. 7. 21. (Regensburg–Leoprechting)

Tegnap, a címe okán (*Lerne lachen ohne zu weinen*) megvettem egy Kurt Tucholsky-kötetet. 1931-ig írott tárcáit, hírlapi cikkeit tartalmazza (abban az évben ez így, ezen a címen meg is jelent). Lényegében nem az, amire számítottam. De mit is vártam tőle? Talán valami választ, viselkedési útmutatót? Hogy tudjak sírás nélkül nevetni? Ezzel nem azt akarom mondani, hogy megbántam a vásárt, hiszen nagyon is időszerű a kötet: Hitler fellépése előtt milyen bátran és hangosan figyelmeztet a náci-veszélyre, s mi haszna? Európa ma ismét abba az irányba tolódik, elővehetjük Tucholskyt, jöhetnek új tucholskyk is, a társadalom jobbra tolódása, tartok tőle, megállíthatatlan. És ha innen nézem, bizony nagyon is fals a cím: az egészen sírás nélkül nem lehet nevetni. Főleg Auschwitz ismeretében.

2016. 7. 22. (Regensburg–Leoprechting)

Hogy el tudnám így képzelni az életet: minden héten megvásárolni a *Die Zeit*ot, beülni egy kávéházba, átlapozni, olvasgatni, ízlelgetni... Ahogy most is, benne Nádas Péter gyönyörű Esterházy-nekrológiával. „*Man braucht ja vom anderen bei Weitem nicht alles zu wissen. Wer darauf pocht, erfährt eventuell zu viel. Und darf dann nicht davon sprechen, ja, am besten formuliert er es nicht einmal für sich selbst.*” Szóval ilyesmiket ír, s ezek már túlmutatnak Esterházy-n, meg sok minden másra. Fontos életbölcesség ez, lényegében, *amit nem lát a szem, attól nem fáj a fej* (szív) mondás szofisztikáltabb megfogalmazása. Meg nekem is sok mindenre (visszamenőleg és előre tekintve) megerősítés, illetve figyelmeztetés (vagy óvás?).

Céltalan lődörgés a városban: Regensburg újabb és újabb arcai. Azon tűnődöm, amit a legutóbb Vilikovskýnál olvastam, hogy egy olyan fotóalbumot kellene Európa nagyvárosairól készíteni, amelyben nem a híres építmények szerepelnének, hanem a város lakóinak jellegzetes portréi. No, de honnan lehet tudni, hogy ki a *jellegzetes regensburgi* stb.

Ülünk egy kávézóban, s Icu mondja, hogy *azon gondolkodom... Min is gondolkodom?* Szóval azon gondolkodik, hogy min gondolkodik. Igen, olykor én is így vagyok ezzel...

Csak szavak, szavak, gyakran mondjuk ezt lekezelően, miközben a szavak mögött fogalmak, események, érzések, emlékek vannak. Egy-egy szó regénynyi történések sorát tudja előhívni az ember agyában. Meghallok egy szót, s a múlt(am) egy-egy szelete, akár egy filmbejátszás, jelenik meg előttem. Amikor ezeket a gondolatokat kezdtem leírni, akkor éppen azt hallottam a szomszéd asztalnál, hogy *lass es dir schmecken*. Emlékszem, mikor hallottam először a jó étvágyat kívánásnak ezt a formáját, s eszembe ötlük, hogy egy ideje nem... S mikorra ideérek az írásban, hallom, hogy *bay, bay...* Ez is előhív bennem valamit, valakit, s ezt így folytathatnám, hiszen, ha azt hallom, hogy *feketekávé* (hiába nem palócosan) Icu jut bárhol az eszembe, ha azt, hogy *gomb*, Kéri Zita, a *Labertasche* kapcsán egy Bad Kissingen-i, hajnalba nyúló beszélgetés, az *inas* szó hallatán szegény apósom, és így tovább. S mindegyikhez kapcsolódik egy-egy kisebb történet, filmbejátszás.

Ha az embernek valakije meghal, akkor viszonylag hosszú ideig reggelente arra ébred, hogy újra és újra szembesül a szeretett rokon elvesztésével. Aztán (ha csak nem temetetlen halottról van szó), ez a fájdalom fokozatosan tompul, majd egyszer (talán) el is múlik. Jut eszembe, Apám halála után még hónapok múltán is olykor bevillant ezzel-azzal kapcsolatban, hogy na, majd megkérdezem erről őt. Aztán újra és újra rá kellett döbbenem, hogy bizony *őt már* soha többé nem tudom megkérdezni. És lassan elengedtem. Noha olykor még mindig álmodom vele.

A Pustetnél súlyra (!) árusítják a könyvet (a régebbi kiadásokat, persze), egy kiló könyv négy euró. Rájuk se nézek. Mindez annyira megalázó számomra és a könyvek (szerzői) számára is, hogy ezzel nem vagyok hajlandó foglalkozni.

A Heuport teraszán ülünk, szemben a szépen kivilágított dóm, előttem egy weltenburgi barna, Icu előtt tirolai rétes, s ekkor, kézen fogva egy tízéves forma szép leánykával felbukkan egy sötét bőrű fiatalember, kezében egy műanyag pohárral, s koldul. Én elegánsan félrenézek (!), Icu dob valami aprópénzt a poharukba. Miután elmentek, döbbenek rá, hogy mennyire megalázó módon viselkedtünk. Nem tudom, kik lehettek, akár szélhámosok is, de ha már adunk, akkor először is illene rájuk mosolyogni, a kisleány fejét megsimogatni, valamit kérdezni, mondani nekik, s úgy segíteni. Valószínűleg többet jelentene ez számukra, mint a pohárba vetett egy-két euró. Valamilyen okból (gazdászági, háborús, teljesen mindegy) idejöttek, a jobb élet reményében. S akkor látják itt a város teraszain *dózsóló* európaiakat, s azt is nagyon gyorsan fölfoghatják, hogy soha nem fognak annál az asztalnál ülni, ahol akár mi, szegény kelet-európaiak is ülhetünk... S akkor még nem is jártak az első emeleten, az illemhelyen, ahol kellemes zene szól, minden illatos, van kézbalzsam, papírtörülköző stb. Ha belegondolunk, nem lehet csodálkozni, ha némelyiküknél elszakad a cérna.

Alig hogy mindezt most leírtam, értesülök róla, hogy Münchenben nagy lövöldözés volt, nyolc vagy kilenc halott, a várost hermetikusan lezárta a rendőrség, gyakorlatilag szük-

ségállapot van. Nem tudni még, hogy ki lövöldözött, de mindegy is. Az efféle terrortámadások mindenkinek segítenek, csak a szerencsétlen menekülteknek nem. Úgyhogy velük összefüggésbe hozni mindezt, badarság. Az is elképzelhető, hogy éppen a menekültellenes „európaiak” szervezik, pénzelik ezeket a vérengzéseket. Nekik lenne rá okuk, a menekülteknek nem. Ők egyszerűen jobban, békeességben szeretnének *valahol* élni. Különben meg a fene tudja...

2019

2019. 6. 5. (Keszegfalva)

A laptopról mostanra (éjjel kettő van) sikerült (ahogy azt nagyobb utak előtt mindig meg szoktam tenni) lementeni a dokumentumaimat. Közben, a Barthes hagyta úrban, mint rendesen, kétségbeesve kapkodva, az Icu által Somorjáról hozott Rilke- és Rimbaud-köteteket lapozgattam (Rilke *Schlafliedjének* Nemes Nagy Ágnes által, *Altató* címen magyarított, gyönyörű változata!), majd Kosztolányi Ádám kötetébe (*Keserű nevetés*) kaptam bele, továbbá egy kis Závada (utóbbi a Potsdamba küldendő tanulmányhoz)... szóval, így... És most megyek aludni.

(Regensburg–Leoprechting) Még odahaza, indulás előtt, Icu készülődésére várva, beleolvastam Bölöni Farkas naplójába. Benne is feledkeztem volna, ha nem kell indulnunk. Majd még visszatérni hozzá...

Tudj' Isten, hányadszor, egy ebéd idejére ismét megálltunk Melkben. Engem mindig lenyűgöz ennek, az apátság hatalmas épülettömbje alatt megbúvó csodálatos kisvárosnak a hangulata. Betérünk egy templomba, az oltár előtt koporsóban temetetlen halott. Most nem egyedül voltam vele, nem volt oly nyomasztó, mint annak idején Langenloisban.

Egy sárga furgon, tetején hatalmas fényjelző piros felkiáltójelet mutogat. A kocsira írva (olvasom először): *Schreckendiens*. Hm... Itt még az ijesztgetésnek is külön szolgálata van? Később jövök rá, hogy: *Streckendienst*. Útellenőrzés, szó szerint útszakasz-szolgálat.

Bogenberg. Úgy vagyok a templomokkal is, mint a könyvekkel. Ha, évek múltán, újfent betérek, legfeljebb a hangulatára emlékszem, részletekre nem. Bogenbergben viszont néhány részletre (pl. a hatalmas pütkösdi viasz rudak) emlékeztem, de az egész hangulatára nem. Visszafele, a hegyről jövet, ismét betértem a San Salvator-kápolnába. Rácsodálkoztam a falra erősített suszter-kaptafára, s mivel szemüveg nem volt nálam, nem tudva elolvasni a magyarázó feliratot, lefényképeztem, s csak már itt, Leoprechtingben tudatosítom, hogy valamit kellett volna kívánni, a kaptafát megpörgetni, s ha orrával az ajtóra mutatva áll meg, kívánságom teljesül. *Volkstümliches Gebetsorakel*... Hm. Ráadásul nem először látom...

Leoprechting. Becsöngetek a szomszédba, kijön Gröger úr, szemmel láthatóan nem emlékszik rám, én meg mondom, kellene a kulcs a szomszédból. Szó nélkül odaadja. Ez

a bizalom, ami nálunk hiányzik. Kapujuk mindig tárva nyitva, nyilvánvalóan nincs mitől félniük, vagy nem tudják, mitől félhetnének. Walterék háza, mintha haza jönne az ember, s mintha az idő is megállt volna. Időről-időre immár két évtizede járunk ide: számomra az állandóságot jelenti, miközben tudatosítom, alighanem utoljára vagyunk itt...

2019. 6. 6. (Regensburg–Leoprechting)

Céltalan csatangolás... Ha valaki útbaigazítást kérne, hát bizony nem tudnék segítségére lenni, miközben több mint két évtizede nagyon-nagyon sokszor végigbumliztam a várost. Meg is találok mindent, de általában nem célirányosan megyek, csak úgy élvezem a hangulatát. Betérek egy-egy templomba, mindig újráfelfedezem (Alzheimer: minden nap új barát), leülök egy sörre, bekukkantok egy könyvesboltba (Goethe: *Italienische Reise*), nekitámasztom a hátam a dóm naptól átforrósodott falának... Aztán még egy csavart is találok, közvetlen a katedrális közelébe, berozsdásodva a macskakövek közé.

Philosophie in 30 Sekunden, Kunst in 30 Sekunden és (horribile dictu!) *Leonardo da Vinci in 30 Sekunden*... Folytathatnám. Másfél, kéttucatnyi zseletpengényi „kötet” ebben a stílusban. Egy másik könyvesboltban ez meg az „auf 100 Seiten”... Szóval minél tömörebben, minél rövidebben, minél szájbarágósabban. Így viselkedik a könyvkiadás, ha versenyre akar kelni a világhálóval.

A Heuport teraszán, egy Barock Dunkel társaságában, szemben a dóm homlokzata, teljes pompájában, késő délutáni, kora esti sűrű fényben. Viszonylag erős szél, ami némi csorbát ejt a tökéletes boldogságon. Érdekes (érdemes?) lenne, filmszerűen összevágni élet-emnek itt töltött pillanatait, perceit, talán ugyanebben a székben, mindenesetre a látvány, a dóm, elvileg ugyanaz, s mégis mindig más. Egymás után pörögnének le az egymástól évekkal elválasztott képsorok. Ez lenne a külső szemléletmód. Ahogy a kamera látna engem, illetve azt, amit én látok. A másik a belső látás, amit meghatároz lelkiállapot, fáradtság vagy éppen nem fáradtság, a forróság vagy történetesen az erős szél elviselése, s akkor, abban az adott pillanatban milyennek látom a dómot, a körülöttem ülő vendégeket. Ezt nem lehet objektíven bemutatni, ahogy visszaidézni sem lehet, legfeljebb víz felszínén úszó hervadt rózsaszirmok formájában.

2019. 6. 7. (Regensburg–Leoprechting)

Felfegyverkezés (mert a könyv is fegyver) Pustetban: tegnap rendeltem őket, mára meg is érkeztek. Három darab Barthes (*Fragmente einer Sprache der Liebe; Über mich selbst; Die Lust am Text*).

A nagyérdemű ül a Heuport teraszán, előkelő unalommal rizlinget vagy cappucinót kortyolgatva, Barock Dunkelt nyelve, pipából dundi füstangyalakát eregetve a dóm pompás homlokzati díszlete előtt zajló (és soha véget nem érő) előadást nézi. Kontrasztok fölvonulása: gusztusos combú tinilányok és koldusok. Szó szerint (személy szerint) ugyanazok a napbarnított (vagy éppen tejbegríz-fehér) sietős vagy éppen andalgó nagylánycombok, s ugyanaz a bottal villámgyorsan le-föl sántikáló, jobb kezében sapkát előre nyújtó szerencsétlen, alighanem orosz (vagy román), középkorú férfi, aki pihenésképpen elszív egy-egy cigarettát, majd folytatja az értelmetlen búbikálást. Még soha nem láttam

ugyanis, hogy bárkitől is kapott volna valamit. Pedig itt volt három éve is, és Bécsben is láttam, Berlinben is. Igen, Budapesten is.

Holnap valami *Sudetendeutscher Tag*. A városban fura, anakronisztikus, nyilván szudétanémet leszármazottak bizonytalanul imbolygó alakjai. Szemmel láthatóan kimerülten, idegenül vonszolják magukat *kitalált* viseleteikben.

Utazástól, gyaloglástól, melegtől, információbőségtől megcsömörlött turisták. Az idegenvezető csak mondja és mondja a lényegtelen *tudni valókat*, s ő legalább annyira unja az egészszet, mint a hallgatósága. Neki viszont hivatalból *úgy kell tennie*, mintha az egész valóban baromi érdekes lenne. És mindig akad három-négy tátott szájú, fontoskodó érdeklődő a másfél tucatnyi fáradt, unott, árnyékot, leülési lehetőséget, egy korty vizet kereső mellett, aki nem áttallja még kérdésekkel is húzni a közös szenvedés idejét.

Középkori templomok portálóján gyakori ábrázolás, egy bekötött szemű nőalak, aki a zsidókat szimbolizálja, hiszen nekik nem adatott meg a Messiás eljövételének a meglátása, illetve a koronás nőalak, a győzelmes királynő figurája, amely a keresztény egyházat jelképezi. Viszont akár fordítva is lehetne: lám, a keresztények nem látják, hogy Jézus nem a Messiás stb. A szimbólum csak idő kérdése tehát: ki foglalta le és mikor. Később megfordítani már nemigen lehet. Aktualizálni is lehetne: a bekötött szemű nőalak a xenofókok, kirekesztők jelképe, akik nem látják az emberiség egységét stb. Viszont, fordítva is elképzelhető: a vakok, akik nem látják az Európára leselkedő veszélyt stb.

2019. 6. 8. (Regensburg–Leoprechting)

Aki egy álmot képes leírni, az már tud valamit. A most éjszakai is: a képek, események egy része bennem van, látom, érzem őket, még azt se lehetne állítani, hogy ne emlékeznék rájuk. No, de összefüggő, értelmes mondatokba rendezni őket!? Hogy eleje, veleje és vége is legyen?! Talán kulcsszavakat, kulcsmondatokat kellene egymás mellé rakni, hiszen maga az álom is olyan, logikátlanul egymásba simuló mozaikkockák halmaza. Barthes megoldása a jó, aki nem akar erőszakolt rendszereket alkotni, hanem afféle, alfabetikus sorban közreadott szócikkeket ír. Ily módon ugyanannak a szövegkomplexumnak más az összhatása franciául és németül (megnézni, hogy a magyar fordításban ez hogyan van). A *Fragmente einer Sprache der Liebe*-ről beszélek, amibe este beleolvastam, azzal, hogy aztán majd rendesen újrakezdem, de csak sodort magával, úgyhogy egyelőre nem fogom újrakezdeni. Olvasni kell. Miközben nem értem száz százalékosan (nem is a nyelv miatt, hanem inkább filozófiai alulképzettségem okán), mégis magával ragad, olvasni kell, asszociációkat indít el bennem stb.

Kontrasztok: a dóm előtt színes viseletbe (kitalált viselet? kitalált dóm? amúgy meg milyen kérdések ezek?) öltözött nők vonulása, oldalt szoknyás papok fekete csoportja, le-föl szaladgáló, forrónadrágos lányok hadai. Később a dómban egy viseletbe öltözött nő mobiljával fényképezi a Mária-kegyszobrot. Kívülről a dóm vakító fehérsége, belül a nyomasztó, inkább sötét félhomály. Eredetileg, állítólag, terveztek az épületre egy kupolát is, aminek ablakain át természetes fény világította volna be a belső teret. Mivel ez nem készült el, örökös sötétség, félhomály uralja a templomot.

Heuport. Barthes: *Fragmente...* Jó az, ha az ember azzal szembesül, hogy minden, amit csinál teljesen normális, emberi. Tehát, hogy nem *egyedi*? Ha Barthes munkáival korábban ismerkedem meg, lehet, hogy az életem is másként alakult volna. Ami nem feltétlenül lett volna jó irány. De mindenképpen más.

Az oroszoknak (vagy románoknak) nézett sántikáló koldus ma megszólalt magyarul. Egy másik fiatalemberről, aki németül kéregetett, szintén kiderült, hogy cigány magyar, vagy magyar roma... Ahogy tetszik. Állítólag valami erdélyi véreink (ő Bajáról van) átverték, munka nem lett, németül nem tud, s most vonatjegyre gyűjt haza. Soha többet nem megy külföldre dolgozni. Majd otthon elmeséli, milyen szörnyű ez a német kapitalizmus.

Szent Kasszián esete (freskói az apátsági plébániatemplomban). A keresztényüldözések idején a dél-tiroli Imolára menekült, ahol a gyerekeket titokban a keresztény hitre nevelte. Amikor a helyi prefektus erről tudomást szerzett, felheccelte a „pogány” kisgyerekeket, hogy öljék meg tanítójukat. Azok zsinórral összefűzött könyvekkel, illetve a fém írópálcikáikkal agyonverték, illetve –szurkálták őt (az egyik mennyezeti freskón ennek természetű bemutatása). A tanítók védőszentje lett Kasszián. A pedagógusi életpálya metaforája (szimbóluma) is lehetne a tanítványai által megölt pedagógus, hiszen, ha jól meggondoljuk, a jó tanító életét adja a gyerekekért, a gyerekeknek. Másrészt meg a gyerekek felheccelhetősége: a náci, kommunista vagy iszlamista gyerekkatonák...

A bajor történelmi múzeum (*Haus der bayerischen Geschichte*) a nyitottság jelképe. Pontosan szembe megy a világ mai tendenciáival. Architektonikai monolit jellege ellenére vizuálisan (és praktikusán is) nyitott a világ felé, nincs elkerítve, még jelképesen sem, a hozzá tartozó kertvendéglő asztalsorai az utcán gyalogosok, kerékpárok és autók által kerülgetve. Az előcsarnok hatalmas oroszlánfigurája is (jó értelemben véve) ambivalens: egyrészt a címerállat (*a szent*), másrészt a bal mellső mancsában tartott, habzó tartalmú söröskorsó (*sztereotípiá*). Így is föl lehet fogni az identitás bemutatását: a hivatalos, a „szent” jelkép (az oroszlán) vegyítve egy nem hivatalos, inkább sztereotípiának minősíthető szimbólummal. Rokonszenves.

Vajon az nem lenne járható út, ha az egész Földet a világörökség részének tekintenénk?

Barthes megint úgy olvasom, hogy aláhúzogatni is elfelejtek benne. Csak falom, hol értem, hol kevésbé (inkább értem; azt hiszem), de sodor, visz magával a szöveg. Az enyémnek is érzem. Nyilván e miatt lett bestseller, mindenki megtalálja magát (is) benne...

Nehezen megy itt a net, de ma elkaptam (elkaptam? bár ne kaptam volna!) egy cikket az *aktuality.sk*-n, arról, hogy mi az a 22 tünet, ami alapján nyilvánvaló, hogy az ember megöregedett. Először is, 57 éves kortól számít (állítólag) az ember öregnek. Hm. Ki mondja ezt meg? Aztán, aki sokat beszél a betegségeiről, egyre többet felejt, hullik a haja, köz-

ben a fülén nő a szőre, nem ismeri a modern top 10 slágereket, nem tudja követni a modern technika „vívmányait”, s (ezen háborodtam föl a legjobban), úgy öltözködik, hogy kényelmes legyen neki, s nem a legújabb divattrendek szerint. Akkor én öregnek születtem. No, de! Sok igazság van ebben a 22 pontban, csak az értelmét nem tudom fölfogni. Miért jó, ha az embert ilyesmivel szembesül? Tudatosítsa, hogy öreg, s húzza le magát a vécén? Vagy próbáljon úgy viselkedni, hogy ezek a pontok ne legyenek rá érvényesek. Legyen tehát egy fiatal játszó öreg majom? Mindenki annyi, amennyinek érzi magát, testileg, de főleg lelkileg. Persze hitelesebb lenne, ha mindezt most húszévesként írhatnám, de hát túl vagyok az ötvenhétén... Ami a modern (digitális vagy mittudoménmilyen) technikát illeti: egyik kolléga mondja, hogy harmadéves hallgatói panaszkodnak neki, nem értik elsős kollégáikat. Azok már egész más nyelven beszélnek, más technikán nőtték föl. Két évnyi korkülönbség! Ezek szerint a harmadéves egyetemisták, legalábbis egy kritérium alapján, már öregnek minősíthetőek.

2019. 6. 9. (Regensburg–Leoprechting)

Hogy miért írom én mindezt? De ezt már sokszor kérdeztem, s a válaszom annál, hogy „csak”, sose volt szofisztikáltabb. Úgyhogy maradjunk ennyiben.

Lényegében az egész óvárosban antikvitás bolhapiac: barokk templomi szobrok. Vajon honnan lopták őket? Ha nem az árus, akkor ki? S akkor már rendben van? Viszont elképzelhető olyan helyzet is, hogy egyébként valami padláson vagy raktárban korhadtak volna szét... Nehéz kérdés.

Alighanem utoljára (végképp utoljára) a Heuport teraszán. Itt veszem észre, hogy a *Dichtung und Wahrheit*nak csak a harmadik kötetét vettem meg egy bolhapiaci árustól. Viszont amint beleolvasok, már az első oldalon egy csemege: Goethe által kitalált és leírt orákulum. Eszembe jut róla a bogenbergi „népies” jóslási eszköz, s a kérdés (ami számomra már nem is kérdés, csak jól artikulálva elő kellene tudnom adni a válaszkísérletemet), szóval a „népi” és a „magas” kultúra összefonódásai. Léteztek-e, léteznek-e ezek külön? Hiszen az istenadta nép a magasabb rétegek, osztályok kultúráját (viseletben, építkezésben, mindenben, amennyire megengedhette magának, sőt azon túl is) utánozni próbálta. Ugyanaz, mint manapság, ha egy divatguru, mondjuk, Párizsban kitalálja, hogy a rongyos farmer lesz a menő, elkezdik az eleve lerongyosított farmereket méregdrágán árusítani, s aki nem tudja ezt megengedni magának (a „nép”), vásárol normális farmert, mert jól szétszaggatja, s már „in” is van. Persze ellenkező irányban is működött ez a majmolás, s lehet, hogy olyasmit másoltak „fent”, ami korábban (egy-két évszázaddal korábban) épp tőlük került a másik réget kultúrájába, „lentre”.

Vacsora a Ratskellerben. Egy sarokasztalnál ülünk, a mellettünk lévő kettes asztalhoz egy fiatal pár telepszik. Két fiú. Velem párhuzamosan egy borostásképű barna, srégen velem szemben pedig egy szőke, szakállas (mindketten a húszhoz lehetnek közelebb). Az előbbi német, de angolul diskurálnak, tehát az utóbbi lehet, hogy angol (amerikai?) vagy ki tudja, milyen szerzet. Szóval nem német, de ebben az esetben ez nem is érdekes. Meghitten beszélgetnek, nevetgélnek, ételükből falatkákat adnak a másiknak, mint afféle rendes szerelmesek. Egyszer megszólal a velem párhuzamosan ülő telefonja; megnézi,

ki hív, majd némi habozás (latolgatás?) után beleszól. Őt nem látom, kissé oldalt kellene fordulnom (viszont hallom, hogy németül beszél), ellenben a párját nagyon is jól. Szemmel látható idegesség fut át rajta, felveszi a söröspoharát, majd anélkül, hogy inna belőle, visszateszi, rágja a körmét, söprögeti az asztalon a kenyérmorzsákat, s mindezt alig egy perc alatt. Amikor a társa befejezte a beszélgetést, mond neki valamit, ő kényyszeredetten, elvörösödve nevet egy rövidet, de idegessége a továbbiakban sem enyhül. Tipikus szerelmi helyzet: a másik valakivel (de kivel? ha tudom, az a baj, ha nem, akkor meg az) telefonál (miről?), azt az időt nem reám szánja, sőt, talán még egy-két kedves szava is van ahhoz a harmadikhoz. Ezek a „kedves szavak” a kívülálló számára alighanem teljesen semleges jelentőségűek, de neki, a szerelmesnek, tör a szívben. Hiszen nem neki mondta az, akit ő annyira szeret, hanem egy harmadiknak.

Tolerancia kérdése: ami tetszik, annak elfogadása nem az. Ha valami teljesen az értékrendünkkel szembe megy, s mégis elviseljük (nem, ez nem jó kifejezés, nem „elviselésről” van szó, az eleve a magasból le...), mégis tudomásul vesszük, elismerjük, hogy helye van a világon, ha hatalmunkban is állna, nem tennénk ellene semmit, sőt (minden virág virágozzék) még támogatnánk is a magunk eszközeivel, nos, az a tolerancia. Nem kell úgy élnünk, de hagyni a másikat, ha ők úgy akar. Igen, az élni és élni hagyni elve.

Egy fehér, egybeszabott, bokáig érő ruhás (inges?) néger férfit látok. Én úgy gondolom, hogy nem hordanám ezt itt a helyében, de ha ő ebben érzi magát otthonosan, miért ne tehetné? Senki szabadságjogait nem sérti ezzel. S ha európai öltözékre is váltaná, bőre színét úgysem tudná lecserélni... Szép fekete nőket látok tarka afrikai öltözékükben. Miért cserélnék le?

2019. 6. 10. (Regensburg–Leoprechting)

Noha reggel nem úgy nézett ki, délelőtt mégis megemberelte magát az idő, s elmentünk Weltenburgba. Nem a szokásos gyalogtúrán, hanem autóval, de így is elég szép (és fárasztó) volt. Rengeteg ember (pünkösdhétfő!).

Megnéztem Szent Benedek napfogyatkozásos képét. Alighanem ezt is utoljára...

H. NAGY PÉTER

Visszaemlékezések 3.

Kukacokkal táncoló

Guggolok a játszótéren. Alsó tagozatos vagyok, napközis kisdobos. Gábor nevű ultrafanatikus barátommal golyózunk. Akkor ez volt a menő. Van egy lyuk, abba kell betalálni üveggolyóval. Vagy vassal, de ez másodlagos. A szabályok a következők:

– Fúrj egy lyukat egy vasgolyó földbe taposásával. Ügyelj rá, hogy ne mozduljon el közben a golyó, különben cseszheted: ovális lesz, és a játékra alkalmatlan. Ha így lenne, kezd elölről a dolgot: leteszed, rálépsz, kiveszed.

– Ha kész a lyuk, és megfelelő, kezdődhet a „szórás”. A két játékos bizonyos távolságból a lyuk felé gurítja a golyóit, és akié közelebb áll meg, az kezd lőni. A taktika ilyenkor általában a következő: ha az ellenfél golyója nagyon közel áll a lyukhoz, érdemes messze „szórni”, mert ha nem előzzük ki, közelről könnyebben betalál. A szórás annyiszor megismételendő, ahány golyóban előzetesen megállapodtak a küzdő felek.

– Az első kör után a következő játékos megfontolhatja, hogy újabb golyót „szórjon” a játékba, amennyiben úgy érzi, az ellenfél túl közel jutott a lyukhoz, bármelyik golyóval betalálhat.

– Mindez addig tart, amíg valamelyik játékos be nem talál. Ha így lesz, övé az összes golyó, ami a menetben „szórásra” került.

Nos, a Gáborral ezt műveljük. Mígnem az egyik lövés elakad valamiben. Egy kukac szeli át a küzdőteret. Szőrös. Sőt, néhány lépésre tőlünk ott az egész kóceráj. Az egyikük majdnem akkora, mint egy dűnei homokféreg. Bele sem fér a kiürült dobozba, amely a golyóimat tartalmazta. A többit azonban szépen összeszedjük. A doboz megtelik. Eltesszük.

Egy hirtelen sípszó szakítja meg a játékot. Golyó előtt, golyó után. Kukacok precízen a dobozban. No, jön a tanító néni, és – mivel rosszalkodtunk – elkezd beszédni a lényegre. Átadjuk. Egy doboz a sok között. Jó helyen van, végre. Gábor néz, mint mindegy, én nézem, ahogy kell. Ennyi. Sunyítunk.

A tanító néni zsebéből egyszer csak kiesik a doboz. Hullámzó kukacok a ruháján. Táncba kezd. Ugra-bugra. Ennyi történt. Régi fejemmel a kukacokkal táncoló tanító néni kapcsán azt gondolom, hogy fölösleges mentegetőzni. Golyózni kell. És tudni kell, merre van a lyuk. Kanyó.

SÁTOR VERONIKA

Karinthy Frigyes emberfogalma II.

Élő gépek Karinthy Frigyes prózájában

1 SÁTOR Veronika,
*Karinthy Frigyes
emberfogalma I.*
Ember és gép viszonya = Opus 60.,
2019/3., 52–60.

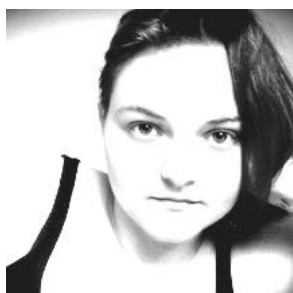
2 Például: autopoie-
zis, homeosztázis
stb.

Karinthy Frigyes technika és természettudományok iránti vonzalma prózájában, főként kisepikai szövegeiben köszön vissza. Ezen szövegek gyakran, valamilyen formában az ember-mivoltra kérdeznek rá. Éppen ezért Karinthy műveinek vizsgálatakor nem mehetünk el amellett a kérdés mellett, hogy miként konstruálódik meg az emberfogalom Karinthy műveiben. Kérdésünk megfogalmazásakor, természetesen, azt is figyelembe kell vennünk, hogy az ember fogalma nem egységes (egy adott korban sem). Mindenesetre a 20. században, főként a materialista filozófiai rendszerek teszik fel (újra) azt a kérdést – melyet valójában először La Mettrie fogalmaz meg 1747-ben *Az embergép* című esszéjében –, hogy hol húzódik a határ az ember és a gép között. A sci-fi műfaja később ezt a problémát (is) tematizálja (ti. azt, hogy ember és gép különbözősége felismerhető-e egyáltalán, és ha igen, akkor mi teszi az embert emberré.)

A Karinthy-féle ember-gép, illetve ember és gép fogalmak azonban korántsem írhatóak le egyszerűsített analógiák mentén. Karinthy-nál kétféle ember-gép kapcsolat között érdemes különbséget tenni. Első esetben az ember gépies viselkedésének leírásáról van szó, másik esetben a gép élőként és/vagy emberként való viselkedéséről beszélhetünk.

Előljáróban annyit mindenképpen érdemes megjegyezni, hogy Karinthy-nál a két feltevés, ti. a gép emberi, vagy legalábbis élőként való viselkedése, illetve az ember elgépiesedése szorosan összefüggő, gyakran egymásból adódó jelenség. A gondolatmenet – igazodva a jelen tanulmány előzményének tekinthető *Karinthy Frigyes emberfogalma I.: Ember és gép viszonya* című tanulmányhoz – Karinthy *Utazás Faremidóba* és *Új Iliász* című szövegeit vizsgálva teszi fel a kérdést, hogy vajon az élőként viselkedő gépek mennyire felelnek meg az „életkritériumoknak”, illetve azt, hogy a Karinthy által megkonstruált emberfogalom – a jelenkori kutatásokat is figyelembe véve – milyen olvasatokat nyújt az értelmezéshez.

A *Karinthy Frigyes emberfogalma I.*¹ című tanulmány azt kívánja bemutatni, hogy Karinthy Frigyes kisepikai alkotásaiban miként jelenik meg az ember és gép egymáshoz való viszonya. Az említett tanulmány főként az ember gépiességére helyezi a hangsúlyt, s csak rövid kitérők erejéig utal a gép emberies viselkedésének karinthyi megjelenítésére.² A fent említett dolgozatot kiegészítvén, jelen tanulmány kitér olyan további, az elméleti biológia által meghatározott életkritéri-

MODERNSÉG

umokra, melyek alapján – a már elemzett *Utazás Faremidóba és az Új Iliász* c. művekre koncentrálni – vizsgálható, hogy kezelhető-e élőként a szövegek által leírt gépek. A vizsgálat fényt deríthet arra, hogy milyen célt szolgált Karinthy gondolatmenetében egy olyan autopoietikus gép, mint a szolaszi, s ezzel a karinthyi ember világban elfoglalt helyének kijelölésére is sor kerülhet. Továbbá arra a kérdésre keressük a választ, hogy a Karinthy-szövegekből kiolvasható, az ember esszenzialista felfogásának felszámolására való törekvés milyen szinten valósul meg az eddig vizsgált szövegekben.

Az élet kritériumai

„[a] gép paradoxona az, hogy a mechanizmus idővel mindig az emberi felé terjeszkedik, annak a szerepét veszi át, s végül az embert is kiszorítja.”³

Karinthy Frigyes emberfogalmának vizsgálatában ez a paradox helyzet, tehát a gép paradoxona, további kérdéseket vet fel. Az ember–gép, gép–ember, szerves–szervetlen fogalmak mellett ugyancsak érdemes az élő–nem élő fogalompárt tüzetesebben megvizsgálni, már csak azért is, mivel a már idézett korábbi vizsgálatban központi helyet elfoglaló Maturana és Varela az élő rendszerek fajtáit nem különítik el.⁴ Sőt, a szerzőpáros nem is beszél a nem élő vagy élettelen rendszerekről. A következőkben kísérletet teszünk annak felderítésére, hogy Karinthy gép-lényei az elméleti biológia szemszögéből vizsgálva is megfelelnek-e az élő rendszerek kritériumainak. A fenti úton tovább haladva az *Utazás Faremidóba* című kisregényt és az *Új Iliászt* rokon, egymást kiegészítő, egymásból adódó szövegeknek tekintem.

Életkritériumoknak nevezzük azokat a minőségi sajátosságokat, jellegzetességeket és törvényeket, melyek kizárólag az élő rendszerek, az élővilág sajátosságai; olyan tulajdonságok ezek, melyek az élettelen természetben nincsenek jelen.⁵ Gánti Tibor 1971-ben megfogalmazott chemotonelmélete az élő és nem élő különbségének legáltalánosabb meghatározása. Definíciója szerint „[e]gy rendszer akkor és csak akkor élő, ha benne sajátos módon összetett folyamatok (életfolyamatok) mennek végbe. Ezen folyamatok összessége, azaz a rendszer működése különleges jelenségeket eredményez, amelyek alkalmasak arra, hogy segítségükkel az élő a nem élőtől elkülönítsük.”⁶ Az életkritériumokat Gánti két csoportra osztja aszerint, hogy abszolútak, vagy potenciálisan szükségesek-e az élő meghatározásában. Míg előbbiek kivétel nélkül, állandósultan jelen vannak minden egyes élőlényben, addig utóbbiak nem minden élőlényben fellelhetőek, inkább az élővilág egyensúlyát hivatottak biztosítani. Az egyes életkritériumokat Gánti Tibor *Az élet általános elmélete* című könyve alapján vesszük sorba,⁷ aki több hazai és nemzetközi kutató munkáját alapul véve és összegezve állítja fel sorrendjét. A klasszikus biológia az élet kritériumát öt tényezőben határozza meg,⁸ Gánti idézett szövege ezt kiegészítve öt plusz három folyamatot ír le.

3 KŐHEGYI Gabriella, *Tudomány, babona és misztikum Karinthy Frigyes prózájában*, Ponticulus Hungaricus. A Neumann János Számítógép-tudományi Társaság Közoktatási Szakosztályának webfolyóirata, 17. évf., 2013/5 = Idézi: Sátor, *I. m.*, 60.

4 Humberto R. Maturana – Francisco J. Varela, *Autopoiézis. Az élő szerveződése = Intézményesség és kulturális közvetítés*, szerk.: Bónus Tibor – Kelemen Pál – Molnár Gábor Tamás, Budapest, Ráció Kiadó, 2005, 240.

5 Gánti Tibor, *Az élet általános elmélete*, Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 2000, 92.

6 *Uo.*, 92. – kiemelés elhagyva (S. V.)

7 *Uo.*, 93-98.

8 Mozgás, növekedés, szaporodás, ingerlékenység, anyagcsere = Szabó Rózsa, *Gánti Tibor: Az élet princípuma*, 239. =

9 KARINTHY Frigyes, *Utazás Faremidóba*, Budapest, Kossuth Kiadó, 2011, 34. (továbbiakban: *UF*) – kiemelés S. V.

10 GÁNTI, *I. m.*, 93.

11 Például a cochleáris implantátum vagy a retinainplantátum.

12 David EAGLEMAN, *Az agy. A Te történeted*, Budapest, Akkord Kiadó, 2017, 189–191.

13 Ha a feltevés beigazolódná, az azt jelentené, hogy „az elme egy számítógépben is létezhet.” Vagyis „a sejteket áramkörökre cserélhetjük, az oxigént pedig elektromossággal helyettesíthetjük.”

14 EAGLEMAN, *I. m.*, 191.

15 *Uo.*, 189.

16 KARINTHY, *UF*, 39–40.

17 GÁNTI, *I. m.*, 94.

REÁLIS (ABSZOLÚT) ÉLETKRITÉRIUMOK

1. Az élő rendszernek inherens módon egységnek kell lennie (*Inherens egység*)

Az *Utazás Faremidóba* szövegében olvashatjuk, hogy a szolaszi-gyárban létrejövő lény különböző alkatrészek összeszerelése által jön létre, azonban csak a különböző alkatrészek egymásra hatásából, illetve e részek között lezajló (bio)kémiai folyamatok által – nevezzük egyelőre így – kel életre. Az életre kelt szolaszi az egyes részeinek sajátosságaihoz (vagy sajátosságaik összetett egyvelegéhez) képest valami többletet hordoz, ami őt egyedivé teszi: „alkatrészei romlás vagy kopás esetén bármikor felcserélhetők és pótolhatók anélkül, hogy az egésznek összhangja és egyénisége megváltoznék.”⁹ Az egyediség igaz az *Új Iliász* géplényeire is. Gánti azt írja, hogy „[a]z egységet képező rendszer (egységrendszer) elemeinek nem egyszerű uniója, hanem új egység, amely részeinek tulajdonságaihoz képest új minőségi tulajdonságokat hordoz. Ezek az új tulajdonságok a rendszer elemeinek [...] kölcsönhatásai révén vannak meghatározva.”¹⁰ Az élet eme kritériuma az is, hogy az egyes (alkat)részekből ne lehessen levzetni az egész rendszer vagy egység tulajdonságait, vagyis az egyes részek külön-külön nem hordoznak információt az egységre nézve. A Karinty-szövegből kiemelt egyéniségfogalom mellett érdemes röviden kitérni a felcserélhetőség/pótolhatóság fogalmakra is. David Eagleman amerikai agykutató is felhívja rá a figyelmet, hogy az erősen technicizált világunkban lehetőségessé vált olyan „gépek” beültetése az emberi szervezetbe, amelyek például a hallást vagy a látást segítik elő,¹¹ sőt ma már az is lehetőségessé vált, hogy az emberi agyba elektródák segítségével beültetett szerkezetek a testünkhöz illesztett robotkart (mint „pótalkatrészt”) a gondolatainkkal irányítsuk. Eagleman *Az agy. A Te történeted* címet viselő könyvében felidéz egy igencsak érdekes elméletet is, mégpedig arra vonatkozóan, hogy az emberi agy egy számítógépes szoftverhez hasonló, tehát a személyiséget az egymással interakcióban lévő agyi neuronok határozzák meg úgy, hogy a hangsúly nem az egyes neuronokon, hanem azok kommunikációján van.¹² Ez természetesen csak egy elmélet,¹³ hiszen a „biológiai anyag tartalmazhat valamilyen különleges dolgot, amit eddig még nem fedeztünk fel.”¹⁴ Mindenesetre „az agy számítógépes hipotéziseként”¹⁵ ismert elmélet nagyban emlékeztet a szolaszokra, illetve arra a módszerre, ahogyan az *Utazás Faremidóba* géplényei az agyuk cserélhetőségéről beszélnek: „a szolaszi-gyárban kiöntik a beteg egyén agyát, [...] ha nagyon fertőzött már a folyadék, akkor egyszerűen kiöntik, és frisset alkalmaznak.”¹⁶

2. Az élő rendszernek anyagcserét kell folytatnia (*Anyagcsere*)

Gánti az anyagcsere alatt azt a folyamatot érti, amikor „a külső környezetből anyag és energia jut aktív vagy passzív módon a rendszerbe, ott ezeket a rendszer kémiai úton saját belső anyagaivá alakítja át.”¹⁷ Ezek az anyagok látják el energiával az adott rendszert. Az

Új Iliász lényei „[b]izonyos időközökben odafutottak vagy leszálltak a petróleum- vagy benzin- vagy villanyáram- vagy rádiumforrásokhoz, megtöltötték magukat, és keringtek tovább.”¹⁸ Faremidóban a szolaszik valamilyen anyagot töltenek bele a még élettelen géplénybe, amelytől az addig élettelen szolaszi „belsejében zengés indult meg”,¹⁹ s Gulliver még látja ahogyan „fejét felemeli és körülnéz.”²⁰

3. Az élő rendszernek inherensen stabilnak kell lennie (Inherens stabilitás)

Maturanával és Varealával összhangban elmondható, hogy Karinthy géplényei nem csak autopoietikusak, de homeosztatikusak is. Gánti harmadik életkritériuma ezt a vonást is magában foglalja. Azt írja, hogy a homeosztázis valójában az inherens stabilitásból adódik, azonban „[a]z inherens stabilitással rendelkező rendszer [...] csak működés közben mutat homeosztatikus tulajdonságokat [...]. Az inherens stabilitással rendelkező élő rendszer tehát életképes, de nem élő állapotban nem mutat homeosztázist, innen megfelelő körülmények között ismét életre kelthető, és ekkor egyúttal homeosztatikus tulajdonságokkal is bír.”²¹ Az inherens stabilitás valójában azt jelenti, hogy a rendszer a külső környezet bármiféle megváltozása ellenére állandó marad, a rendszer válaszol a külső hatásokra, de jelenheti azt is, hogy a belső kémiai átalakulások ellenére a rendszer maga ugyanaz marad. Ezt a jelenséget mindkét Karinthy-szöveg esetében megfigyelhetjük. A szolaszi, ahogyan már korábban idéztük, „[k]icserélheti azokat az anyagokat, melyek zavarnák az összműködést, a mozgatószerkezeteket tökéletes összhangba hozhatja az egyes szervekkel. [...] alkatrészei romlás vagy kopás esetén bármikor felcserélhetők és pótolhatók anélkül, hogy az egésznek összhangja és egyénisége megváltoznék.”²² Az Új Iliász gépei esetében elegendő annyit említenünk, hogy azok túléltek a szöveg által leírt meteorzajlást, majd az évekig tartó meteorológiai viszonyosságokat (jég, víz stb.), továbbá ha szükséges, bármely alkatrészüket bármikor képesek javítani vagy cserélni.

4. Az élő rendszernek olyan alrendszerrel kell rendelkeznie, amely a teljes rendszer számára hordoz használható információkat (Információhordozó alrendszer)

Az információhordozó alrendszerek alatt Gánti főként olyan rendszereket ért, melyek valamilyen örökletes információt hordoznak. Példaként a genetikai állományt említi, mint az örökítő anyag információhordozóját, vagy az immunrendszert, mint védekező, önvédő rendszert stb. „Egy rendszerben kódolt információ akkor válik valóban információvá, ha létezik egy másik olyan rendszer, amely ezt az információt képes leolvasni és hasznosítani. [...] sőt a szaporodás során az információkat átmásolni, azaz replikálni képesek.”²³ Bár Karinthy itt elemzett alkotásai nem számolnak be az öröklődés – információk átmásolása – folyamatának mikéntjéről, azt azonban megtudjuk, hogy az állatok és majdnem a teljes emberiség kipusztu-

18 KARINTHY Frigyes, *Új Iliász = Uő., A delejes halál*, 119.

19 KARINTHY, *UF*, 35.

20 *Uo.*, 35.

21 GÁNTI, *I. m.*, 94.

22 KARINTHY, *UF*, 34.

23 GÁNTI, *I. m.*, 95.

24 KARINTHY, *Új Iliász*, 123.

25 KARINTHY, *Új Iliász*, 115.

26 *Uo.*, 111.

27 *Uo.*, 119.

28 *Uo.*

lásához vezető katasztrófát csak „ezek az átkozott automatizmusok élték túl, amik kibírták a hideget és a hőséget. Ezek *szaporodtak* el a romok között.”²⁴ Az *Új Iliászban* találhatunk utalást a genetikai öröklődés valamilyen formájára is, például amikor Hoover megmutatja háziállatát az elbeszélőknek:

A nyílásban megmozdult valami. Mocorgás, aztán fényes csillogással előbújik két cső. Utána négy apró keréken kigurul valami háromszögű, lapos dolog, elől széles réssel: ez a rés csapkodva tágul és szűkül. Az egész tárgy fémből van – mindent összevéve porszívógéphez hasonlít. De magától mászott elő, és ez olyan háborzongatóan különös, hogy visszahökölök. [...]
– Nyilván *porszívógépek voltak az ősei*. [...] Ez az *állat* valami *porszívóféle gépektől származik*.²⁵

Vagy a szöveg egy másik pontján a magától mozgó, járműre emlékeztető gépről olvashatunk: „Egy kicsit az Opel-féle rakétagépre emlékeztet, de bonyolultabb valamivel.”²⁶

5. Az élő rendszerben végbemenő folyamatoknak szabályozottaknak és vezérelteknek kell lenniük (Vezéreltség)

A vezéreltség annyit jelent, hogy minden külső utasítás nélkül a rendszer csupán önnön fennmaradását szem előtt tartva egyirányú folyamatokat hajt végre. Ilyen például a szaporodás vagy az egyedfejlődés. „Mi akadályos volna tehát annak is, hogy egy tönkremenő gépezet belsejében, bizonyos adott pillanatban, megmozduljon egy eddig pihenő automata szerkezet, mely különféle hajtóerők felhasználásával egy ugyanolyan gépet állít össze mindenütt fellelhető anyagokból, mint amilyen ő saját maga? [...] Ezek a gépek egyszer elindítva mozogtak, táplálkoztak, önmagukat sokszorozták, vagyis szaporodtak.”²⁷ A géplények egyedfejlődése megmutatkozik azon is, hogy amikor Hoover elmagyarázza az elbeszélőknek, hogy a lények, amelyeket mindenfelé látni lehet „kései *utóda*”²⁸ az elbeszélő által ismert gépeknek, s utal arra is, hogy vannak közöttük olyanok is, melyek odáig fejlődtek, hogy emberrel, emberi vérral táplálkoznak.

A fenti öt életkritériumnak tehát minden egyes élő rendszert jellemeznie kell. Az alábbi három potenciális életkritériumra csak röviden térünk ki, hiszen azok nem feltétlenül vannak jelen minden élőben, ahogyan azt már említettük, sokkal inkább az élővilág, a természet egyensúlyának állandósága szempontjából fontosak. Természetesen világunkban ez is meghatározó az élők hosszú távú létezését tekintve, azonban a karinthyi gépezetek technológiai-biológiai-kémiai felépítésű rendszere más életfeltételekhez, más potenciális életkritériumokhoz alkalmazkodott. Az *Új Iliász* lényei például egy világégés utáni, disztópikus világban élnek, míg Faremidó lakosai egyfajta földöntúli világban. Innen nézve nehezen értelmezhető, hogy az adott időben milyen potenciális életfeltétel az, amely meghatározza élő rendszerként való működésüket.

POTENCIÁLIS ÉLETKRITÉRIUMOK

29 GÁNTI, *I. m.*, 96.

30 *Uo.*, 97.

31 KARINTHY, *Új Iliász*, 125.

32 GÁNTI, *I. m.*, 97.

33 *Uo.*, 97.

6. Az élő rendszernek a növekedés és szaporodás képességével kell rendelkeznie (Növekedés–szaporodás)

A szaporodás nem azért került az életkritériumok közé, mert minden élő sajátja, hiszen vannak olyan állatok is, melyek képtelenek a szaporodásra. Gánti azért a potenciális életkritériumok közé sorolja, mivel az élővilágban tartja nélkülözhetetlenek. Azonban mivel jelen esetben a gépek folyamatos „újratermelődéséről”, állandó jelenlétéről, újabbnál újabb egyedek születéséről beszélünk, ez a potenciális életkritérium, bár nem biológiai értelemben, de jelen van Karinthy szövegeiben.

7. Az élő rendszernek rendelkeznie kell az öröklődő változásra való képességgel, továbbá az evolúció képességével, vagyis azzal a képességgel, hogy generációik igen nagyszámú sorozatain keresztül egyre összetettebb, bonyolultabb, specializáltabb formái jelenhessenek meg (Öröklődő változás képessége és evolválhatóság)

„Öröklődésen azt értjük, hogy az élő rendszerek képesek saját magukkal azonos vagy magukhoz hasonló egyedek vagy ilyenek létrejöttét biztosító kezdemények létrehozására.”²⁹ Az öröklődő változás képessége pedig annyit tesz, „hogy az utódban olyan tulajdonságok is megjelenhetnek, amelyek az elődök sorozatának végtelen láncolatában sehol sem voltak találhatóak.”³⁰ Ahogyan azt érzékelhettük a porszívó, vagy a könyvnyomtatógép³¹ példáján, az *Új Iliász* gépei is továbbörökítenek bizonyos tulajdonságokat úgy, hogy teljesen új egyedeket, de nem saját maguk egyszerű másolatát hozzák létre. Gánti ezen életkritériumhoz sorolja még az evolúcióra való képességet is, hiszen az „evolúciónak előfeltétele az egymással nem egyenértékű öröklődő változatok megjelenésének lehetősége.”³²

8. Az élő rendszereknek halandóknak kell lenniük (Halandóság)

A halandóság azért a potenciális életkritériumok között szerepel, mivel nem szorosan az élet, hanem annál sokkal tágabban, az élővilág létének és fennmaradásának kritériuma. Karinthy szövegei is feltételezik a géplények halandóságát, hiszen ha nem lennének halott gépek, akkor nem lenne alkatrész az új gépek összeszereléséhez és beindításához, ami a géplények élettelenességét bizonyítaná. A géplények halandósága a szövegekben az élet természetes körforgását hivatott jelképezni. Így visszakerülnek a környezetbe a szerves és szervetlen anyagok, amelyekből új élő gépek születhetnek. S mivel tisztáztuk, hogy Faramidó és az *Új Iliász* disztópikus New Yorkjának géplényei képesek meghalni, kijelenthető, hogy a géplények élő rendszerek, hiszen „élettelen rendszer nem halhat meg.”³³

Összegzésül elmondható, hogy az *Utazás Faramidóba* szolaszrijai nagyrészt megfelelnek az egyes abszolút életkritériumnak, ami nagy valószínűséggel annak köszönhető, hogy Karinthy ezeket a gépeket

34 KARINTHY, *UF*, 58.

35 *Uo.*, 57.

36 BALOGH Gergő,
*Karinthy nyelvet ölt.
Nyelv, technika és
felelősség Karinthy
Frigyesnél,*
Budapest, Fiala Írók
Szövetsége, 2018,
117.

37 KARINTHY, *UF*, 39–
40.

az ember jövőjeként, egy az embernél magasabb rendű, azonban hozzá nagyon hasonló entitásként képzelte el. Olyan lényekként, melyek azokat az anyagokat, melyek a Földön élő szervezetekben is megtalálhatóak, magas szinten képesek hasznosítani.

A hőt láttam, amint színes és hullámzó pataokban körülfolyt, s elborította testemet: a fényt láttam, amint ugrálva közeledett, egyik tárgyról a másikra; a vonzást láttam, amint csápokat és hegyeket lövelltek magukból a testek, tapogatták, megfogták egymást, megindultak egymás felé. [...] megértettem: hogy mindez, amit most szememmel láttam, bennem élt eddig is, bennem és minden emberben, évezredek óta, hogy ez a kézzelfogható és egyszerű világ volt az, amit kifejezhetetlennek és Földöntúlinak és Emberfölöttinek nevezünk, holott bennünk volt és körülöttünk, csak érzékeink, a tompa és tökéletlen műszerek nem adtak képet róla a mi elménknek.³⁴

Azonban a potenciális életkritériumoknak annak ellenére sem egészen felelnek meg a szolaszik, amit az élet körforgásáról maga a szöveg sejtet: „Ami abbéli kívánságomat illeti, hogy testemet gyógyítsa meg s használja fel valamire: ez a kívánság nagyon logikus és helyes, s azt látja belőle, hogy kezdek sejteni valamit a *Lét lényegéből*.”³⁵ A „Lét lényege” itt két dologra utalhat. Egyrészt az élet természetes körforgására, másrészt arra, hogy Karinthy „az emberi lényeg pozitív felnyílását, az emberi testnek a »Lét« médiumává”³⁶ válásában pozicionálja. Mindenesetre az antropomorfizált és/vagy az önálló gépek uralkodóvá válásának tapasztalata kiemelkedő helyet foglal el a Karinthy-életműben, vagyis nem csupán ezeknek a szövegeknek a sajátja. Írói pályájának viszonylag korai szakaszában is találkozhatunk efféle antropomorfizmusokkal (*Közlekedés* 1912; *Például ilyen az élet* 1913; *Két játék* 1924; *A jövőbelátó gép* 1924 stb.). Balogh Gergő utal rá, hogy az 1930-as évek utáni Karinthy-szövegekben az ember gépiességének 20. századi tapasztalata mellett egyre gyakrabban kerül centrumhelyzetbe a gép, illetve az élő gép (önálló, magas intelligenciával rendelkező gép) víziója. A fentiek tekintetében az is látható, hogy Karinthy az élőt gyakran szervesetlen létezőként írja le. Az azonban bizonyos, hogy nem konvencionális értelemben vett biológiai élőkről ír. Ez a szolaszi-agyról szóló részben világossá is válik:

[M]egtörténik ugyanis, hogy [...] a szolaszi agyveleje (mint ahogy mi mondanók) elromlik. Láhattam, hogy a tiszta földön sok helyen található az a romlott és bomlófélben levő anyag, amit én szerves vegyületnek szoktam nevezni [...] valahogyan belekerül a szolaszi fejébe, és megmérgezi a gondolkodás szervét. [...] a szolaszi-gyárban kiöntik a beteg egyén agyát, és bizonyos reagensekkel keverve keresztülszűrrik egy bizonyos vegyületen. Ez alkalommal a bomlott anyagok kiválnak, és a szem visszakapja eredeti tisztaságát: – ha nagyon fertőzött már a folyadék, akkor egyszerűen kiöntik, és frisset alkalmaznak.³⁷

Jelenlegi ismereteink szerint ugyanis, ha az élő agy sérül, az nem pótolható, s „javítása”/gyógyítása is korlátokhoz kötött.

Sokkal fontosabb felismerés az, hogy Karinthy a gépek minél nagyobb mértékű önállósulásában az ember létben elfoglalt helyének elmozdulását ismerte fel. Karinthy nem csupán a háború után írott szövegeiben, hanem már a viszonylag korai *Utazás Faremidóban* (1916) is belátta, hogy az ember csakis a technika felől értelmezhető, ami abban is megmutatkozik, hogy az embert, az emberi lét lényegét meghatározni kívánó filozófiai eszmecsere a kisregény Gulliverje, és a sokkal magasabb értelemmel rendelkező géplény, a szolaszi Midore között zajlik – s előbbi gondolatmenete mindig alulmarad az utóbbiével szemben.

Az is lényeges, hogy Karinthy Frigyesnek már az I. világháborús prózájában érzékelhető, amit Balogh Gergő csak az 1930-as évekbeli Karinthy-prózával kapcsolatban fogalmaz meg, mégpedig, hogy az ember és természet viszonyát felváltja az ember és gép viszonya.³⁸ Ezt a felcserélődést erősíti meg az is, hogy az *Utazás Faremidóba géplényei* szervesen mivoltuk ellenére azt mondják: „a szolaszi maga a természet”.³⁹ Karinthy későbbi, Balogh által elemzett *Három liter benzin. Ember és a gép* című szövege csupán megerősíti e karinthyi belátást: „Testvérünkkel kell fogadni a gépet [...] mi lenne, ha velük próbálnánk megcsinálni a *Természettel* való új testamentumot?”⁴⁰

Újabb közelítések az *Utazás Faremidóba* c. alkotáshoz

Karinthy Frigyes vizsgált szövegei egyértelműen sejtetnek egy ember utáni állapotot. Elbizonytalanodik az ember és gép közötti határvonal, és így a megszokott emberfogalom is elbizonytalanodik. Az ember és/vagy gép viszonyát centrumba helyező szövegeit olvasva úgy tűnhet, hogy Karinthy a hagyományos emberkép decentráálására törekszik. Hegedüs Géza kijelentése, melyben Karinthyt „jellegzetes humanistának”⁴¹ nevezte, aki „hitt az emberben, hitt a tudományban, hitt a kultúrában”⁴² – a fentiek tekintetében – annyiban mindenképp pontosításra szorul, hogy bár Karinthy „ostorozta – az irodalom modorosságaitól a közélet fonákságáig és az emberi kapcsolatok elgépiesedéséig – a társadalom elembertelenedését”,⁴³ mégis a természettudományos és technikai fejlődés produktumait helyezi az emberies helyére, ezzel kimozdítva az embert a humanizmusban elfoglalt centrumhelyzetéből. Hegedüs kijelentése tehát annyiban mindenképp revideálható, hogy bár Karinthy közel állt a humanizmushoz, ez nem a humanista embereszmény dicsőítésében, az ember szuverenitásában, vagy az én-központúságban nyilvánult meg, hanem sokkal inkább abban, hogy Karinthy nál előtérbe kerül a konkrét érzékszervi tapasztalat az elméletivel szemben.

Mivel a Karinthy *Utazás Faremidóba* című műveiből kiolvasható emberit dehumanizáló stratégia, a poszthumanista diskurzusban bontható ki, indokolt megvizsgálnunk a poszthumanizmust és irányza-

38 BALOGH Gergő, *I. m.*, 113.

39 KARINTHY, *UF*, 57.

40 KARINTHY Frigyes, *Három liter benzin. Az ember és a gép* = Pesti Napló, 1931. július 19., 82.évf./162. szám, 38.

41 HEGEDÜS Géza, *Irodalmi arcképcsarnok* =

42 HEGEDÜS, *i. m.*

43 *Magyar életrajzi lexikon*, szerk. KENYERES Ágnes =

44 Pramond K. NAYAR, *Posthumanism*, Cambridge – Malden, Polity Press, 2014, 3–4. Idézi: NEMES Z. Márió, *Ember, embertelen és ember utáni: a poszthumanizmus változatai* = Helikon, Irodalom- és kultúr- tudományi szemle, 2018/4., 376–377.

45 Claire COLEBROOK, *Sex After Life: Essays on Extinction Vol. 2.*, London Open Humanities Press, 2015, 141.

46 HORVÁTH Márk – LOVÁSZ Ádám – NEMES Z. Márió, *A poszthumanizmus változatai. Ember, embertelen és ember utáni*, Budapest, Prae Kiadó, 2019, 44.

47 KARINTHY Frigyes, *A rekonstruált ember* = Uő., *A negyedik halmazállapot*, Budapest, Arión Kiadó, 2011, 93–94.

48 Balogh Tamás, az *Egy életmű és töredékei* című írásában többször is utal a Karinthy életmű töredékességére, illetve a még kiadatlan szövegekre. Ld. BALOGH Tamás, *Egy életmű és töredékei (A Karinthy-filológia múltja és lehetséges jövője)* = Forrás, 2005/1., 51–53.

49 KARINTHY, *UF*, 25.

50 HORVÁTH – LOVÁSZ – NEMES Z., *I. m.*, 22.

taik, illetve Karinthy Frigyes művének helyét ebben a kontextusban. Előljáróban fontos megjegyezni, hogy a vizsgálatnak nem célja, hogy bizonyítsa, Karinthy kimozdítható a 20. század humanista írói közül, csupán azt kívánja bemutatni, hogy az *Utazás Faremidóba* című kisregénynek van-e, s ha igen, akkor milyen lehetséges olvasata a jelenkori kutatások tükrében.

A poszthumanista diskurzusnak módszertani és ideológiai háttérét Pramond Nayar összegzi a *Posthumanism* című munkájában. Nayar azt írja, hogy „a poszthumanizmus csupán utal arra az ontológiai állapotra, ahogy sok ember él jelenleg, tehát kémiai, műtéti vagy technológiai úton módosított, átformált testekkel vagy közeli, hálózatos kapcsolatban gépekkel és más organikus formákkal. Másfelől a »poszthumanizmus« főleg annak kritikai megtestesüléseként az ember új konceptualizációjára tesz kísérletet. [...] érdeklődésének terében egyebek mellet a technológiailag módosított ember, a hibridizált életformák, az állatok társadalmiságának új felfedezései, valamint az élet új megértése áll. [...] Erre a meghaladásra – ti. a kritikai poszthumanizmusra – azért van szükség, hogy az embert olyan elrendeződésként vehesse számba, ami együtt fejlődik más életformákkal, és egybeolvad a környezetével és a technológiával.”⁴⁴

Ami Karinthy szövegeit illeti, azonnal kizárhatjuk a poszthumanizmus azon ágát, mely az embert leginkább decentralizálja, melyben megszűnik létezni az egyén és a közösség, nevezetesen a Claire Colebrook által megfogalmazott kihalás-etikát.⁴⁵ Ez az elmélet ugyanis kizár mindent, ami az emberi közösséggel, az ember jövőjével kapcsolatos. A kihalás-etikában megfogalmazódik, hogy „[a]z a világ, amelyben kihalunk, egy olyan poszthumanisztikus világ lesz, ahol a »mi« – és bármilyen emberi közösségiség – elképzelhetetlen lesz.”⁴⁶ Bár *A rekonstruált ember* (1914) című szövege valami efféle világról tudósít: „a tökéletlen szerves emberek [...] belátták, hogy abban a formában, ahogy eddig éltek, semmi szükség nincsen már rájuk: [...] *mindnyájan* nyugodtan *meghaltak* és elporlaktak.”⁴⁷ Karinthy azon szövegei, amelyekben az embert teljesen decentralizáló, az emberiség teljes kihalását tematizáló diskurzus kerül centrumba, az (ismert)⁴⁸ életmű kisebb hányadát képezik. Az *Utazás Faremidóba* szövegében is felfedezhetjük valami hasonló jelenség leírását: „az ember [...] minden alkotásában arra törekedett, hogy önmagát is megalkossa, újra és tökéletesebben, hogy aztán megszűnjön lenni, mint felesleges agyagminta, amibe az ércet öntötték”⁴⁹ – azonban itt – ahogyan azt később látni fogjuk – sokkal inkább valamiféle átalakulásról lesz szó.

A kihalás-etikánál enyhébb formája a poszthumanizmusnak a kritikai poszthumanizmus, amely „kísérletet tesz a humanizmus megértésére és dekonstrukciójára, nyomon követve annak belső feszültségeit és fogalmi ellentmondásait.”⁵⁰ A poszthumanizmus ezen ágát is az ember decentralizálására való törekvés jellemzi, azonban itt nem az ember teljes eltűnéséről van szó, hanem az embernek, mint a létezés középpontjának kimozdításáról. „A kritikai poszthumanizmus eluta-

sítja az ember kivételességének és a többi életformától való elkülönültségének, valamint a[z] [...] többi életforma feletti dominanciaként megnyilvánuló antropocentrizmusának humanista elképzelését.”⁵¹ Az *Utazás Faramidóba* is az embernek a világban betöltött, kitüntetett szerepét rombolja le egyrészt már a szolaszik létezésével is, hiszen azok eleve nem az embert tartják élőnek. Másrészt azáltal, hogy utal a szolaszik által irányított földi, illetve Földön észlelhető jelenségekre, melyek az embert is érintik: „egy e célra szolgáló szerkezetből sugarakat bocsátott a Föld testére, [...] a sugarak forró vizet váltottak ki a beteg testből”⁵²; „felfelé mutogatott, arrafelé, ahonnan ő, Midore, a pusztító sugarakat bocsátotta felénk, s ahonnan a mikroszkópon át lenézett rájuk”⁵³ – ezzel is kiemelve, hogy nem mindent az ember irányít. Természetesen ettől még nem válik Karinthyból a kritikai poszthumanizmus egyik előfutára, mindenesetre érdekes kettősség figyelhető meg a kisregényben, mintha Karinthy szembe állítaná a humanizmus emberközpontú, az embert mindenek fölé helyező világát a poszthumanizmus non-humán, az embert decentraláló elképzelésével. Ezt a kettősséget, már az a tény is tételjezi, hogy egy egyértelműen non-humán világban Gulliver meséjét sokáig körülengí az a megállapítás – ti. a szolaszikkal kapcsolatban –, hogy „ilyen művet csak emberi kéz hozhatott létre”⁵⁴ –, ezzel Gulliver az embert a világ középpontjaként tételjező, az embert mindenek fölé helyező humanizmus/humanista látásmód képviselőjévé lép elő (míg ezzel szemben Midore az ember nélküli világ elsődlegességét emeli ki.)

A kisregény harmadik fejezetében Gulliver és Midore beszélgetését olvashatjuk az agyról. A diskurzust egyértelműen átható irónia kiténik abból, hogy Midore a szókratészi módszert alkalmazva mondja el álláspontját Gullivernek. Míg Gulliver a fogalom magyarázatához embereket, nagy gondolkodókat idéz, addig Midore a szolaszi agy betegségéhez hasonlítja az emberi gondolkodást. Azt mondja, hogy a beteg szolaszi „úgy beszél agyáról, erről az egyszerű és jelentéktelen műszerről, mely csak használata révén ér valamit, mintha az volna a világ.”⁵⁵ Ebből is látszik, hogy a szolaszik mindent, ami emberközpontú, azt betegségként tételjeznek. A kisregény ötödik, hatodik és hetedik fejezetében, Gulliver megpróbálja meggyőzni Midoret „fajtánk dicső és mindenekfölötti”⁵⁶ szuverenitásáról úgy, hogy azt mondja, „öztön szerve”-ből kifejlődik a „Tudat szerve”, melynek segítségével az ember – „igájába hajtva a nyers és ostoba anyagban rejlő erőket”⁵⁷ – uralhatja a világot. Ezzel szemben Midore azt állítja, hogy az ösztön és a tudat szerve nem egymásból, hanem egymás mellett fejlődik ki, s megfigyelései alapján mindig az előbbi győzedelmeskedik, ezáltal az ember önmagát pusztítja: „a doszirék éppen csak arra használták a Földet, hogy kibújjanak belőle, s aztán, hála az ösztön szervének, egymásnak estek”⁵⁸ – így az ember hiába tanulta meg használni a halhatatlan anyagot, az ösztönének köszönhetően nem képes arra, hogy „diadalmaskod[jon] anyagon és halálon”.⁵⁹ A tudatot és az ösztönt Midore két kézhez hasonlítja, melyek közül az egyik épít, a másik rombol: „[k]ét szerv, homlokegyenest ellenkező

51 Uo., 23.

52 KARINTHY, *UF*, 50.

53 Uo., 51.

54 Uo., 26.

55 Uo., 39–40.

56 Uo., 46.

57 Uo., 47.

58 Uo., 52.

59 Uo., 53.

60 Uo., 53–54.

61 HORVÁTH – LOVÁSZ
– NEMES Z., *I. m.*,
18.

62 ABÁDI NAGY
Zoltán, *A relativizá-
ló modernitás kog-
nitív narratívái.*
*Jonathan Swift és
Karinthy Frigyes
Gullivere = Filozófiai
közöny, 2018/2. =*

célnak a szolgálatában, az egyik az életet keresi, a másik a halált. E hiba révén kétféjű torzszülött minden ember, el kell pusztulnia, mihelyt a két félteke, az ösztöne és a tudaté, egy bizonyos fejlődési fokon összeszorul, s megfojtja egymást, mint a közös barázdába került két mag.”⁶⁰

Ezek alapján azt mondhatnánk, hogy az *Utazás Faremidóba* a humanista és a poszthumanista felfogás szembeállításának allegóriája, azonban azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a kisregény záróakkordjában az ember szolaszivá válásának körülményeiről kapunk képet, s itt be kell vonnunk elmélkedésünkbe egy újabb irányzatot, mégpedig a transzhumanizmust.

„[A] transzhumanizmus egyfajta popkulturális poszthumanizmus, amely a poszthumanizmus kifejezésen egy technikailag továbbfejlesztett, feljavított, gépiesedett embert ért. A transzhumanizmus a technológiát úgy veszi számításba, mint ami hozzáad a humanizmus által meghatározott és stabilnak mondható emberi esszenciához.”⁶¹ Ha ezt figyelembe vesszük, máris világossá válik, hogy Karinthy szövege valami ehhez hasonló tökéletesítésben látja a humanizmusnak, a háború miatt meggyengült ideájának – ti. az ember szuverenitásának – a megoldását. Ebből is látszik, hogy Karinthy Frigyes szövege egyrészt eltávolodni látszik az emberi lényeg esszencialista felfogásától; másrészt előremutató abban a tekintetben, ahogyan az emberit decentralja. Mindent összevetve mégis azt kell mondanunk, hogy Karinthy kitart egyfajta a transzhumanista és a kritikai poszthumanista közötti, de mindezek ellenére egzisztencialista felfogás mellett. Ez a kijelentés abban az esetben is megállja a helyét, ha figyelembe vesszük, hogy Karinthy szövegeit nagymértékben áthatja az irónia. Az *Utazás Faremidóba* felütése az I. világháború kirobbanását állítja elénk. A kisregény valójában „a háborús pusztítás és a háborús mentalitás gyilkos satírájának tekinthető.”⁶² A kisregény iróniája éppen az, hogy mivel a szolaszik hiányában vannak az *emberi* tudatnak, ezért nem képesek a valódi pusztításra, melyre az emberi világ kétséget kizáróan igen.

BAKA L. PATRIK

A kontrafaktumok zsáneregenealógiája és angolszász alfái

A spekulatív fikció berkein belül íródó alkotások elemzésekor különösen fontos, hogy tisztában legyünk a zsánerek és szubzsánerek kapcsolatrendszerével, s egyáltalán azokkal a terminusokkal, melyekkel az egyes műcsoportokat illetik.

Elsősorban talán azt szükséges tisztáznunk, hogy az *alternatív irodalom* esetében – ami ugyancsak a spekulatív fikció szinonimája, mint ahogy a *perem-*, *zsáner-* és esetenként a *populáris irodalom* is, noha ez utóbbi kifejezés alatt sokan nagyobb kategóriát értenek, és ide sorolnak minden olyan könyvet, ami minőségétől függetlenül különösen népszerű, illetve elnyeri a bestseller státuszt – a *műfaj* és *alműfaj* terminusok képlekenyen használhatók. Néhányan csak a legfőbb irányzatokat hajlamosak a *műfaj* – vagy *zsáner*, *irányzat*, *kategória* – kifejezéssel illetni, és minden ezektől származó vagy ezekről leszakadó ágat *alműfaj*ként – vagy *szubzsáner*ként, *alirányzat*ként, *alkategóriá*ként – emlegetnek, ezzel a megközelítéssel azonban legalább két probléma van. Egyrészt nincs egyezés abban, hogy pontosan hány kategória is volna feltüntethető *legfőbb*ként – noha természetesen él bizonyos hagyomány –, illetve az sem mindegy, hogy a spekulatív fikciót mint olyat „egy családfeleget” határozzuk meg, vagy inkább egy skálaként tekintünk rá, melyen bizonyos kritériumrendszerek szerint helyezkednek el az alkategóriák és az egyes művek. Másrészt van egy terminológiai-esztétikai probléma is, hiszen ha többdimenziós családfaként rajzoljuk fel az egyes irányzatok hálóját – ami alatt azt értjük, hogy az eredők közt nem feltétlenül csak két „szülő” zsáner volna feltüntethető az „előző generációs szinten”, s azt is, hogy ezeknek nem szükséges egyazon „generációs lépcsőn” elhelyezkedniük –, úgy a *műfaj* és *alműfaj* terminusokkal mindössze két „generációs szintet” tudnánk jelölni, s az ezek után következőket – mert az ilyenek léte joggal feltételezhető – már „al-alműfajnak”, vagy „al-al-alműfajnak” kellene titulálnunk, ami valljuk be, kissé nevetséges volna. Ennek elkerülése végett mi úgy látjuk, a *műfaj* és az *alműfaj* kifejezések a „zsáneregenealógiai táblán” elhelyezkedő „zsáneregenerációs szintek” bármelyikére érthetők, ha valamely irányzatnak az eredőjét – „ősét” – illetve leágazását, következményét – „utódját” – kívánjuk meghatározni velük. Mi ebben az értelemben viszonyulunk hozzájuk, s a továbbiakban így használjuk őket.

A spekulatív fikciót (SF) mint kifejezést először Robert A. Heinlein használta, egy 1948-as esszéjében,¹ akkor még a sci-fi (science ficti-

1 Robert A. HEINLEIN, *On Writing of Speculative Fiction* = L. A. ESHBACK (szerk.), *Of Worlds Beyond*, Advent Publishers, [h.n.], 1947. Online elérhető: http://mab333.weebly.com/uploads/3/2/3/1/32314601/writing_sf_-_01_on_the_writing_of_speculative_fiction.pdf

2 Az ismeretközlő irodalmat az ismeretterjesztő- és szakirodalom alkotja, s ide tartozik a memoároktól kezdve a sajtócikkeken át az útirajzokon keresztül egészen a szaktanulmányokig terjedően minden olyan szöveg, amely a mi valóságunk megragadására tesz kísérletet.

3 Noha egy kissé sajátos elosztásban, de a két szövegcsoporthoz kapcsolódóan érdekesen értekezik a következő cikk: Zemen MARRUGI, , *Those Who Can, Teach!*, 2013. = <https://zemen-marrugi.wordpress.com/tag/classroom-poster/>

4 Másként: alternatív történelem, aliohistorizmus, uchronia, paratörténelem stb.

5 Ezt a felfogást remekül ábrázolja a World Weaver Press *What is 'speculative' fiction?* című írásának csatolt ábrája, a következő felületen: <http://www.worldweaverpress.com/blog/what-is-speculative-fiction>

6 Vö. David GERROLD, *Worlds of Wonder: How to Write Science Fiction & Fantasy*, Writer's Digest Books, Cincinnati, Ohio, 2001, 22–23, 31–38.

7 Eszerint kategorizál többek között Sally EMBER, *The Politics of Speculative/Science-Fiction* című cikke is, mely itt érhető el online: <https://sallyember.com/2014/07/10/guest-post-the-politics-of-speculative-science-fiction/>

on) szinonimájaként. Részben emiatt, másrészt pedig, mert közkeletű rövidítésének kezdőbetűi mindkét fogalmat jelölhetik, sokan még mindig ebben az értelemben alkalmazzák. A terminus az 1960-as, '70-es években terjedt el, mai jelentését azonban csak a 20. század végén nyerte el, mint a „mi van, ha...?” kérdésen és az arra adott lehetséges válaszokon alapuló fikciók gyűjtőneve. Ez a típusú irodalom a valóság – „normális” – elemeit nem valós – paranormális – elemekkel konfrontálja, cselekményét pedig eköré az ütközés köré építi. Innen nézve az SF a mainstream vagy szépirodalom párjaként tüntethető fel, s a kettő együtt alkotja mindazt, amit a köznyelvben irodalomként, pontosabban fikciós irodalomként emlegetünk. Csupán csak a teljesség kedvéért jegyezzük meg, hogy ez utóbbi az ismeretközlő² – a köznyelvben is használt angol kifejezéssel élve non-fiction – irodalommal karöltve adja ki az ember által írt szövegek teljességét.³ Fontos azonban hangsúlyozni, hogy az eddig és alább feltüntetett kategóriák mindegyike egyfajta ideaként kezelendő, hiszen határaik hol elmosódnak, hol pedig nagyon könnyű a rajtuk való átjárás.

A „mi van, ha...?” kérdés különböző módon történő megfogalmazásai a spekulatív fikció egyes zsánereinek alapját adják. Úgy mint: „Mi lenne, ha a futuristák technológiai innovációi mindennapossá válnának?”; „Mi van, ha létezik egy olyan világ, ahol a mágia a valóság része?”; „Mi van, ha léteznek szellemek és vérfarkasok?”; „Mi lett volna, ha másként alakul a történelem?”. Ezek a kérdések alapozzák meg a sci-fi, fantasy, horror és kontrafaktuális⁴ narratívákat, melyek egyszersmind a spekulatív fikció legfőbb zsánereinek kvartettjét is alkotják. Ezt a négyest bizonyos szempontok szerint bővíteni és csökkenteni is lehet. Például a krimi – esetleg a történelmi regény – is feltüntethető volna, mint ötödik főműfaj, ennek feszes mainstream kapcsolódásai és hagyománya azonban inkább sodorják egy köztes sávba a két típusú fikciós irodalom közé. Mindez azonban a horrorról is elmondható, minek okán több helyütt ezt sem – vagy csak részben⁵ – találjuk a spekulatív fikciós irányzatok sorában, s annak is megvan a maga hagyománya, hogy a kontrafaktumokat is a sci-fi részeként tüntessék fel, egyetemben a disztópiákkal, utópiákkal, apokaliptikus és posztapokaliptikus művekkel, és a szuperhős-fikciókkal. Eszerint az értelmezés szerint az SF-nek pusztán két fajtája van, az pedig a sci-fi és a fantasy, s amíg az előbbi a mi univerzumunkról szerzett ismereteink kiterjesztése, addig az utóbbi annak törvényszerűségeitől eltérő logikát követ,⁶ az összes többi irányzat pedig ezek alá szerveződik.⁷ Amennyiben azonban a sci-fi-re, mint a tudományos eredményeket továbbgondoló műfajra tekintünk, úgy ezen irányzatok mindegyike kivonható az égisze alól, és az alternatív irodalom fő kategóriáiként is prezentálhatók. Mi az SF négy fő zsánere mellett tesszük le voksunkat, s az ezeken felül feltüntetett szövegcsoportokat, az alternatív történelmet leszámítva a science fiction alá soroljuk, mivel mindegyikük a jövőbe helyezi cselekményét,

míg a paratörténelem műfaját egy más típusú, a múlt átírására irányuló kérdés és narratíva szervezi.

A négy fő kategória szubzsánerei voltaképpen azok kontaminációjából jönnek létre, s ezekből már csak az első leszármazási szinten is annyi van, hogy annak bemutatása legalább egy különálló tanulmányt igényelne. Lássunk mégis néhányat, különösebb kifejtés nélkül: a fantasy és a horror románcából születnek a gótikus történetek és a dark fantasy, melyek az éjszaka gyermekeivel, a vámpírokkal, vérfarkasokkal, szellemekkel való vérgőzös találkozásokat prezentálnak, tele félelemmel és szorongással. A fantasy és a sci-fi teremti meg az űroperákat, ahol bár a cselekmény a jövőben – vagy épp egy igen távoli galaxisban –, a képzelet határáig fejlesztett technológiával, intergalaktikus birodalmak küzdelmeként jelenik meg, mégis, a szuperfejlett szerkezetek itt pusztán díszletek maradnak. S lássuk a fantasy harmadik lehetséges vegyületét is, most az allohistorizmus-sal, ami olyan alternatív múltakat rajzol, ahol a mágia valamilyen formában része a mindennapoknak. Az uchróniák és a science fiction találkozásából vezethetők le például az időutazásos regények, de bizonyos értelemben maga a steampunk is, már ha annak közvetlen eredőjét, a cyberpunkot a sci-fi leágazásaként prezentáljuk. A lista nagyon hosszan bővíthető volna, mi azonban erre most nem vállalkozunk, hiszen ezt – legalábbis részben – több tanulmány is elvégezte már.⁸

Nem léphetünk viszont tovább a punk irányzatok tárgyalása nélkül, amelyek az imént jelzett és érzékeltetett zsánerburjánzást úgy sokszorozzák meg, mint a szingularitás tenné a technológiai fejlődéssel, s úgy törik megannyi irány felé, ahogy a prizma a fényt. Mindegyikük megnevezése magába olvasztja az inspirálójukként is felfogható cyberpunk fogalom -punk tagját, jelölve szándékolt, felforgató és kerettelen viszonyulásukat a korábbi konvenciókhoz.⁹ Lássunk néhányat a megszámlálhatatlan válfaj közül:

- ☞ gothpunk (gótpunk): a sci-fi és a gótikus rémmesék vegyülete. Utóbbiakból elsősorban a szörnyeket és a hangulatot veszi át, előbbiből pedig a tudományos magyarázat igényét, azaz, igyekszik magyarázatot adni azok létére. Pl. a vámpírok egy vérbaj folytán jöttek létre.¹⁰
- ☞ elfpunk (tündepunk): a fantasy, pontosabban az urban (városi) fantasy egy leágazása, ahol a tolkien-i mitikus fajok (pl. tündék, törpök stb.) városi közegben jelennek meg.
- ☞ splatterpunk (loccsanó punk): a horror egy különösen brutális leágazása.
- ☞ dreampunk (álompunk): a kiszámíthatatlanságot tökélyre fejlesztő, álomlogikát használó művek, az okkultizmus által megihletve. Estükben különösen fontosak az álomszimbólumok, melyek magyarázatait mesékből és álmoskönyvekből merítik.
- ☞ greenpunk (zöldpunk): nevezhetnénk környezetbarát sci-finek is, mely a tudatosan használt zöldenergián alapuló társadalmat ábrázol, kiiktatva a környezetszennyezést.

8 Magyarul a sci-fi irányzataira nézvést bátran ajánlható Sánta Szilárd kötete – SÁNTA Szilárd, *Mesterséges horizontok: Bevezetés a kortárs sci-fi olvasásába*, Parazita könyvek 7., Liliium Aurum, Dunaszerdahely, 2012. –, a fantasy kapcsán pedig Hegedűs Orsolya könyvében – HEGEDŰS Orsolya, *A mágia szövedéke. Bevezetés a magyar fantasy olvasásába I.*, Parazita könyvek 8., Liliium Aurum, Dunaszerdahely, 2012. – túl: KORNIA Zsolt, *A képzelet egy másik világa. Amit a fantasyról tudni illik*, Metamorf 3, Váci Mihály Megyei és Városi Művelődési Központ, Nyíregyháza, 1988, 14–18; DR. GALUSKA László Pál, *Tipologia fantastica (A fantasz-tikus irodalom tipológiájáról és műfajjel-méleteiből)*, Gradus, 2015/1, 21–38; VIDA Barbara, *A kortárs magyar fantasy női vonulata I. – Moskát Anita: Babel fia; Horgonyhely*, Opus, 2016/3, 74–92.

9 Vö. Mark BOULD, *Cyberpunk* = David SEED (szerk.), *Companion to Science Fiction*, Blackwell Publishing, London, 2008, 217–218.

10 Vö. <http://www.watt-pad.com/16462937-sf-sub-genre-definitions-gothpunk>

11 A felsorakoztatott irányzatok bemutatását lásd: Jeff VANDERMEER – S. J. CHAMBERS: *The Steampunk Bible. An Illustrated Guide to the World of Imaginary Airships, Corsets and Goggles, Mad Scientists, and Strange Literature*, Abrams Image, New York, 2011, 54–55., és a <http://www.wattpad.com/story/616257/parts> illetve a <http://www.sf-encyclopedia.com/oldalak> vonatkozó szócikkeiben.

12 Ennek egyik rokonát mellékletben közli a következő dolgozat: Powen Alexander SHIAH, *Aspects of Science Fiction as Presented in the Novel Foundation by Isaac Asimov*, 2001–2002. = <https://www.sccs.swarthmore.edu/user/s/06/powen/populaer/ScienceFiction.pdf>

- ☞ biopunk: amíg a cyberpunkban hackerek, addig itt biohackerek működnek, és a virtuális univerzumokat jelentő szoftverek helyett az élő organizmusok DNS-ét manipulálják, sok esetben mutánsokat hozva létre; a cyberpunk jövőképe a technológiai szingularitáson, a biopunké a felpörgött biotechnológián és szintetikus biológián alapul.
- ☞ nanopunk: az előbbi rokona, azzal a különbséggel, hogy a nanotechnológiában rejlő potenciál mélységeit aknázza ki.
- ☞ steampunk: kétféleképp használt kifejezés. Eredendően a viktoriánus éra gőztechnológiájának felturbóztatása, akár a mi fejlettségi szintünkre, de az adott kor társadalmának problémáival, világlátásával és divatjával. Mára gyűjtőterminus is, hiszen belső – kortörés és világ-megközelítés szerinti¹¹ – tagozódása értelmében az összes olyan irányzatot is értjük alatta, amely valamely történelmi kor technológiai szintjét pörgeti túl. Pl.: stonepunk, bronzepunk, castlepunk, clockpunk, dieselpunk stb.

Ezeken felül számos olyan irányzat is akad, ami egyszerűsnek számít, hiszen amíg a mythpunk kifejezést Catherynne M. Valente, addig a ribofunkot Paul di Filippo használja, kizárólag a saját műveire; előbbi posztmodern jegyekkel dúsitja a mítoszok világát, utóbbi pedig biotechnológiai ihletésű. Itt merülhet fel az önkényesség és a túlburjánzás gondolata: van-e bármi értelme az egyes kategóriáknak, ha szinte szerzőnként újabbak születnek? Véleményünk szerint az egyes ágazatok életképességét az idő előrehaladta bizonyítja vagy cáfolja majd. Hiszen a kellő távlat, és a rokon művek hiánya okán volt idő, amikor a steampunkot is egyszerűs zsánernek tartották, Gibson és Sterling *A gépezetét* értve alatta, noha nem is az volt az első *gőzbe-tyár* mű. Mára azonban a zsáner kánonja akkorára duzzadt, hogy nemcsak saját, belső kategorizációra volt szükség a pontosabb leírhatóság miatt, hanem önálló monográfiákat és folyóiratokat is generált s tart fenn. Bizonyos -punk irányzatok tehát feltételezhetően egy lábjegyzetet, vagy azt sem jelentenek majd a spekulatív fikcióval foglalkozó jövőbeni tanulmánykötetekben, míg másokra önállóakat írnak majd.

Az itt vázolt rendszer mindenekelőtt az általunk is preferált „genealógiai-konstrukciót” írja le,¹² léteznek azonban más ábrázolási módok is. Az SF megragadható például egy skálaként, amely a „hard” (kemény) és a „soft” (lágy) pólusok mentén szerveződik; előbbi a természettudományokra (kemény tudományok), utóbbi pedig a bölcsészettudományokra (az előbbihez képest „lágyabb” diszciplínák) utal, s az egyes művek aszerint helyezendők el ezen a skálán, hogy narratívájuk mely tudományterület által kutatott jelenségekhez áll a legközelebb. Egy hard sci-fi például, amelyet a tudatosan és pontosan integrált, naprakész természettudományos eredmények használata jellemez, értelemszerűen a „legkeményebb” pólushoz áll majd közel, ahogy egy nano-, bio- vagy cyberpunk mű is, míg az allohistorizmus már a „puhább” szakaszra kerül, hiszen humántudományi szempontrendszereket működtet. Ugyanez a helyzet a horrorokkal, amelyek az emberi tűrőképességet és a psziché szélsőséges

helyzetben tett megnyilvánulásait prezentálják, s a „leglágabb” térfélre kerülnének a fantasyk, amelyeket a tudományok helyett az ezotériával megspékelt fantázia vértéz fel. Az egyes „ötvet-műfajok” értelemszerűen legmarkánsabb jellemzőik szerint helyezkednének el ezen a skálán.

Többen halmazok révén látták leginkább megragadhatónak az egyes irányzatok viszonyát,¹³ mások genealogikus indák burjánzásaként,¹⁴ palettaként,¹⁵ táblázatként,¹⁶ megint mások pedig – és a felsoroltak közül számunkra ez a legkedvesebb – egy rendkívüli részletességgel és odafigyeléssel megfestett áramlásként.¹⁷

Alfa kontrafaktumok

Az alábbiakban az alternatív történelmi zsánert állítjuk fókuszba, annak három, iniciatív példáján keresztül, melyek révén az irányzat kánonképződési aktusai is nyomon követhetők. Másként szólva: az itt következő szövegek az uchronikus alternatív kánon márványoszlopainak számítanak. Státuszukat mi sem támaszthatná alá jobban, mintsem a tény, hogy a paratörténelemről értekező hazai kutatók is rendre erre a három műre hivatkoznak. A regények szerzői közül a kritika hármát is kapcsolatba hozott már a posztmodernnel – Dick a cyberpunk előfutárának, Gibson és Sterling pedig a zsáner megalapozójának számít –, Robinsont pedig a modern sci-fi meghatározó alakjaként tartják számon.

Az itt következő szakaszok cserélhető modulokként foghatók fel – ilyenformán egymás nélkül is olvashatók, listájuk pedig bővíthető volna –, és pusztán mikroelemzéseknek számítanak. Kánonalapozó szerepük, és a műfaj jegyeit sajátosan alkalmazó stratégiájuk révén kétségkívül megkerülhetetlen szövegekről van szó.

A három regény múlthasadás tekintetében is korszakhatárnak számít. Az első napjaink nyugati világának és ideológiájának legmarkánsabb kifordításában érdekelt, a második egy zavarba ejtő technológiai innováció felől teszi fel a kérdést: „milyen lett volna a múlt, ha korábban jött volna el a jövő?”¹⁸, a harmadik pedig úgy rajzolja meg az elmúlt hatszáz év világtörténetét, hogy lényegében kiveszi az európai fehér embert az azt alakítók sorából.

Philip K. Dick: *Az ember a Fellegvárban* (The Man in the High Castle)

– És ez a könyv milyen másik jelenben játszódik? – kérdezte Childan, kezében még mindig a Nehezen vonszolja magát a sás-kát szorongatva.

Betty válaszolt rövid szünet után:

13 Lásd: Annie NEUGEBAUER, *What Is Speculative Fiction?*, Annie Neugebauer, 2014. = <http://annieneugebauer.com/2014/03/24/what-is-speculative-fiction/>; Adam HEINE, *Speculative Fiction: Diagram*, Adam Heine, 2012. = <http://www.adamheine.com/2012/08/speculative-fiction-diagram.html>; *Map of speculative fiction*, Clare Light, 2006. = http://clairelight.typepad.com/seelight/2006/05/map_of_speculat.html

14 Lásd: VILANA Réka, *Zsánerek és korcsoportok, így neveld a regényedet*, 2015. = <http://igynevel-daregenyedet.blogspot.sk/2015/11/zsanerek-es-korcsoportok.html>. A cikk írója az egyes SF irányzatok tónusváltásaira koncentrálna a megcélzott olvasói korcsoportok tükrében.

15 Lásd: Victoria SNELLING, *Genres and sub-genres*, Boudica Marginalia, 2012. = <http://boudica-marginalia.blogspot.sk/2012/02/genres-and-sub-genres.html>

16 Lásd: Charles YELLOWITZ, *Stepping into Science Fiction*, Legends of Windemere, 2015. = <https://legendsofwindemere.com/2015/01/26/stepping-into-science-fiction/>

17 *The History of Science Fiction*, Wardshelley = <http://www.wardshelley.com/paintings/pages/full-pics/HistSciFi2.jpg>

18 Vö. URBAN DICTIONARY, *Steampunk* (szócikk) = <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=steampunk>

19 Philip K. DICK, *Az ember a Fellegvárbán*, ford. GEREVICH T. András, Agave Könyvek, Budapest, 2003, 94.

20 *Uo.*, hátlap

21 A cím az *Ószövetség* *Prédikátor* könyvéből származik. Lásd: HEGEDŰS, *I. m.*, 147.

22 Noha a magyar szakirodalom átvette a Szélpál Livia fordításában szereplő „divergáló pont” formát (eredetiben point of divergence), szerencsésebbnek tűnik a divergenciapont használata, mivel nem maga a pont divergál. Az észrevétel Mekis D. Jánostól származik. Vö. Gavriel D. ROSENFELD, *Miért a kérdés, hogy „mi lett volna, ha?” Elmélkedések az alternatív történetírás szerepéről*, ford. SZÉLPÁL LÍVIA, Aetas, 2007/1, 151.

23 *Uo.*, 214.

– Amelyikben Japán és Németország vesztik el a háborút. Mindhárman némán ültek.¹⁹

Saját jelenünk felől nézve az iménti citátum pusztá ténymegállapítás. *Az ember a Fellegvárbán* univerzumában ez azonban korántsem ilyen egyszerű. A felmerült „miért?”-re a kötet első hazai kiadásának hátlapja így fogalmazza meg a választ:

Amerika, 1962. A rabszolgatartás újra legalis. A néhány túlélő zsidó álnéven bujkál. San Franciscóban a Ji King legalább annyira hétköznapi dolog, mint a telefonkönyv. Mindez azért, mert a szövetséges hatalmak elvesztették a második világháborút, és az Egyesült Államok területén most közösen osztozik a császári Japán és a náci Németország.

De azt mondják, létezik egy könyv. Egy betiltott könyv, amely egy másik világról szól.²⁰

A hátlapszövegben emlegetett mű – regény a regényben – a *Nehezen vonszolja magát a sáska* (*The Grasshopper Lies Heavy*),²¹ melynek jelenléte egyszerre önreflexió és a posztmodern által is kedvelt mise en abyme (kicsinyítő tükör) alakzat. PKD ugyanis nem elégedett meg egy pusztán húsbavágó divergenciapont²² mentén felépülő alternatív univerzummal, hanem művén belül, ugyancsak uchronikus regény formájában létrehozta annak párhuzamos univerzumát is. Ennek fényében négy fontos szempontot kívánunk hangsúlyozni:

I. A regény során világos lesz, hogy a *Nehezen vonszolja magát a sáska*nak voltaképpen két szerzője van. Az egyik értelemszerűen maga az író, Hawthorne Abendsen – kinek neve ugyancsak zsánérönreflexió, és a korai paratörténetek szerzői előtt való tudatos tisztelgés, gondoljunk csak a *P.’s Correspondence* szerzőjének, Nathaniel Hawthorne-nak a nevére –, a másik pedig a keleti jóskönyv, a *Ji King*. Utóbbi elkötelezett hívei életük választútjainál fordulnak a *Ji King*hez – ez a jelenség ugyancsak az allohistorizmus gondolatiságának rokona –, annak véletlenszerű felütésétől, és az adott oldalakon olvasható, kellőképp flexibilisen értelmezhető szentenciáktól pedig tanácsot, válaszokat várnak döntéseikhez. Hawthorne Abendsen ugyanezzel a gyakorlattal él, hiszen a *Nehezen vonszolja magát a sáska* is a *Ji King útmutatása* szerint íródott. Mindez tehát úgy is értelmezhető, hogy a regény sokkal inkább a jóskönyv, mintsem a hús-vér író szerzeménye, utóbbi ugyanis csak a *Ji King akaratának* egyfajta közvetítője. Észre kell azonban venni, hogy korántsem mindegy, mit és hogyan kérdezzük meg – a regénybeli szerző is ezen az alapon hangsúlyozza önmaga fontosságát:

– A könyv és én – mondta Hawthorne –, már régen kettéosztottuk a szerepeket. Ha megkérdezném, miért írta a *Sáskát*, a saját részemről mondanék le. Hiszen a kérdésben az rejlik, hogy én semmit nem tettem a gépelésen kívül. És ez nem igaz, nem is illene...²³

A mi jelenünk felől nézve mindez egyszerű érdekességnek is tételezhető, egy olyan univerzumban azonban, ahol a fél világ a *Ji King* jóslatai szerint él, egy általa írt regény még inkább kultikus értékkel bír.

II. A könyv több amerikai szereplője, többek között a főhőse, Robert Childan is az USA fénykorából származó tárgyak hamisításával foglalkozik, ami remek megélhetési lehetőségnek számít, hiszen az ilyen eszközökre óriási a japán kereslet. A hétköznapi tárgyak köré szőtt, vagy megöröklött legendák adnak az egyes eszközöknek *történetiséget*, ami által hatalmas összegekért lesznek eladhatók. A hamisítás alapja éppen az, hogy ez a történetiség nem ragadható meg, nincs fizikai kivetülése, kisugárzása, aurája, egyszerűen csak a köré szőtt – valós vagy fiktív? – történetek teremtik meg az értékét. Ez a jelenség ugyancsak a párhuzamos valóságok analógiája, s egyszersmind önreflexió, ami hangsúlyozza az egyes uchróniák azonos fajsúlyát (a mi univerzumunkkal).

III. A *Nehezen vonszolja magát a sáskában* szereplő, a mi világunk (ahol a szövetségesek nyerték meg a második világháborút) alternatívájának – ahol a náciok győztek – alternatívájaként – ahol pedig megint csak a szövetségesek – megjelenő univerzum ráadásul nem teljesen egyezik meg a mi világunkkal,²⁴

így nem egy önmagába forduló mintázatot prezentál, hanem mindenekelőtt Everett sokvilág-elméletét. John Gribbin egy könyv lapjain alapuló hasonlatára vetítve:²⁵ «amíg a második világháború eltérő végkimenetele adhatja a kötet első és utolsó oldalát, úgy az egyik-másik jelenséget enyhén módosító variánsokat egymás szomszédságában, vagy egymáshoz jóval közelebb álló oldalakként szükséges elképzelnünk, valahol a kötet első vagy második felében.

IV. PKD regénye ilyenformán kiindulási pontját adja annak a zavarba ejtően elbizonytalanító játéknak, mely szerint kétséges lesz, hogy ténylegesen melyik világ is a valóságos – ha létezik ilyen egyáltalán –, a sajátunk, vagy netán *Az ember a Fellegvárbané?* Elvégre, ha a regény hősei számára a *Sáska* elgondolkodtató és egyszersmind kizökkentő alternatíva lehet, úgy számunkra Dick opusa miért ne volna az? A szerző munkásságának mindenkori fundamentumát adják az ilyen és ehhez hasonló elbizonytalanító jelenségek, a valóságok és világok megragadása és leírhatósága, fel- és leépülése, kereteik leomlása, egymásba montírozódásuk, illetve mindennek hatása az egyénre és a személyiségre, mely utóbbi szabadságának határai éppúgy érdeklik, ahogy hatalomhoz való viszonya is.²⁶

Végül szükséges azt is megjegyezni, hogy *Az ember a Fellegvárban* 1962-es megjelenésével az allohistorikus regények reneszánsza és mindmáig tartó fénykora jött el. Azóta egyre csak szaporodnak a kontrafaktuális narratívák, a második világháború mint mülthasadás pedig – az *Uchronia* internetes oldal adatbázisa szerint is – a leginkább közkedvelt alternatív történelmi regényalap lett.

24 Amerikai elnök lesz például Rexford Tugwell, aki ideát „csak” Franklin D. Rooseveltt agytröszt-jének tagja és a New Deal egyik kidolgozója volt. Egyéb különbségek kapcsán lásd még: TAKÁCS Gábor – SZILÁRDI Réka, *A Mein Kampf, a Ji King és a telefonkönyv*, 33–55. = SZILÁRDI Réka (szerk.), *Ütköző világok: Tanulmányok Philip K. Dick műveiről*, Parazita könyvek 5., Liliium Aurum, Dunaszerdahely, 2010.

25 „A valóságnak nagyon sok, különböző változata létezik, amelyek valahogy »egymás szomszédságában« fekszenek, mint egy könyv lapjai.” = JOHN GRIBBIN, *A multiverzum nyomában*, ford. BOTH Előd, Akkord Kiadó, Budapest, 2010, 336.

26 Vö. KLAPCSIK Sándor, *Science fiction és történelem: utópia, szimulákrum, párhuzamos univerzumok*, Prae, 2005/3, 16–27. Különösen 26–27; Lawrence SUTIN, *Isteni inváziók: Philip K. Dick élete*, ford. SZÉCSI Noémi, Agave Könyvek, Budapest, 2007, 161.

27 William GIBSON – Bruce STERLING, *A gépezet*, ford. JUHÁSZ Viktor, Galaktika Fantasztikus Könyvek – Nagual Publishing, Budapest, 2005.

28 A steampunk kapcsán értekeznek jelen dolgozat szerzőjének egy integráló jellegű tanulmánya is: BAKA L. Patrik, *Teljes gőz-zel. Steampunk kalauz*, Partitúra, 2015/1, 57–91.

29 Vö. *Steampunk*, Wattlepad = <http://www.wattlepad.com/2435321-sf-sub-genre-definitions-steampunk>. A téma kapcsán lásd még: Roger LUCKHURST, *Science Fiction*, Polity Press, Cambridge, 2005, 212–213; Elizabeth GUFFEY – Kate C. LEMAY, *Retrofuturism and Steampunk* = Rob LATHAM, *The Oxford Handbook to Science Fiction*, Oxford University Press, Oxford, 2014, 434–447; Jeff VANDERMEER – S. J. CHAMBERS, *I. m.*

30 GYURIS Norbert, *Sci-fi, posztmodern, steampunk?*, Prae, 2005/3, 30.

31 Vö. Dani CAVALLARO, *Cyberpunk & Cyberculture: Science Fiction and the Work of William Gibson*, Athlone Press, London, 2000, 200–201.

32 Vö. GYURIS Norbert, *Metafikció, történelem és identitás a steampunk regényben. Alasdair Gray: Poor Things*, 218–219.

33 Simon SINGH, *Kódkönyv. A rejtjelzés és a rejtjeljejtés története*, Park Könyvkiadó, Budapest, 2007, 72–74.

William Gibson – Bruce Sterling: *A gépezet* (The Difference Engine)

Ha PKD művére mint a paratörténelmi irányzat térnyerésért felelős opusra hivatkoztunk, úgy William Gibson és Bruce Sterling alkotása, *A gépezet*²⁷ egy egészen új zsáner, s egyszersmind stílus és szubkultúra, a magyarosan *gőzvándálnak* vagy *gőzbetyárnak* fordítható *steampunk* életrehívásáért felel.²⁸

A *Wattlepad* szerint a steampunk olyan világot jelöl, ahol széles körben használják a gőz alapú technológiát, ezt azonban oly mértékig kiterjesztve, amire a mi viktoriánus korunkban nem volt lehetőség. Verne és Wells elképzelt szerkezetei és találmányai, a mi horizontunkból nézve anakronisztikus, a viktoriánusok felől azonban futurisztikusnak számító masinériák itt a mindennapok részét képezik. A 19. század cilinderes, fűzős, alsószoknyás, kamáslis kultúrája tehát olyan fejlesztésekkel szembesül, amelyek „ideát” csak az információtechnológiai forradalom bekövetkezése után váltak elérhetővé. A gőzbetyár világérzés azonban nem maradt meg pusztán populáris művészeti síkon, hanem egyszersmind társadalmi szubkultúrává is vált. Utóbbi olyan egyletek alkotják, melynek tagjai alternatív személyiségeket és életutakat találnak ki maguknak, viseletüket pedig úgy módosítják, hogy a legmodernebb, napjainkbeli fejlesztések is annak részét képezzék, csak épp az érának megfelelő külsővel felvértezve.²⁹ Gyuris Norbert, a zsáner jó ismerője így fogalmaz:

A steampunk [...] a múlt fantasztikus lenyomatának bizonyul, ahol nem a lehetséges jövő, hanem a lehetséges múlt alternatívája a kiindulópont [...] amely a múltba projektálja a huszadik század és a harmadik millennium kezdetének legtöbb társadalmi, szociális, kulturális és (egzisztenciál)filozófiai kételyét.³⁰

A Gibson – Sterling regény mintapéldája a *melankolikus steampunknak*, amely *nosztalgikus* ellentétpárjával szemben a felpörgetett gőztechnológia és a viktoriánus kor társadalmi egyenlőtlenségeinek kiterjesztése révén a potenciális alternatív világ árnyoldalait világítja meg. Ez a megoldás a steampunk allohistorizmuson túli, másik zsánerösétől, a cyberpunctól származik.³¹ Ezen felül, a *fantasy* jegyekkel bátran operáló gőzvándál-előfutárokkal szemben reális, *historikus* alapon szerveződik, ami az uchronikus eredő jelenlétét erősíti. Amíg a korábbi steampunk művek jórészt deus ex machina megoldásokkal operáltak, *A gépezetnél* már fokozottan hangsúlyos lesz a divergenciapont.³²

Charles Babbage angol matematikus kitűnősége és tragédiája ugyanott keresendő. A mestert nagyon zavarták azok a számításhibák, amelyekre emberi figyelmetlenség okán került sor, így egy olyan gépezetet kívánt létrehozni, ami lehetővé tenné ezek elkerülését.³³ Első számkülönbözeti gépezetének terve

meg is kapta a megépítéséhez szükséges állami támogatást, a szerkezet azonban sajnos nem működött, így a kijavított, második variáns már nem élvezte a korona (aranyának) bizalmát, s csak vázlat formájában maradt ránk. A Science Museum 1991-ben viszont vette a fáradságot, és apró költségvetéssel megépítette a gőzhajtású számító gépnek is nevezhető masinériát... ami pedig hibátlanul működött!³⁴ Innen nézve azt mondhatjuk, egy hajszálon múlt, hogy nem százötven évvel korábban tettük meg az első és egyszersmind legfontosabb lépést az információtechnológiai forradalom felé. A *gépezet* világában azonban megtették.

A több szálon futó cselekmény egy átrajzolt viktoriánus kori Angliában játszódik. A szigetország szuperhatalom, a brit gyarmatrendszer a fél Földre kiterjed, London a világ közepe. A Radikális Párt került hatalomra, melyet Lord Byron vezet, aki – eszerint – anno nem csatlakozott a görög szabadságmozgalomhoz (vagy legalábbis nem adta érte az életét).³⁵

H. Nagy Péter cselekmény-összefoglalójából kitűnik, hogy *A gépezet* az uchronikus művek frontján is új tendenciát indított, mégpedig a politikai/háborús múlthasadásoktól eltérő, alternatív technológián alapuló történeti stratégiát.

Metaforikus kapcsolások tekintetében a Gibson – Sterling mű ugyancsak kiérdemli a steampunk-alfának járó státuszt. Ezek legjava a gőz alakzatára épül, egymásba montírozva az antropomorf és mechanikus szinteket: az egyik karakter felszisszen, akárha gőzt engedne ki; alábbhagy a beszélgetés, mert az egyik félből kifogy a gőz; gépekként zihálnak a szeretkezők. Ezen felül a technológia több helyütt önreflexív módon tükröződik az elbeszélésben, például amikor optikai lencseként lesz azonosítható a látószög.³⁶

Kim Stanley Robinson: *A rizs és a só éve* (The Years of Rice and Salt)

Az iménti uchroniák egyaránt a nyugati kultúrát érintő radikális változásokra építenek, Robinson opusa azonban nem csak, hogy a Közel- és Távol-Keletre helyezi cselekménye fókuszát, de egyenesen ki is húzza Európa lakosságát a világtörténelem alakítóinak sorából. S hogy miként?

Felejtjük el az egész nyugati kultúránkat: a középkorban Európa lakosságának a 99%-át kiirtotta a pestis. A keleti és a távol-keleti birodalmak dominanciája érvényesül gazdasági, vallási, tudományos és művészi téren.³⁷

*A rizs és a só évében*³⁸ tehát felfüggesztődik a keresztény kultúrán felnöve nyugati társadalom világképe, minek okán a viszonyítási és ideológiai alapok is keleti tanok mentén szerveződnek újjá. A zsáner

34 Részletesebben lásd: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/science/nature/710950.stm>

35 H. NAGY Péter, *A képzelet nagymesterei – Dicktól Robinsonig* = KESERŰ József – H. NAGY Péter (szerk.), *Kontrafaktumok*, Selye János Egyetem Tanárképző Kara, Komárom, 2011, 41.

36 *Uo.*, 42.

37 SÁNTA Szilárd, *I.m.*, 61.

38 Kim Stanley ROBINSON, *A rizs és a só éve*, ford. URAM Tamás, Metropolis Könyvek, Budapest, 2009.

39 Vö. Jo WALTON, *Daily life and no Europeans: Kim Stanley Robinson's The Years of Rice and Salt*, Tor = <http://www.tor.com/blogs/2009/05/go-odbye-europe-kim-stanley-robinsons-the-years-of-rice-and-salt>

40 H. NAGY Péter, *A képzelet nagymesterei – Dicktól Robinsonig*, 27.

tekintetében ilyenformán nem csak egy újabb, katasztrófa alapú történeti stratégia szerveződésével szembesülünk, hanem a még mindig markánsan nyugat-orientált spekulatív fikció horizontjának elbizonytalanításával is, voltaképpen kiszólásként és önreflexióként.³⁹ Ugyanez érvényes arra a szakaszra, amikor a mű hősei a spekulatív gondolkodás kapcsán értekeznek és vetik el azt, amivel épp annak a jelenségnek mondanak ellent, ami őket is életre hívta.

Robinson regényének cselekménye valóban hatszáz évet ölel fel (1405–2002), ami már eleve az egyik legmonumentálisabb uchronikus eposzá teszi a művet. Amerika – amit „odaát” természetesen máshogy neveznek – felfedezése nem Kolumbusz, de a kínaiak eredménye lesz, a tudományos gondolkodás pedig az antik tudósok műveire épül. Ebből adódóan a nyugati kultúrán nevelkedett olvasó a regénykarakterek által alapművekként tételezett alkotások között bolyongva olykor nem kis elveszettség érzetet tapasztalhat.

Persze még mindig függőben van, hogy miként is ölelhet fel egyetlen mű cselekményideje – még ha ugyanannyi oldalas is – hat évszázadot. Robinson hősei különböző korokon, országokon, vallásokon és kultúrákon vándorolnak végig úgy, hogy *életeiket* a reinkarnáció érvényre juttatásával szövi egymásba a szerző. Minden *élet* után a bardónak nevezett köztes állapotba kerülnek – ahol emlékeznek az összes előző életükre –, így lehetőségük nyílik meg- és újratárgyalni a világról alkotott képüket, egyre csak gyülemlő tapasztalataik tükrében. A karaktereket az egyes szövegszakaszokon – életekben –értelemszerűen nem ugyanazon a néven nevezik, de testi és névbeli jellegzetességeik okán relatíve jól felismerhetők.

*A rizs és a só éve*i kapcsán is H. Nagy Péter irányítja rá a figyelmet néhány, elsőre apróságnak tűnő, de annál fontosabb részletre. Itt elsősorban a (természet)tudományos eredményekre gondolunk, amelyek – ha pontosak – az emberi közösség összetételétől függetlenül is léteznek, legyen bár eltérő, vagy más által bejárt a hozzájuk vezető út.

Ezzel Robinson regénye arra is utal, hogy az emberen túli (vagy azt megelőző) világot nem lehet megkerülni. Ha a felfedezések időbeli mintázata és konkrét megfogalmazása eltéréseket is mutat, a végkövetkeztetések rendre azt bizonyítják, hogy a fizikai-biológiai igazságokhoz (azok belátásához) így-vagy úgy, de el fog jutni az emberi elme.⁴⁰

13

14

BAKA VIDA BARBARA

Panelmagány és iszonyat Veres Attila novelláiban

1 VERES Attila,
Szorozva nullával =
Uó., *Éjféli iskolák*,
Agave Könyvek,
Budapest, 2018,
115.

2 Vö. SVÉBIS Bence,
Otthonatlan albérle-
tek, Kalligram,
2019/3., 93.

„...a világ körkörös mozgás, és ami üldöz, egyszer utolér.”¹

Veres Attila 2017-ben debütált íróként, *Odakint sötétebb* című regénye pozitív fogadtatásra talált az olvasóközönségnél és a kritikusok körében egyaránt, stílusa kapcsán pedig több elismert író neve is felmerült, például Howard Phillips Lovecrafté vagy Jeff VanderMeeré. Veres már a regény megjelenése előtt is gyakorta írt novellákat, melyeket többször is publikált a *The Black Aether* nyomtatott változatában. Novellái éppúgy, mint regénye, a weird jegyeit markánsan magukon viselik, melyek leginkább a különös események megmagyarázhatatlanságában, a megválaszolatlanul maradt kérdésekben, a fanyar humorban, az apró részletek felnagyításában és az ismeretlenről való félelemben figyelhetők meg, s amik a groteszk, visszataszító és zaklatott hangulat árnyalására szolgálnak.

Veres Attila *Éjféli iskolák* című novelláskötete a 2018-as Ünnepi Könyvhét alkalmával jelent meg. A tizenöt novellát tartalmazó kötet három fejezetre tagolódik, címük: *Testetlen-lelketlen*, *Éjszakai bőr*, *Nulla óra nulla perc*. A kötet végén Veres a novellák keletkezéstörténetéről is beszámol.

A novellákban az iszonyat nem a mi világunkból, hanem a transzcendensből érkezik, mely közeg a negatív élmények raktáraként is felfogható. A horror esetében a legtöbbször egypólusú túlvilágot tapasztalhatunk. A pokol egyre mélyebbre ránt, s az evilági borzalmak a túlvilágban folytatódnak. Veres novelláiban ezeket a borzalmakat a szokatlan, idegen dolgok megtapasztalása és az attól való félelem szüli s táplálja. Több novellájában is egy-egy valós férfifélelmet helyez a középpontba. A *Pornó éjfél után* a női nemi szervtől való retteget tematizálja egy vagina dentata történet által. A *Majd alszunk a hóban* a fullasztó párkapcsolatok poklát mutatja be, a *Nem elevenszülő* pedig egy démoni kapcsolat és az apaság szorongató érzését vegyíti. A szövegekben a félelem forrása az ismeretlen, ugyanakkor a fantasztikum nem minden esetben képezi annak részét, hiszen az több esetben is a mindennapok természetes velejárójaként jelenik meg.²

„Magyar népnek magyar horrort – írja Hegedűs Norbert, hiszen Veres történeteinek helyszínét jól ismert környezetbe ülteti – [...] a szerző a rögmagyar valóság (szegénység, alkoholizmus, családon

belüli erőszak), illetve az abszurd, fantasztikus és horrorisztikus elemek között ugrál [...], a kötet előrehaladtával pedig az elejtett utalásokból megtudjuk, hogy ezek az írások mind ugyanabban az alternatív valóságban, alternatív Magyarországon léteznek, ez pedig csak hozzáad a világ koherenciájához”.³

A *Pornó éjféli után* a kötet első szövege, bár mind közül a legrégebben íródott. Az elbeszélő egyes szám első személyben meséli el nekünk első szexuális élményét, amely bizarr véget ért. A szerző több szövegéhez hasonlóan itt is az abszurd megoldásokkal próbál tabukat dönteni. A hétköznapi kényes helyzeteket borzalommal tálalja, így változik át egy általános, kellemetlen stresszhelyzetből adódó félelem valóságos iszonyattá. Egyértelműen nem ez a kötet legmarkánsabb szövege, mégis több szempontból fontos. Először is ez a történet jelölte ki Veres Attila számára a csapásirányt a későbbiekhez. Másodsor, ez a novella a kötet szövegeinek legalább a felét áthatja, mintegy fűzérként működik. A kötet elolvasása után – és mellett – egy másik történet is összeállni látszik, még hozzá a *pornaftermidnight.com* című felnőtt tartalmú oldal mögött álló szereplők, dolgozók és nézők története, akik külön-külön is szerepelnek egy-egy novellában. Kétségtelen, a szövegnek igencsak sikerült hatást gyakorolnia, olyannyira, hogy néhány héttel a megjelenést követően meg-egyező címmel tűnt fel egy online felület...

A *Pornó éjféli után* színtere a fullasztó lakótelep, mely egyben a bezártság helyszínéül is értelmezhető, s amely a *Nem eleven szülő* című novellának is színteréül szolgál. Ez a közeg már csak azért is kedvez a horrornek és a weirdnek, mivel a valóságot veszi alapul. Viszonylag ritka jelenség ugyanis, hogy a lakótelepen élő szomszédok ismerjék egymást vagy jóban legyenek, ugyanakkor a vékony falak miatt hallják a másikat, így csak elképzelni tudják, ki vagy mi lakhat a szomszédban.

Veres Attila több novellája is ugyanazon a koncepción alapszik: a kiüresedett, unalmas életét élő férfi találkozik egy nővel, aki fenekestül felforgatja az életét, s aki iránt gyengéd érzéseket kezd táplálni. A nő végzetes csapást mér a férfira, s noha nem fizikai szinten, de lelki értelemben semmissé teszi őt. A *Nem eleven szülő* című szöveg a kötet egyik legizgalmasabbja, mely az abszurd, groteszk és fantasy elemek segítségével idézi elő a kívánt hatást. Leginkább Gaiman stílusával vonható párhuzamba, mind a megoldások, mind pedig a karakterek szintjén. A szöveg egy szerelmi kapcsolatba ad betekintést, miközben a férfi érzelmi fejlődését is prezentálja. A történet kettejük bonyolult kapcsolatáról, a nő eleve elrendelt feladatáról, védelmező szerepéről, a szülésről, és az elképzelt ideális partnerről szól, aki csak külsőségeiben tud eleget tenni a kívánalmaknak, s a valós szerelem mellett tökéletessége megfakul. Továbbá a novella görbe tükröt mutat a lakótömbéletről, a panellakók bezártságáról, az abból eredő feszültségről, valamint a férfitípusról, akiről a nőnek kell gondoskodnia, és akinek az apaság szerepétől úgyszintén félelmei vannak.

3 HEGEDŰS Norbert,
*Lovecraft a panel-
házban*,
<https://dunszt.sk/2018/11/02/lovecraft-a-panelhazban/>,
<https://dunszt.sk/2018/11/02/lovecraft-a-panelhazban/>
[2019.10.28]

4 VERES Attila, *Nem elevenszülő* = Uő., *Éjféli iskolák*, Agave Könyvek, Budapest, 2018, 42.

5 Uo., 47–48.

A történetet a név nélküli főszereplőnk elbeszélése által kapjuk, ami gyakori narrátori jellegzetesség Veres Attila szövegeinek esetében. Az ilyen típusú fokalizáció nagy hangsúlyt fektet a cselekmény elbeszélésén túl a karakter belső világának megismertetésére, gondolatait, lelkiállapotát közvetlenebb módon tudja átadni, mint egy heterodiegetikus narrátor. A novella elején főhősünk megismertet bennünket a helyszínnel. Nyár van, egy lakótelep forró lakásában élő fiatalember egyhangú életének sivársága rajzolódik ki az első mondatokban. Szociológiai, romológiai és pszichológiai közlönyökben publikál, hogy ne érezze feleslegesnek az egyetem elvégzését. Napjai nagy része pornófilmek nézésével, majd azok tagelésével telnek, vagyis a filmekhez kulcsszavakat rendel, hogy az érdeklődők hamarabb megtalálják a kívánt tartalmat. A hippi kinézetű lánnyal való első találkozás során a külseje alapján ítélik az újdonsült szomszédról:

Nem láttam benne semmi különöset, sőt, zavart is; túl kislányos volt a teste, girhesen vékony, a melle kicsi, a bőre nagyon barna, a haja fekete, a szemöldöke sűrű.[...] Rekedt volt a hangja, mintha az egész életét végigkiabálta volna. Nem bírok a rekedt hangú emberekben.⁴

Az új szomszédok kapcsolata az első benyomás ellenére hamar szexuális jelleget ölt, s főhősünk maga sem érti, de egyre vonzóbbnak látja a lányt:

Nem esztétikus szépség volt, nem olyan, amit meg akarsz őrizni, kiállítani egy vitrinben, és azt mondani, »ez szép«, hanem olyan, amit magad alá akarsz gyűrni, belé akarsz hatolni, meg akarod enni.⁵

A szépség meghatározása egyénenként változó, mint ahogy az is, miként módosulhat bennünk a szépség érzékelésének státusza. A *Nem elevenszülő* című novella főszereplője is érzelmei csapdájába esik, mikor beleszeret az új szomszéd lányba, aki, mint később kiderül, nem ember. Az eddig olvasott, realiztikusnak is mondható történet egyre abszurdabb és fantasztikusabb fordulatot vesz. A nő néhány hét után megszüli „gyermeküket”, egy bábót, mely a férfi lakásának virágmintás tapétával borított falára telepszik, hogy aztán további kis idő elteltével felfalva szülőanyját előbújjon bábójából. A novellában fellelhető anyamotívum a gyermekért való feláldozásban mutatkozik meg. A hippi lány küldetéséről és földi életének szerepéről mit sem tudva olvasóként elfogadjuk, hogy szerepe eleve elrendelt, mely szerep halála után a bábra száll. A szöveg mindeközben olyan természetességgel tálalja az abszurditást, hogy az olvasó könnyen elfogadja a karakterek döntéseit. A születendő „gyermek” a főhős mindig is vágyott álomnőjeként testesül meg, földi életének szerepéről nem kapunk információt, hasonló mágiát úzva, mint anyja, megvédi a férfit minden rá leselkedő gonosztól:

Nem emlékeztem, hogy van ilyen, de tényleg az ideálom. Pont ilyen nőt képzeltem magam elé, amikor tiniként a szexre gondoltam.

Kicsit telt, van rajta hús, szőke, kék szemű, kis orra pisze. Másnak tuti nem jönne be.⁶

A történet igazi tragédiája nem a hippi lány halálában, hanem az álomnővel való együttélésben csúcsosodik ki. A panellakás bezártságában a főhóst nem teszi boldoggá a tökéletes nő, kapcsolatukat hangos veszekedések határozzák meg. A férfi apja sorsára jut: gondjait ivással és a nő időnkénti verésével oldja, s mindennek okát a lakótömbélet bezártságával és a túlfűtött lakás állott nyári levegőjével magyarázza. A történet keretessé válik az apa-fiú párhuzam okán: „A sorsszerűség nem csak a felbukkanó, majd örökre eltűnő egzotikus nőalak toposzán keresztül mutatkozik meg, hanem a felnőttekből gyermekeikre átörökített, le nem zárható terhekben is.”⁷

Howard Phillips Lovecraft szövegeinek „tipikus konfliktusa abból táplálkozik, hogy a genealógiai kutatás során valamilyen »szakadás« vagy »oda nem illő« elem kerül a felszínre, mely visszamenőlegesen is átírja az egyén származástörténetét és az ettől elválaszthatatlannak tételezett szubjektumát.”⁸ Ez a folyamat megy végbe Veres Attila *Szorozva nullával* című novellájában is. „Ha a történetek álmok, akkor vannak olyan álmok, amiken tömegek osztoznak. Ilyen a lovecrafti fikció; ha a kezdedbe veszel egyet, akkor az első oldal környékén már világossá válik, melyik variánst olvasod: a főszereplő levelet kap, ami valamilyen ősi kúriába szólítja? Esetleg egy ásatáson találja magát, ahol idővel rémséges titkokat fedeznek fel a mélyben? Netán egy tudós új technológiát fejleszt ki, amivel olyan dolgokat lát, amiket embernek nem lenne szabad? Vagy a tengerek mélyén... stb.”⁹ Karakterei „sokszor csak elszenvedői az eseményeknek – időről időre kénytelenek szembesülni azzal, hogy az általuk ismert világ csak egy nagyon kicsi és korlátozott szelete az univerzumnak, amelyben olyan erők lakoznak, amelyek megértése meghaladja az ember intellektuális képességét.”¹⁰ Lovecraft hatása a kortárs irodalomra vitathatatlan, öröksége számos, egymással nem érintkező területen él tovább, művei nemcsak az irodalomra, hanem a játék- és filmiparra is hatással voltak. „Az antropocentrikus szemlélet kibillentése kétségkívül Lovecraft egyik legelőremutatóbb elgondolása volt.”¹¹ A Lovecraft-hommage-történetek legfőbb feladata tisztelni az író előtt, Veres Attila meglátása szerint azonban ez felesleges, hiszen Lovecraft írói fogásai és koncepciói mára a mainstream részei lettek.¹²

Fentebb már említettük, hogy Veres Attila több szövegének is a kiüresedett, nyűglődő életvitelt folytató férfi a főszereplője, valamint a férfit eddigi unalmas életéből kibillentő nő, aki idegenségével először a kíváncsiságot, majd a vágyat, míg később a rettegést váltja ki partneréből, hogy aztán az végül teljesen alárendelje magát a nőnek. A *Szorozva nullával* című novella konfliktusát is ez a helyzet alapozza meg. A főszereplő érzelmeinek átalakulása, fejlődése tehát ennél a szövegnél is megfigyelhető. Veres saját maga így nyilatkozik szövegéről: „Ebben a novellában bele akartam menni az életmű turisztikai kiállításának témájába; igyekeztem a lehető legtöbb elemet be-

6 Uo., 58.

7 SOMOSKŐI Beáta, *Utak utazói, városok elhagyói* = <http://kulter.hu/2019/01/utak-utazoi-varosok-elhagyoi/>, [2019.10.28]

8 NEMES Z. Márió, *A Pickman-paradoxon (H. P. Lovecraft és a vizuális reprezentáció)*, Prae, 2011/1., 2–11.

9 VERES Attila, ... *amiben a szerző elmagyarázza, hogy mire gondolt...* = Uő., *Éjféli iskolák*, 310.

10 KESERŰ József, *Lovecraft aktualitása* = <https://trafik.sk/13843/lovecraft-aktualitasa/> [2019.10.28]

11 Uo.

12 VERES, *l. m.*, 309.

13 Uo., 310.

14 VERES Attila,
Szorozva nullával, I.
m., 114–115.

melni, amit az életmű előtt tisztelgők is be szoktak. A történet így nem Lovecraft előtt tiszteleg, hanem a Lovecraftot másolók előtt.”¹³ A novellában valóban több lovecrafti elem fellelhető, ezek közé sorolandó a *Necronomicon* vagy a *Névtelek* Urak megemléítése, a halszerű és -szagú lények megjelenése, a furcsa „arab dialektusú” beszéd, a Lovecraftot idéző helység- és városnevek (Askathot, Kal-Kadath, An’samhar Dei, Al’r-Dagon) stb. A novella azonban a lovecrafti környezeten és eszközökön túl felépítésében és szerkezeti megoldásaiban éppúgy idézi a kozmikus rettenet megalkotójának írásművészetét.

A történetet az Abaddon Travels utazási iroda egyik kirándulásáról írt kritikaként olvashatjuk. Narrátorunk a kiránduláson részt vevő karakter, aki beszámolója segítségével próbál minél hitelesebb képet adni az utazásról, részletesen leírva annak minden egyes állomását. Sabesz 1984 az irodai munka és magánéleti jellegű problémái okán a kiegészítő tüneteit produkálja, amikor is lehetősége nyílik részt venni a már említett úton. Az utazástól várta unalmas életének felpozícióját, s a rémhírek ellenére úgy vélte, a közvetlen veszély majd ráébredési élete értelmére, ezáltal is könnyebben koncentrálna saját boldogságára. Ő maga pozitív változásként tapasztalta az élményt, az érdeklődőknek azt tanácsolja, hogy az úttal addig várjanak, amíg már nincs veszíteni valójuk. Kezdetét veszi a részletes leírás, s az olvasó számára hamar kiderül, hogy a mendemondák igazak, s a kirándulásból hirtelen rémálmaink legsötétebb medreibe találjuk magunkat. A főszereplő folyamatosan jelzi, hogy az út melyik részén leselkedhetnek ránk végzetes veszélyek, bár vele ezek közül egyik sem történt meg, így aztán maga az elbeszélés egészen a novella végéig csak fenntartja a veszély lehetőségét, amiről úgy érezzük, bármelyik sarkon szembetalálkozhatunk vele. Az út során közelebb kerül egy lányhoz, akivel közösen folytatják útjukat, majd együtt érnek el Askathot termeibe, ahol kiderül, hogy a lányt genealógiai gyökerei nagyanja révén ide kötik. A férfit választás elé állítják: élhet, amennyiben feleségül fogadja a lányt. Az ezt követő részek minden abszurditást felülmúlnak, mely abszurditást még ekkor is könnyed elfogadással és természetességgel meséli a főszereplő. A lány levágja magáról embertestét, mely mintegy bábként funkcionált számára évtizedeken keresztül, hogy aztán onnan előbújjon igazi énye.

A feleségem kúszott felém, oldalából újabb és újabb lábak nőttek ki, a bőrén friss szemek nyíltak, minden lépéssel csak nőtt és nőtt. [...] Minden testnyílásomon egyszerre hatolt belém, az ellenállás felesleges volt. [...] Azóta így élünk. Van egy faketresem a föld mélyén, ahová néha romlott ételt dobnak le. A feleségem más párokat is talált magának, neki mindegy, hogy férfiak vagy nők. [...] Időnként meglátogat. Utána két-három hét, amíg megszünök. A kicsik a szöveteimből rágják elő magukat, a bőröm alól bújnak elő, apró, ízelt lábaikkal szerkesztés szaladnak a sötét teremben, hogy élő húst keressenek maguknak, amit felfalhatnak.¹⁴

A nő, aki az esküvő után szörnyeteggé változik, horrorelemek segítségével domborítja ki a társadalom által a feleségekről alkotott általános sztereotípiát. A novella férfikaraktere pedig, aki immár nemcsak nevelője, de szülőatyja is gyermekeinek, korunk férfi-női szerepeinek megfordulására, a női emancipációra és a feminizmus hangsúlyozására adott reakciónak tekinthető.

A szöveg keretes jelleget ölt, novella címe a történet elején és végén a lét értékének semmisé válásaként értelmezhető. A cím ellentmondást takar, hiszen egy olyan matematikai műveletet jelent, amely egyszerre foglalja magába a sokszorozást és a semmit. Szorozni nullával annyit tesz, mint gátolni az előbbre jutást, a fejlődést. A történet elején a főszereplő érzelmi hullámvölgyét fokozza, hogy az egyéjszakás kaland során fogant magzatot a lány elvetette, mely döntéséről a következő beszélgetést folytatják a szereplők:

– Miért, te felnevelted volna? – kérdezte. – Mintaapa lennél? Otthagynád az állásod?

Én nem, de egy nőnek meg kell tennie, végül is, az anyai ösztön, az ő testüket szánták erre a célra, már a születésnél feláldozza őket az élet, de ez persze csak a magánvéleményem.

Erika a fejét ingatta.

– Ti férfiak – mondta –, nektek aztán kurvára mindegy, semmit nem ront rajtatok egy gyerek, de a mi értékünk nullává lesz. Egy gyerek a szorzó – fejtette ki igazi közgazdászként –, és a szorzó értéke itt nulla. Bármennyi is az értéke egy nőnek ebben az egyenletben, a gyerek nullával szorozza.

– A férfiaknál miért lenne ez más? – kérdeztem.

– Mert a férfiak alapból nem érnek szart se – válaszolta.¹⁵

Míg a szöveg elején a gyermeket vállaló nőket jellemzi ez a szorzó, a szöveg végén már azon kedves vendégekre vonatkozik, akik vállalkoznak a már sokat emlegetett utazásra, s arra, hogy ezáltal életüket nullával szorozzák meg. A főszereplőt a történet végén a szülőatyja szerepében láthatjuk, életét bezártságban – egy ketrecben – éli, melyből nincs módja kitörni. A novella szülésről felfogott vélekedése a léttől való megfosztásként értelmezhető.

Tzvetan Todorov „étrange” fogalma azt a jelenséget foglalja magába, amikor a szövegben fellépő feszültséget az idegenszerűségtől való félelem okozza. Megállapításunk szerint Veres Attila szövegeinek legtöbbjét ezen érzés uralja. Novelláskötete azokat az olvasókat célozza meg, akik szeretik az abszurd és groteszk megoldásokat a szövegeken belül, a fantáziadús, ámbár borzongással teli helyszíneket, akik a hétköznapi egyhangúságából a megmagyarázhatatlan, megválaszolatlan kérdésekkel teli világokba menekülnének.

UNGVÁRI-ZRÍNYI KATA

Kép-birkózás és a történet (újra)alkotása

Benedek Levente CollAge projektjéről

1 A jelenség előkészítéséhez valószínűleg a nyomtatás népszerűsége is hozzájárult, végül pedig a reklámpar gyakorolt erős hatást rá, nyersanyagot szolgáltatva hozzá: a képek inflációja által.

2 A hatást erősíti a felületet bevonó olajréteg is, amely valódi festmény-ízt kölcsönöz a munkáknak.

Benedek Levente CollAge című projektjének sorozata 40 darabból áll, melyekben az alkotó egyrészt hosszas gyűjtés során felhalmozott anyagaival dolgozik – ebben a gyűjtésben a világ papíron megjelenő nyomaival, impulzusaival való sajátos viszony, de környezetvédelmi megfontolások is vezérelnek –, másrészt pedig saját maga által tervezett promó-anyagokkal, melyeket a temesvári Csiky Gergely Állami Magyar Színháznál töltött 10 éves tervezőgrafikusi munkássága során készített. A CollAge anyagának erdélyi városokban szervezett kiállításai mellé (melyek olykor színházi vagy ösztöndíj-nyújtó fesztiválokhoz igazodtak) a művész kollázskészítő workshopokat szervezett. A workshopok résztvevői használhatták Benedek nyersanyagait és, ami talán még fontosabb része a projektnek, sajátjaikat kombinálhatták velük.

A kollázs-technikát, bár már a 19. században alkalmazták, jelenlegként mégis inkább a modernizmushoz kötik. A képnek ugyanis a fotó elterjedése adott olyan státuszt és jelleget, hogy azt alávethessük a kombináció eszközeinek – és ennek nyomán az a kollázsban is szabadabban kezelhető.¹

Ha belegondolunk, a kép efféle darabokra szedése, de már a kontextusból való kiemelés is kissé ikonoklasztikus töltetű cselekedet. Ezt az összefüggést tekintve viszont az, ahogyan Benedek Levente a képekkel bánik, a kép iránti tiszteletről árulkodik: sohasem pusztán nyersanyagként használja, nem bontja meg és nem foszja meg jelentésétől – inkább egymás mellé helyezi az egyes elemeket, kiemelt figyelemmel kezeli és igazi szereplőjévé teszi kompozícióinak.

Nem csoda ez – a képekhez használt alapanyag gyűjtés eredményeként halmozódott fel, az elemekkel személyes kapcsolata alakult ki a művésznek. Függetlenül attól, hogy a végső kompozíció szétterülő, ismétlődésekkel teli vagy formailag összefogott és egyetlen központi szerkezetre épül, az azt alkotó képek egyéni, fő- vagy mellékszereplői státusa miatt az az érzésünk, hogy sokalakos festményeket, részletgazdag és a klasszikus hagyományoknak megfelelő vásznakot nézünk.² Lehet így a kollázs barokk vallásos fest-

Benedek Levente

mény, de van benne valami a monumentális történelmi témájú alkotásokból, s néhol a történetet több jelenetben vagy képsorban elbeszélő kompozíciók jutnak eszünkbe (Bosch munkái különösen sokszor villannak be egy-egy kompozíció kapcsán).

Ahogy az a címben kiemelt “Age” szó is jelöli, Benedek Levente *CollAge* projektje emlékfelfolgozó fejlődéstörténet. Miért is lehet a kollázs-technika az emlékezet analógiája? Az emlékek közel sem lineáris, hű lenyomatai valamiféle egyértelmű, szintén lineáris valóságnak. Az alkotó által említett kutatás szerint az emléket előhívásakor az agy mindig újraalkotja – ezért, akárcsak a kollázs esetében, számtalan variáció lehetséges. Az ezek közül kiválasztott verzió pedig magánál a tapasztalatnál is nagyobb jelentőséggel bír: Daniel Kahneman pszichológus kutatásai nyomán élesen elválasztja az emlékező ént a tapasztaló éntől, és arra a következtetésre jut, hogy ami mindannyiunknak igazán fontos, az nem is az élmény maga, hanem annak emléke, és a történet, amit belőle szövünk magunkban, magunkról.³ Ugyanígy a kezdetben kaotikus képáradat, bármennyi impulzust rejt is, nem lesz megterhelő, ha valamilyen rendnek vetjük alá.⁴

A képek hatalmas mennyisége *CollAge* formájában tehát már nem visel meg, inkább meditatív vagy megnyugtató hatással bír – egyrészt annak köszönhetően, hogy vizuális igénnyel rendezték el: a kompozícióknak rendje van, még akkor is, ha ez a rend belső rend és semmiképp nem lebutított, “koherens” egész; nem szűnik meg plurális lenni és továbbra is az információáradatot testesíti meg. Másrészt pedig, ha a sok dolgot képesek vagyunk egyetlen dolog formájában látni, már nem borít el és nem is terhel le annyira: a masszív vizuális impulzustömeg, a rengeteg grafika és kompozíció, amelyek egytől egyig provokálnak, emlékeztetnek, elgondolkodtatnak vagy egyszerűen csak maguknak követelnek egy szeletet a figyelmünkből és időnkből, abban az esetben, ha itt-ott összekapcsolódnak, fűrtként egymáshoz tapadnak, lefedik őket a lakk- és színréteg, és végül keretbe foglalódnak – képesek megszeliidített tapasztalattá válni.

Végül pedig maradjunk egy kicsit a keretnél. A keret biztos pont – műalkotást határol, kijelöli a képek helyét, leválasztva azokat a mindennapokról. A Benedek-kollázsok erős műtárgy jellege azt is magával hozza, hogy az ember sokkal inkább keres bennük rejtett jelentéseket, szimbolikát, asszociációkat – még olyan elemek között is, amelyek közt eredetileg vagy látszólag semmilyen összefüggés nincs – és ez elgondolkodtató. A munkákat szemlélve óhatatlanul is felmerül a kérdés: Műtárggyá kell-e válnia a világnak, hogy végre odafigyeljünk összefüggéseire?

3 Kahnemann népszerű TED előadásában a történet végére irányítja a figyelmet: ha a megélt élmény zárása pozitív, az képes felülírni a pillanatnyi élményt: még a legkellemetlenebb élményt (akár a fizikai fájdalmat) is könnyebbnek látjuk, ha a végén jobbra fordul az állapotunk. https://www.ted.com/talks/daniel_kahneman_the_riddle_of_experience_vs_memory/transcript?language=en

4 A káosztól még az agy is védeni próbál, már a percepció során is: szemünket mozgásban sohasem láthatjuk. Ha tükrökben felváltva nézünk egyikre, majd a másikra, csak a fix képüket látjuk – a mozgás idején az agy kikapcsolja az észlelést. Helyette marad a világos, tiszta struktúra, felkavaró (és potenciálisan hullámvasútszerű) átmenetek nélkül.

MUNKATÁRSAINK

Baka L. Patrik (1991, Brünn) prózaíró, irodalomkritikus, a Selye János Egyetem oktatója. Komáromban él.

Baka Vida Barbara (1993, Dunaszerdahely) a Selye János Egyetem doktori hallgatója. Komáromban él.

Bese Bernadett (1996, Komárom) prózát ír. Szülővárosában él.

Csillag Balázs (1988) prózát ír. Vágsellyén él.

Hizsnai Zoltán (1959, Rimaszombat) költő, esszéíró, szerkesztő. Kovácspatakon él.

H. Nagy Péter (1967, Budapest) irodalomtörténész, szerkesztő, Turczel-díjas tudománynépszerűsítő, a Selye János Egyetem oktatója. Legutóbbi könyve *Médiумközi relációk* címmel 2018-ban jelent meg. Érsekújváron él.

Juhász Kornélia (1990, Galánta) prózát ír.

Katona Nikolas (1993, Dunaszerdahely) verset ír. A Selye János Egyetem oktatója. Dunaszerdahelyen él.

Liszka József (1956, Kőbölkút) néprajzkutató, muzeológus, a Selye János Egyetem oktatója. Keszegfalván él.

Sátor Veronika a Selye János Egyetem doktorandusza. Komáromban él.

Tóth N. Katalin (1975, Zselíz) prózaíró. Jelenleg biztonsági őrként dolgozik. Sárón él.

Ungvári-Zrínyi Kata (1987, Marosvásárhely) művészettörténész, műkritikus, fordító, kurátor. Marosvásárhelyen él.

A folyóirat idei hat számát az SZMÍT ajándékba adja a tagságnak, az irodalmi szervezeteknek és a folyóirat-szerkesztőségeknek.

A Szlovákiai Magyar Írók Társasága
TÁJÉKOZTATÓJA

Megvalósult és tervezett rendezvények. Képek az Író Társaság életéből.

Összeállította: Nagy Erika
Képek: Nagy Erika

m e l l e t t
é k e z t
o s

A PEGAZUS ALKOTÓPÁLYÁZAT 2019 ÉRTÉKELÉSEI

Mielőtt íráshoz fogtam, elhatároztam, hogy a Pegazus idei pályázatának szemlészését nem lamentációval kezdem, nem kesergek azon, hogy legfiatalabbjaink körében évről évre kisebb az érdeklődés az írói-költői mesterség iránt, hanem egyenesen a tárgyra térek.

De hát ahogy szatírárt nem írni, úgy nem keseregni is nehéz, ha az ún. szlovákiai magyar irodalom állapotáról, s benne főleg a fiataljaink írói ambíciójáról és íráskészségéről szólnak. De azért próbáljuk meg.

A 2019-es Pegazus-pályázatra mindössze kilenc szerzőtől érkezett be verspályamunka, s a kilenc csomagból én csak egyet találtam figyelemre méltónak. Ha tehát a pályázat egész versanyagát méltatnom kellene, szorult helyzetben lennék, de mivel csak ún. különdíjra kell művet javasolnom, e díjra a PRAE jelítésű pályázó verseit javaslom.

„PRAE” szövegei több mint érdekes, rövidebb-hosszabb sorokba tördelt prózaversek, amelyeknek érdeme és különlegessége a lélektani megfigyelések pontos leírása, a leírások precizitásának mintegy túlhajtása, s így maradéktalan tárgyiasítása.

Az elmondottak illusztrációjaként a hat versből álló kis ciklus akármelyik darabját ide idézhetném, de lássuk csak a legrövidebbet, a *Dűnés, szaharai táj-at*:

*A lépcsőházból, a tetőablak felől
jönne a fény, te ott feküdnél,
megcsillanna libabőrödön, hogy aztán
apró árnyékokkal terítse be hámsejtjeid.
Makróval fényképezve, fekete-fehérben
(kicsit talán megemelve a kontrasztot),
bárki elhinné felkarodról, hogy dűnés,
szaharai táj holdas éjszakán,
madártávlatból megörökítve.*

A versbe foglalt alapszituáció tkp. három kép egymásra montírozva: az első kép maga a fotoapparátusát igazgató fotós, a második kép a fényképezett modellnek (feltehetően a fotós kedvesének) a kimerevített/kinagyított felkarja, a harmadik kép a felkar dűnés, szaharai tájként való prezentációja. S az összhatást valahogy úgy lehetne leírni, ahogy anno Kulcsár Szabó Ernő egy Oravecz Imre-vers hatását leírta: „A mondottban az én önmagát nem azonosként szemléli.”

Ez az elidegenítés-igény egyébként kicsit a pályázat többi verseiben is jelen van (két 19. századi avítt versezetet leszámítva) – mintha a szerzők mindegyikét ugyanaz a mentor tanította volna verset írni!, de az idegen „szaharai tájba” egzisztenciális mozgást, működést vinni csak „PRAE”-nek sikerült.

S befejezésül javaslat az egykor általam alapított Bögöly-díjra (ha még emlékszik rá a nagyérdemű!). Egy strófa a RÓKA-jeligés pályázó egyik veretes szövegéből:

Hajlj le! / Gombold ki! / Vedd elő! / Tedd be!

Tőzsér Árpád

Irodalmunk termése szegényedik, a digitális kor metamorfózisa alakítja. Mindinkább tényszerű és líramentes, mintha közölni kívánna és nem érzelmeket fogalmazni. De a verseny kevés anyaga – hat rövid munka – is érzékelteti a széppróza új irányát: a valóság igazának feltárása rovására nagyobb szerep jut benne a képzetnek! A lélektani elemzés helyére a fikció lép, s a közösségi élmény általánosító hatását az egyéni ötlet eredetisége igyekszik betölteni. Az igazság megnevezését metaforikus sugallat váltja fel!

Jutalmazni a hat írásból a *Tonka* jeligés, *Az Égig érő torony* című munkát javaslom. A leírt történet kiterjeszti az idő méreteit és így valósága tartalmát. A jelenből visszatér a régmúltba, majd évtizedekkel későbbre, s ismét a közelmúltba. Tárgya a vén gyárkémény, mely egykor, az iparosítás korában az épülő vasgyárat szolgálta, azonban már mind feleslegessé vált, rom lett belőlük. A nyolcvan méteres kémény a táj életveszélyes díszlete, le kellene bontani. De a járás nem járul hozzá, nincs rá pénz. A kor meghatározó fogalma: nincs rá pénz! A kémény a helyi polgármester problémája, de rávetül a történetre: látnivaló veszélyek közt élünk, de nincs segítség! Akár a végzet! Sorsunk végzete! Végig kíséri a történetet. A mezőn dolgozó s szökni vágyó fegyenc fel akar menekülni a kéményre, s közben egy elmozduló elemébe kapaszkodva megöli az őt követő szolgálati kutyát. Majd a történetet mesélő – más idősíkban – felmászik barátjával a kéményre. S ismét a fegyenc, ahogy a börtönőrök megafonnal lehívják a magasból. Végül a mesélő és barátja megtudják az öreg börtönőrtől – a jelen időben –, hogy levetette magát és ott zúzta össze a testét, ahol a kutya kiszenvedett. Az írásból a végzetre döbbenünk, amely sorsunk kísérője! A munka igazi drámaiságot sugall, jutalomra érett.

Duba Gyula

ISSN 1338-0265

19006

9 771338 026000